

Sayı 7
Bahar 2015
ISSN: 2146-4162

T.C. İSTANBUL AREL ÜNİVERSİTESİ
İLETİŞİM ÇALIŞMALARI
DERGİSİ

Editör - Doç. Dr. Hüseyin ÇELİK

ISSN: 2146-4162

Sahibi / Owner

İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Fakültesi adına Prof. Dr. İhsan DERMAN

Editör / Editor

Doç. Dr. Hüseyin ÇELİK

Editör Yardımcıları / Assistant Editors

Yrd. Doç. Dr. Hasan GÜRKAN

Yrd. Doç. Dr. Aşlı GÜNGÖR

Yrd. Doç. Dr. Aybike SERTTAŞ ERTİKE

Yrd. Doç. Dr. M. Murat MENGÜ

On-Line Yayın Sorumlusu/Responsible for On-Line Publication

Öğr. Gör. Berke SOYUER

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet TOLUNGÜÇ (Başkent Üniversitesi İletişim Fakültesi)

Prof. Dr. Ali AKYILDIZ (Kırıkkale Üniversitesi Hukuk Fakültesi)

Prof. Dr. Alemdar YALÇIN (Gazi Üniversitesi İİBF)

Prof. Dr. Aytekin CAN (Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi)

Prof. Dr. Bilal ARIK (Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi)

Prof. Dr. Bülent ÇAPLI (Bilkent Üniversitesi)

Prof. Dr. Derman KÜÇÜKALTAN (İstanbul Arel Üniversitesi İİBF)

Prof. Dr. Funda BAŞARAN (Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi)

Prof. Dr. Gülcan SEÇKİN (Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi)

Prof. Dr. Füsün ALVER (Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi)

Prof. Dr. Haluk GÜRGEN (Bahçeşehir Üniversitesi İletişim Fakültesi)

Prof. Dr. Hasret ÇOMAK (İstanbul Arel Üniversitesi İİBF)

Prof. Dr. İhsan DERMAN (İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Fakültesi)

Prof. Dr. İrfan ERDOĞAN (Atılım Üniversitesi İşletme Fakültesi)

Prof. Dr. İzzet BOZKURT

Prof. Dr. Korkmaz ALEMDAR (TOBB Üniversitesi)

Prof. Dr. Koray BAŞOL (İstanbul Arel Üniversitesi İİBF)

Prof. Dr. Naci BOSTANCI (Amasya Milletvekili)

Prof. Dr. Nazife GÜNGÖR (Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi)

Prof. Dr. Nurettin GÜZ (Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi)

Prof. Dr. Özhan TİNGÖY (Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi)

Prof. Dr. Peyami ÇELİKCAN (Şehir Üniversitesi İletişim Fakültesi)
Prof. Dr. Ramazan TAŞDURMAZ (Doğuş Üniversitesi İİBF)
Prof. Dr. Raşit KAYA (ODTÜ İİBF)
Prof. Dr. Seda MENGÜ (İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi)
Prof. Dr. Suat ANAR (Yeditepe Üniversitesi İletişim Fakültesi)
Prof. Dr. Suat GEZGİN (İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi)
Prof. Dr. Süleyman İRVAN (Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi)
Prof. Dr. Şahin KARASAR (Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi)
Prof. Dr. Uğur DEMİRAY (Anadolu Üniversitesi İletişim Fakültesi)
Prof. Dr. Ümit ATABEK (Yaşar Üniversitesi İletişim Fakültesi)
Prof. Dr. Yusuf DEVRAN (Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi)
Prof. Dr. Zakir AVŞAR (Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi)
Doç. Dr. Arda ODABAŞI (Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi)
Doç. Dr. Mehmet ŞAHİN (Gazi Üniversitesi İİBF)
Doç. Dr. Meral ERARSLAN (Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi)
Doç. Dr. Ömer Faruk ŞİMŞEK (İstanbul Arel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi)
Doç. Dr. Uğur ÖZGÖKER (İstanbul Arel Üniversitesi İİBF)
Yrd. Doç. Dr. Bilge KARAMEHMET (İstanbul Arel Üniversitesi UBYO)
Yrd. Doç. Dr. Gökhan AYDIN (İstanbul Arel Üniversitesi İİBF)
Yrd. Doç. Dr. Gülüm ŞENER (İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Fakültesi)
Yrd. Doç. Dr. Tunç YILDIRIM (Tunceli Üniversitesi İletişim Fakültesi)
Yrd. Doç. Dr. Korhan MAVNACIOĞLU (İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Fakültesi)
Dr. Eminalp MALKOÇ (İstanbul Teknik Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü)

Kapak ve sayfa tasarımı
Ceren ÇALIŞKAN - Meryem BALTACI

ISSN: 2146-4162 Copyright © İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Fakültesi.
Tüm hakları saklıdır. Yayın ve türü: Yılda iki kez basılan hakemli yerel süreli bir dergidir. Yönetim merkezi ve adresi: İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Fakültesi Türkoba Mah. Erguvan Sk. NO 26/K 34537 Tepekenit Büyükkçekmece İSTANBUL
Tel: 0 850 850 2735 Fax: 0 212 860 0481
e-posta: idergisi@arel.edu.tr
Yayın tarihi: Ekim 2015 Yayın Yeri: İstanbul Arel Üniversitesi

Baskı ve Cilt:
Atölye Omsan Matbaa San. Tic. A. Ş.
www.atolyeomsan.com
Sertifika No: 30458

Dergi hakkında

2011 yılında yayın hayatına başlayan İstanbul Arel Üniversitesi “İletişim Fakültesi *İletişim Çalışmaları Dergisi*” iletişim kuram ve araştırmalarına odaklanan bir sosyal bilimler dergisidir. Dergi farklı kuramsal yaklaşımlara ve inceleme yönelimlerine açık bir karaktere sahiptir; Türkiye ve dünyada iletişim konularının bilimsel/akademik tartışması için bir forum yeridir; iletişim alanındaki birikmiş bilgiye katkıda bulunarak insanlık için faydalı bilginin oluşması ve gelişmesine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır; bunun için iletişimde kuramsal ve yöntembilimsel olarak zengin çok disiplinli bilgi kazanımı ve gelişmesine çalışmaktadır.

Derginin anlayışına göre, dünyanın her yerinde iletişimle ilgilenen akademisyenler arasında yaklaşımlar, yöntemler ve deneyimler paylaşılmalıdır. Ancak bu yolla küreselleşen dünyadaki sorunlar üzerinde ortaklaşa durulabilir ve anlamlı çözümler sunulabilir. Bu da iletişim konuları üzerinde araştırma ve tartışmanın uluslararası kapsama genişletilmesini beraberinde getirir. Bu nedenle, Dergi Türkiye ve dünyada iletişim konusunda eleştirel ve insanlar için yapıcı görüşlerin, araştırmaların ve tartışmaların yapıldığı ve okuyucuya sunulduğu akademik bir forum yeri olarak düşünülmüştür. Dolayısıyla, İletişim dergisi öznel çıkarları destekleyen tek bir görüşün değil, farklı yaklaşımların kendini ifade ettiği bir yerdir. Dergi okuyucularına klasik ve yeni kuramsal tartışmalar, yeni araştırmalar, önemli konular, yeni akademik ürünler (kitaplar, makaleler) ve gelişmeler ile ilgili bilgiler sunmayı amaçlamaktadır.

İletişim dergisi iletişimin sosyoloji, ekonomi, siyaset, kamu yönetimi, sosyal psikoloji, kültür, antropoloji, tarih, dilbilim, söylem bilim, ekoloji, ticari ve sanat gibi insan yaşamının her yanıla ilgili çalışmaları basar.

Dergi dört ana bölümden oluşmaktadır:

- (1) Kuram ve araştırma makaleleri bölümü ampirik ve ampirik olmayan çalışmaları içerir. Bu çalışmalar Türkçe ve diğer ülkelerdeki yazarların ana dillerinde yazılmış yapıtlardan oluşmaktadır.

- (2) Forum bölümü iletişim konularıyla ilgili akademik konuşmalar, yorumlar, eleştiriler, yorum ve eleştirilere yanıtlar, tartışmalar ve düşüncelerden oluşmaktadır. Forum bölümündeki amaç iletişim kuram ve araştırmaları, iletişim politikaları ve önemli güncel konular/sorunlar üzerinde bilgi alışverişini sağlamak ve araştırmalar için ipuçları sunmaktır.
- (3) Değerlendirme/eleştiri bölümü kitap, belgesel ve diğer filmler, videolar, televizyon programları ve sanat sunumları gibi iletişim ürünleriyle ilgili kısa eleştirel değerlendirmeleri içermektedir. (Eleştirel değerlendirme asla kötüleme anlamına alınmamalıdır; onun yerine amaçlı promosyon ve reklam yapmayan dürüst ve içten irdeleme olarak anlaşılmalıdır).
- (4) Haberler ve Duyurular bölümünde ise araştırma notları, iletişimle ilgili çeşitli raporlar sunulmakta ve iletişimle ilgili konferanslar, seminerler ve paneller duyurulmaktadır.

About the Journal

Faculty of Communication Journal of Communication Studies, launched in 2011 and published under the title Communication, is a social sciences journal focusing upon theory and research on communication. The journal is dedicated to present competing theoretical approaches and study orientations; to developing a forum for the scholarly discussion of communication issues in Turkey and around the world in order to further the field; to expand the frontiers of knowledge by contributing to the literature on communication; to perform its role in the development of a theoretically integrated and methodologically enriched multidisciplinary body of knowledge on communication.

It is also vital that approaches, methods, and experience should be shared among communication scholars in many countries, so that the problems of the globalizing world may be addressed and tackled in a concerted manner. The complexity of this task demands enlightened research, debate, and policy discussion. Hence, the journal provides an informed, critical but constructive view of communication in Turkey and in the world. It gives its readers up to date information about new research findings, major theoretical and methodological debates, important issues and new publications and developments.

The journal publishes studies concerning the all aspects of human communication. It has no disciplinary boundaries created by the academic and professional specialization. Contributions are drawn from various fields including sociology, economics, politics, public affairs, social psychology, culture, anthropology, language, semiotics, ecology, business and management. However, the contribution from a discipline should be related with a communication issue in the field involved.

1. The journal consists of four main sections:

(1) Articles in the theory and research section present non-empirical and empirical studies. Articles are solicited from all over the world, as the international dimension is considered especially important. Hence it is vital to recognize that many communication problems are common to a wide variety of nations, while some are either global matters or at least oblivious of national boundaries.

(2) Forum section contains addresses, comments, rejoinders and opinions about communication issues. The journal's Forum section helps construct better debates and provide valuable insights on communication theory, research, policies and current issues.

(3) Reviews section contains short critical evaluation of communication products such as books, documentary and feature films, videos, television series, and art presentations.

2. News and Announcement section contains research notes, brief study notes, reports and announcement of conferences, seminars and panels.

Makale Sunumu

Makale göndermek isteyenler kesinlikle bu sayıdaki veya web sayfasındaki makale ve diğer yazıları sunma koşullarını okumalıdır. Makalenin bir kopyası dijital olarak editöre gönderilmelidir. Dijital kopya PC word formatında hazırlanmalı ve “idergisi@arel.edu.tr” adresine bir niyet mektubuna eklenerek gönderilmelidir. Editör makaleyi okuduktan sonra yazara önerisini sunar. Makalenin hakemlere gönderilmesine karar verirse, basılı iki kopya “*Editör*, İstanbul Arel Üniversitesi

İletişim Fakültesi Türkoba Mah. Erguvan Sk. NO 26/K 34537 Tepekent Büyükçekmece İSTANBUL” adresine postalanmalıdır. Basılı kopya A4 kağıt üzerinde, sayfanın tek tarafına, 1.5 aralıkla, köşelerden 2.5 cm aralık vererek, Times new roman 12 punto ile ve sayfalar numaralandırılarak hazırlanmalıdır. Metin içi referanslar, dipnotlar ve kaynakça kesinlikle Dergi'nin belirlediği kurallara uymalıdır.

Submissions

Manuscripts submitted for publication consideration should be sent in digital form. Digital copy of a manuscript and inquiries of an editorial nature should be e-mailed to (idergisi@arel.edu.tr). Please insure that the digital version of the submission is virus-free and created in PC Word format. The manuscript should be double-spaced; references and formatting should follow the style guidelines of the APA (5th ed.). Please find the further information in the last section of this issue or in the web page of the journal.

Editörün Notu

İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Çalışmaları Dergisi yedinci sayısı yeni bir editoryal ve danışma kurulu kadrosuyla hazırlandı. Temel hedef, günümüzdeki medya çalışmalarına ışık tutmak ve bunun paralelinde çeşitli iletişim alanındaki çalışmalara yoğunlaşmaktır. Medya çalışmalarının yoğun bir şekilde yeni medya alanına kaydığı günümüzde bu sayıda biraz daha gerilere giderek basın tarihi notlarıyla başladık. Bu kapsamda üç makale dergiye konuldu. Bunlardan birincisi Arda Odabaşı'nın İttihat ve Terakki döneminde çıkarılan Işık dergisi incelemesidir. Yenilenme ve kalkınma hamlelerinin Osmanlı'yı sardığı bu dönemin bir panoramasını ele alan Işık dergisi, köylülere vatandaşlık ve Osmanlı bilincini aşılama hedefiyle birlikte var olan düzeni meşrulaştırmaya da çalışmıştı. Işık dergisi iktidar ile medya ilişkisini gösteren ilk basın şekillerinden birisi olması nedeniyle önem taşımaktadır. İkinci makale olan Hadiye Yılmaz'ın "Hakimiyet-i Milliye gazetesinde Bolşevizm Algısı ve İslam Dünyasına Bakış" çalışmasında milli mücadele yıllarında İslam ülkelerinin Batılı istilacılara karşı mücadeleleri ele alınmıştır. Bu doğrultuda tam bağımsızlık fikri üzerinde durulmuş, Rusya ile Türkiye'nin ortak çıkarları doğrultusunda Bolşevizm'in olumlu taraflarına değinilmiş ve Türkiye'deki rejimin milli siyaset üzerinde kurulması gerektiği ifade edilmiştir. Üçüncü basın tarihi notu, Gazeteci Abidin Daver'in Türk denizciliği ile kitap ve gazete yazılarını konu alan Eminalp Malkoç'un çalışmasıdır. Abidin Daver'in yazıları, denizciliği Türk Milletine sevdirmeyi ve denizciliğin gelişmesine katkı sağlamayı hedeflemektedir. Basın tarihi notları Osmanlı Dönemi, Cumhuriyet kuruluş dönemi ve Cumhuriyet'in olgunluk dönemindeki manzarayı yansıtması açısından önem taşımaktadır.

İletişim Çalışmaları Dergisi'nin sonraki bölümünde iki makale yer almaktadır. Bilge Karamehmet ile Gökhan Aydın'ın birlikte hazırladıkları çalışmada Y Jenerasyonu olarak bilinen gençlerin yeni tüketim pratikleri ele alınmıştır. Bu kapsamda bu gençlerin lüks tüketim ürünlerini karşı cinsi etkilemek amacıyla kullandıkları ifade edilmiştir. İkinci makale ise iletişim hakkının sınıf çelişkileri ekseninde değerlendirilmesi ile ilgili olan Çağrı Kaderoğlu'nun çalışmasıdır. Bu çalışmaya göre; iletişim hakkı sermaye tarafından kuşatılmış ve tayin edilmiştir, bundan dolayı iletişim hakkı kavramı devamlı olarak sorgulanmaktadır.

Derginin son bölümünde forum bulunmaktadır. Bu bölümde Hasret omak'ın AGİT'in seçimler ile ilgili ön raporunun değerlendirilmesini konu alan çalışması yer almaktadır. Bu raporda basın ile ilgili düzenlemelere dikkat çekilmektedir

Son yıllarda medya çalışmalarının kuramsal araştırmalardan pratik, güncel araştırmalara yöneldiği görölmektedir. Bu nedenle 2016 yılının ilk aylarında çıkarmayı planladığımız sekizinci sayıda günümüzdeki araştırmaların neden teoriden pratiğe yöneldiğini konu alan çalışmalara yer vereceğiz.

Dergimizin yedinci sayısında makaleleriyle, görüşleriyle ve katkılarıyla destek veren tüm yazarlarımıza, bu yazıları değerlendiren hakemlerimize, fakültemizin akademik ve idari kadrosuna teşekkür ederiz. Ayrıca dergimizi yaşatan ve kalıcı hale gelmesinde desteğini esirgemeyen başta üniversitemizin mütevelli heyeti başkanımız Sayın Kemal GÖZÜKARA'ya, mütevelli heyet üyelerine, rektörümüze, rektör yardımcılarımıza ve dekanımıza minnettarız.

Doç. Dr. Hüseyin ÇELİK

Editör

İÇİNDEKİLER

BASIN TARİHİ NOTLARI

İttihat ve Terakki Cemiyeti Süleymaniye Kulübü'nün Anadolu Köylüsü İçin
Çıkardığı Bir Yayın: *Işık* **13**

Doç. Dr. Arda ODABAŞI

Hakimiyet-i Milliye Gazetesinde Bolşevizm Algısı ve İslam Dünyasına Bakış **33**

Yrd. Doç. Dr. Hadiye YILMAZ

“Sivil Amiral” Lakabıyla Tanınan Gazeteci Abidin Daver'in Kaleminden Türk
Denizciliği **57**

Dr. Eminalp MALKOÇ

DİĞER MAKALELER

Y- Jenerasyonunda Sözsüz İletişim Yöntemi Olarak Gösterişçi Tüketim Kullanımıyla
İlgili Deneysel Bir Çalışma **107**

Yrd. Doç. Dr. Gökhan AYDIN ve Yrd. Doç. Dr. Bilge KARAMEHMET

İletişim Hakkını Sınıf Çelişkileri Ekseninde Okumak: Haklar Üzerinde Bir
Değerlendirme **127**

Çağrı Kaderoğlu Bulut

FORUM

AGİT'in 7 Haziran 2015 Milletvekili Genel Seçimine İlişkin 28 Mayıs 2015 Tarihli
Ön Raporunun Değerlendirilmesi **157**

Prof. Dr. Hasret ÇOMAK

İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ SÜLEYMANİYE KULÜBÜ'NÜN ANADOLU KÖYLÜSÜ İÇİN ÇIKARDIĞI BİR YAYIN: IŞIK

İ. Arda ODABAŞI*

Özet

Halkçılığın ve köycülüğün belirgin bir gelişme gösterdiği II. Meşrutiyet döneminin ilk yıllarında İstanbul'da İttihat ve Terakki Süleymaniye Kulübü tarafından köylüler için *Işık* isimli bir yayın çıkarılmıştır. Dönemin halkçı ve köycü söylemine, İttihat ve Terakki kulüplerine ışık tutmak üzere bu makalede, adı geçen risale değişik boyutlarıyla incelenecektir.

Anahtar kelimeler: *Işık*, basın, II. Meşrutiyet, İttihat ve Terakki kulüpleri, halkçılık / köycülük.

A PUBLICATION ISSUED BY SULEYMANİYE CLUB OF COMMITTEE OF UNION AND PROGRESS TO THE ANATOLIAN PEASANT: IŞIK

Abstract

The publication called *Işık* (Light) was issued in Stamboul by the Süleymaniye Club of The Committee of Union and Progress during the early years of the II. Constitutional Era (Ottoman Empire), when peasantry and populism were making notable progress. With an aim to set light on the discourse of populism and ruralism about that period, and to Committee of Union and Progress clubs, the mentioned brochure will be analysed in varied dimensions.

Key words: *Işık* (Light), press, II. Constitutional Era (Ottoman Empire), Committee of Union and Progress Clubs, Populism / Peasantism.

* Doç. Dr. Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi e-posta: i.a.odabasi@gmail.com

İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ SÜLEYMANİYE KULÜBÜ'NÜN ANADOLU KÖYLÜSÜ İÇİN ÇIKARDIĞI BİR YAYIN: IŞIK

Giriş

1908 Devrimi'yle açılan II. Meşrutiyet dönemi, Türkiye'de basın-yayın hayatında bir dönüm noktası olmuş, Hürriyetin İlanı'yla birlikte matbuat dünyasında köklü dönüşümler yaşanmıştır. (Toprak, 2013:85). Otuz yıl kadar süren sansür rejiminin 25 Temmuz 1908'de fiilen kalkmasıyla, “basın patlaması” olarak nitelenebilecek bir kitle iletişim ortamı doğmuştur (Ahmed Emin, 1914:86-140; Koloğlu, 2005).

Matbuat dünyasındaki bu sıradışı dinamizm yanında, II. Meşrutiyet döneminde fikir hayatında da belirgin bir canlanma görülür. Osmanlıcılık, Batıcılık, İslamcılık, liberalizm, milliyetçilik, sosyalizm, pozitivizm, materyalizm, evrimcilik, solidarizm, halkçılık (Narodnizm), köycülük gibi değişik fikirler ve fikir akımları, bu çeşitlenen ve zenginleşen “kitle iletişim” ortamında kitlelere ulaşmak için kendi araçlarına sahip olabilmişlerdir.

İTC Kulüpleri ve Süleymaniye Kulübü

1908 Jön Türk Devrimi'nin hemen ardından, Büyük Fransız Devrimi'nde önemli rolleri bulunan Jakobenlerden (Jakobenler Kulübü'nden) ilham alınarak ülkenin her köşesinde ve kısa bir zaman içerisinde İttihat ve Terakki (İTC) kulüpleri açılmıştır. Bu kulüpler her sınıftan halkın toplantı yeri, siyasi ve toplumsal bir terbiye mahalli olmuşlardır (Bayar, 1967:140). II. Meşrutiyet'te canlanan toplumsal yaşam içinde kulüplerin ve özellikle de İttihat ve Terakki kulüplerinin önemli bir yeri vardır. İTC kulüpleri diğer pek çok etkinliğin yanı sıra, köylülere yönelik faaliyetlerde de bulunmuşlardır. Nitekim İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1909-1910-1911 nizamnamelerinde, kulüplerin fırsat düştükçe köylülerin Meşrutiyet'e (yeni rejime) muhabbetini ve istibdada (eski rejime) nefretini çekecek

surette telkinlerde ve uyarılarda bulunmaya gayret edecek ve hatta vatanın selametiyle ilgili olan bu husus için ara sıra köylere heyetler gönderecekleri bir “görev” olarak belirlenmiştir (*Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Nizamnamesi*, 1326:17-18; Tunaya, 1998:105, 125).

II. Meşrutiyet yıllarında köylerde kulüpler kurulması dahi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gündemindedir. Örneğin İTC kulüplerinin düzenlediği gece derslerinin ve İTC Selanik Dördüncü Kulübü'nün köylülere yönelik bir bildirisinin Rusça *Stambulskie Novosti* gazetesinde Mayıs-Haziran 1910'da konu edildiği yazılarda, köylüler için yakında tarım üzerine kurslar, köylerde kulüpler ve gece dersleri açılacağı bildirilmiştir (Perinçek ve Odabaşı, 2013:341-343).

Swenson'a göre İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1910'da İstanbul'da 26 kulübü bulunmaktadır (Swenson'dan aktaran Kabasakal, 1991:65). İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, İstanbul'da en faal olduğu gözlenen kulüplerinden biri, Süleymaniye Kulübü'dür. Örneğin 1909 yılının özellikle Eylül ayından itibaren yoğunlaşan Cemiyet kulüplerinin gece dersleri düzenleme faaliyetinde en dikkat çekici örneklerden birini bu kulüp vermiştir.¹ Tanınmış İttihatçılardan ve İTC Selanik Birinci Kulübü başkanı Kâzım Nami Duru'nun hatıralarında verdiği bilgiye göre ünlü İttihatçılardan ve Dünya Savaşı yıllarının iâşe nazırı Kara Kemal Bey, Süleymaniye Kulübü'nün başkanlığını yapmıştır² (Duru, 1957:76). Süleymaniye Kulübü ayrıca, köylülüğe yönelik yayın faaliyetine girişmiş nadir kulüplerden biridir.³ 1909 yılının sonunda köylülere yönelik olarak “Işık” isimli bir risale çıkarmaya başlamıştır ki bu makalenin konusunu da bu yayın teşkil etmektedir.

¹ Kulüp, Eylül 1909'da biri sıradan halka (avama), diğeri daha donanımlı kimselere (havasa) mahsus olmak üzere iki tür gece dersi açmıştır. Gece derslerinin programları için bkz. (Şayan-ı Takdir Bir Teşebbüs-i Maarifperverane: Gece Dersleri, 10 Eylül 1325 / 23 Eylül 1909, s.1-2).

² Ancak Duru tam tarih belirtmez. Dolayısıyla Kara Kemal Bey'in, bu makalenin kapsamına giren 1909-1910 yıllarında Süleymaniye Kulübü başkanı olup olmadığı belli değildir. Ağaoğlu Ahmet Bey'in de Süleymaniye Kulübü başkanlığı yaptığına dair bir rivayet mevcutsa da pek muhtemel görünmemektedir (Sakal, 1999, s.24).

³ Bir diğeri, Selanik Üçüncü Kulübü ve onun çıkardığı *Vatandaş*'tir. Geniş bilgi için bkz. (Odabaşı, 2011, s.47-63). Bilindiği kadarıyla, *Vatandaş* ve *Işık* dışında, İTC kulüpleri tarafından köylülere yönelik olarak çıkarılmış başka bir yayın bulunmamaktadır.

Işık'ın Teknik ve İdari Özellikleri

Toplam üç sayı çıktığı görülen⁴ *Işık*'ın ilk sayısı 1909 yılının Aralık ayında yayımlanmıştır. Bu nüshanın üzerinde sadece “1325”⁵ kaydı bulunmakla birlikte, dönem gazete ve dergilerinde yer alan duyurulardan/tanıtlardan, Aralık ayı başında çıktığı tespit edilebilmektedir (Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti, 26 Teşrinisani 1325:15; *Işık*, 4 Kânunuevvel 1325 / 17 Kânunuevvel 1909:3-4). Cağaloğlu'nda Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsi'nde basılmıştır. İlk sayfasında, başka hiçbir açıklama içermeyen, “Elif. Te” kaydı görülür. Kendi kitaplığımızdaki nüshanın ilk sayfasında Süleymaniye Kulübü Maarif Heyet-i İdaresi'nin kırmızı mührü bulunmaktadır. Hakkı Tarık Us Kütüphanesi'ndeki nüshada yoktur.

Süleymaniye Kulübü Maarif Komisyonu'nun kararıyla hazırlanan *Işık*'ın, başta iki ayda bir çıkarılması planlanmıştır (Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti, 26 Teşrinisani 1325:15). Ancak, bu plana uyulmadığı görülmektedir. *Işık* süreli bir yayın (periyodik) olamamıştır. Diğer bir deyişle, muayyen aralıklarla çıkmaz. İkinci sayısı ilkinden dört-beş ay kadar sonra, 1910 yılının Nisan ayında yayımlanmıştır. Kapağında “1326”, ilk sayfasında “1325” kaydı bulunan bu sayının yaklaşık çıkış tarihi de yine dönem gazete ve dergilerinde yer alan duyurulardan/tanıtlardan tespit edilebilmektedir⁶ (*Işık*, 12 Nisan 1326 / 25 Nisan 1910:3-4; Asar-ı Münteşire: *Işık*, 12 Nisan 1326 / 25 Nisan 1910:4; Asar-ı Münteşire: *Işık* Risalesi, 28 Mayıs 1326:16). Cağaloğlu'nda Ruşen Matbaası'nda basılan bu nüshanın ilk sayfasında “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Süleymaniye Kulübü” yazılıdır. Hakkı Tarık Us Kütüphanesi'ndeki nüshanın ilk sayfasında Süleymaniye Kulübü Maarif Heyet-i İdaresi'nin kırmızı mührü bulunmaktadır. Kendi kitaplığımızdaki nüshada yoktur.

“1326” tarihli üçüncü sayı teknik olarak “en geç” 1911 yılının Mart ayında çıkmış olabilir. Ancak bu nüshadaki bazı yazılarda geçen kimi ifadelerden, 1910

⁴ Hasan Duman'ın ve Hakkı Tarık Us Kütüphanesi'nin kataloglarında toplam beş sayı çıkmış gibi görünmektedir (*Hakkı Tarık Us Kütüphanesi Kataloğu: Süreli Yayınlar*, 2006, s. 176; Duman, 2000, s.396-397). Duman'a bakılırsa, *Işık*'ın beşinci sayısı Atatürk Kitaplığı Belediye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Ancak adı geçen kütüphanede bulunduğu söylenen 5 numaralı nüsha “*Işık*” başlıklı bir başka yayındır. Dolayısıyla bilebildiğimiz kadarıyla *Işık* üç sayı çıkmıştır. Özege kataloğunda da ilk üç sayı görünmektedir (Özege, 1973, s.642). Bu çalışmada, Hakkı Tarık Us Kütüphanesi'nde bulunan üç sayı ile kendi özel kitaplığımızda bulunan ilk iki sayı kullanılmıştır. Ankara Millî Kütüphane'deki ilk iki sayı ile Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özege koleksiyonu arasında bulunan birinci sayı da görülmüştür.

⁵ Rumi 1325, miladi 1909/1910.

⁶ *Ümmet* dergisinin sonraki iki sayısında da (4 ve 5 numaralı nüshalar) aynı ilana yer verilmiştir.

yılının Eylül – Aralık ayları arasında bir tarihte yayımlandığı anlaşılmaktadır.⁷ İlk sayfasında yine “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Süleymaniye Kulübü” yazılı olan bu sayı, Sultan Hamamı’nda Matbaa-i Kader’de basılmıştır.

Işık’ın birinci sayısı – kapaklar hariç – 40, ikinci sayısı 48, üçüncüsü 47 sayfadır. Ön kapağının zemini yeşil, “Işık” klişesi bu yeşil zemin üzerine beyazdır ve arka kapağı da beyaz renktedir.

İkinci ve üçüncü sayıların ilk (künye) sayfalarında şu dizeler yer almaktadır:

“Ulu Tanrı kem gözlerden saklasın

Şükür doğdu ‘ışık’ ile günümüz

Halkımızın gözü gönlü açılsın

Tutsun bütün yeri göğü ünümüz”

Köylüler için çıkarılan *Işık*, parasız bir yayındır, köylülere parasız dağıtılacaktır. Anadolu’da bütün köylere parasız dağıtılmak üzere yayımlanmıştır. Basım masrafını karşılamak üzere yalnız 500 nüshası her biri 100 para fiyatla satılacaktır ve ilk sayı için bu ücretli nüshalar Babıâli Caddesi’nde İktisat Kütüphanesi’nde satışa sunulmuştur (Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti, 26 Teşrinisani 1325:15; *Işık*, 4 Kânunuevvel 1325 / 17 Kânunuevvel 1909:3-4). İkinci sayı için de aynı uygulamaya gidilmiştir (*Işık*, 12 Nisan 1326 / 25 Nisan 1910:3-4; Asar-ı Münteşire: *Işık* Risalesi, 28 Mayıs 1326:16).

İkinci sayının arka kapağında yapılan duyuruya göre ücretli nüshaların dağıtım yeri (mahall-i tevzii), Vefa’da Meziyet Kütüphanesi ile Babıâli Caddesi’nde Osmanlı İktisat Kütüphanesi ve Kırtasiye Pazarı’dır.⁸ Ücretsiz nüshalar içinse, posta parasıyla beraber Süleymaniye İttihat ve Terakki Kulübü’ne müracaat olunmalıdır. Üçüncü sayının arka kapağında ise, dağıtım yeri, ücretli-ücretsiz ayrımı

⁷ Örneğin bazı yazılarda yeni hükümet ve Meşrutiyet gelesi iki yıl olduğu, seçimlerin iki yıl önce yapıldığı ifade edilmektedir (Donanmamız, Gemilerimiz Geldi, 1326, s. 21-22; Jandarma, 1326, s.28; Bir Adam Nasıl Mebus Olabilir, 1326, s. 34). Ayrıca, burada anılan ilk yazıda, “donanma ianesi”yle alınan ilk gemilerin İstanbul denizine geldiği bildirilmektedir ki bu gemiler Ağustos ayının ikinci, Eylül ayının ilk yarısında İstanbul’a gelmişlerdir (Özçelik, 2000, s.154-155, 158).

⁸ Ayrıca bkz. (*Işık*, 12 Nisan 1326 / 25 Nisan 1910, s.4).

yapılmaksızın “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Süleymaniye Kulübü” olarak verilmiştir.

Kendi kitaplığımızda bulunan iki nüshanın da ilk sayfalarına “parasızdır” damgası vurulmuştur. Hakkı Tarık Us Kütüphanesi’nde bulunan üçüncü sayının ilk sayfasında “paralı” ibaresi basılıdır; damga değildir.

Yukarıda da belirtildiği gibi *Işık*, Süleymaniye Kulübü Maarif Komisyonu’nun kararıyla çıkarılmıştır. Ama *Işık*’ta yer verilen yazıların tamamı imzasızdır. Dolayısıyla yazarları hakkında elde hiçbir bilgi mevcut değildir. Yalnızca iki şiir, bunlar da yine imzasız olmakla birlikte, Mehmet Emin Yurdakul’a aittir⁹ (Cenge Giderken, 1325:27; Sen Feryada Başlayınca, 1326:15).

Fotoğraf, resim, karikatür gibi görsel malzemenin hiç kullanılmadığı, metinlerin kitap gibi tek sütun üzerine tertip edildiği *Işık*, ilan/reklam almamıştır. Yaklaşık 14x19,5 cm. boyutundadır ve gerek biçimsel gerekse içerik bakımından bir dergiden ziyade, cüz cüz çıkan bir risaleye/kitapçığa benzemektedir.¹⁰

İttihat ve Terakki Cemiyeti Süleymaniye Kulübü’nün yayınıni hukuki olarak da “dergi” veya “sürelî yayın” (risale-i mevkute) şeklinde nitelemek pek mümkün görünmemektedir, çünkü 1909 yılının Temmuz ayında yürürlüğe giren Matbuat Kanunu’na göre, her sürelî yayının bir sorumlu müdürü olması ve yayının başında veya sonunda sorumlu müdürün isminin yazılı olması gerekmektedir (İskit, 1939:707-708). Hâlbuki *Işık*’ın ne sorumlu müdürü ne de imtiyaz sahibi bulunmaktadır.

***Işık*’ın Hedef Kitlesi ve Çıkarılma Amacı**

Yukarıda da belirtildiği gibi, *Işık*’ın hedef kitlesi Anadolu köylüsüdür. Anadolu’da bütün köylere parasız dağıtılmak üzere tasarlanmıştır. Kuşkusuz, yayın dili Osmanlı Türkçesi olduğundan ve içeriğindeki dinî (İslamî) atıflardan, hedef

⁹ *Işık*’tan önce başka yayınlarda yer alan bu şiirlerin yeni harfli metinleri için bkz. (Mehmed Emin Yurdakul’un Eserleri – I Şiirler, 1969, s.22, 96).

¹⁰ *Ümmet* dergisindeki ilgili duyuruda yer alan şu ifadeler bu açıdan kayda değer: “Vatanın mini mini yavrularına en mükemmel, en sade ve en nâfi’ bir kıraat kitabı olmak meziyetini haiz bulunan *Işık*...” (Asar-ı Münteşire: *Işık* Risalesi, 28 Mayıs 1326, s.16).

kitlenin Müslüman Türk köylüsü olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Esas itibariyle bir tarım toplumu olan Osmanlı İmparatorluğu nüfusunun büyük kısmını 20. yüzyıl başlarında köylülüğün ve de Türkçe konuşan Müslüman köylünün oluşturduğu (Eldem, 1970:56; Quataert, 2008:33)¹¹ dikkate alınacak olursa, oldukça geniş bir nüfus kesiminin hedeflendiği söylenebilir. Bir gazete haberine bakılacak olursa, *Işık* nüshaları yüz binlerce basılacaktır (Işık, 12 Nisan 1326 / 25 Nisan 1910:4). Ancak, *Işık*'ın tirajı, dağıtımı, satışı, okur kitlesi vb. konularda elde yeterince bilgi bulunmadığından, hedef-kitlesine ne denli ulaştığına dair bir yorumda bulunmak da mümkün değildir.

Bu hedef-kitleye uygun şekilde *Işık*'ta gayet sade, açık ve basit bir dil kullanılmış, halkın konuştuğu Türkçe, yani halk dili esas alınmıştır.¹² Farsça ve Arapça tamlamalar yok denecek kadar az olduğu gibi, kök itibariyle Türkçe bazı kelimeler de dikkat çekmektedir. “Mebus” yerine “milletvekili”, “Meclis-i Mebusan” yerine “millet meclisi”, “tanrı”, “armağan”, “us”, “yoldaş”, “halk”, “sürgün” (“ishal” yerine), “yurttaş” gibi... Kullanılan dilin sadeliği yanında, anlatımın da neredeyse ilkökul düzeyinde olduğunu belirtmek gerekir.¹³

Dikkat çeken bir diğer husus, dinî enstrümanların ve dinî atıfların yoğun şekilde kullanılmış olmasıdır. Ayetler, hadisler, peygamber döneminden kıssalar yanında, *Işık*'ın diline dinsel bir havanın hâkim olduğu söylenebilir.

Haftalık Şura-yı Ümmet, Tanin, Ümmet, Sabah gibi çeşitli süreli yayınlarda *Işık*'ın çıkarılma amacı dile getirilmiştir: *Işık*, taşrada bulunan köylü vatandaşlarımıza meşrutiyetin kadrini (değerini) anlatmak ve mevcut bilimler ve sanayiden (ulum ve sanayi-i hazıradan) kendilerini hissedar (behremend) etmek, bir köylüye lazım olan malumatı vermek maksadıyla çıkarılmıştır. Vatansever hislerle doludur (Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti, 26 Teşrinisani 1325:15). *Işık* “avamın terbiye-i fikriyyesine hizmet etmek” amacıyla yayımlanmaktadır. Millet fertleri arasında “eşitlik, hürriyet ve adalet”in asli manasının bilinmesine hizmet

¹¹ II. Meşrutiyet dönemi Anadolu'sunun en ayrıntılı ve birinci ağızdan anlatımı için bkz. (Ahmet Şerif, 1999).

¹² *Işık*'a ilişkin olarak dönem süreli yayınlarında çıkan haberlerde bu husus her daim belirtilmiştir.

¹³ Edebî olmakla birlikte, Anadolu köyünü tanımak bakımından belgesel sayılabilecek bir eser, Ebubekir Hazım Tepeyran'ın 1910 yılında basılan *Küçük Paşa* isimli romanıdır. *Küçük Paşa* okunduğunda, köylülüğü hedef kitle olarak belirleyen *Işık*'ın neden okula yeni başlamış bir çocuğa anlatır tarzda bir üslup ve düzey benimsediği daha iyi anlaşılır. Romanda, Anadolu köylüsünün, din konusu da dâhil, ne denli eğitimsiz ve bilgisiz olduğu, birtakım hurafelere inandığı vurgulanmıştır. Örneğin bkz. (Tepeyran, 1984, s.33-36).

etmektedir (Asar-ı Münteşire: Işık, 12 Nisan 1326 / 25 Nisan 1910:4; Asar-ı Münteşire: Işık Risalesi, 28 Mayıs 1326:16).

“Sevgili Köylü Kardeşlerimize!” başlığını taşıyan çıkış yazısı, *Işık*'ın hedef kitlesini, çıkarılma amacını, köylülüğe bakışını, siyasi ve ideolojik pozisyonunu ve nasıl bir yayın çizgisi izleyeceğini ortaya koyar.

“Ey sevgili kardeşler! Ey şimdiye kadar unutulmuş, düşünülmemiş, hiçbir şeylerine bakılmamış olan zavallılar!

Sizler cenk vaktinde kara kışlar odaların içinde nefesleri dondururken hudut boylarında düşmanların karşısına çıkarsınız; bizim ırzımızın, canımızın, malımızın barındığı mukaddes vatana o aslan bağrılarınızı kalkan, siper edersiniz. Barışıklık vaktinde kızgın güneşler ortalığı yakıp kavururken alınlarınızın terleriyle sert toprağı ıslatırsınız. Yiyeceğimiz ekmeklerin tohumlarını tarlalara saçarsınız. Yılda dokuz ay malınızla, canınızla, tırnaklarınız dökülürcesine çalışırsınız. Şimdiye kadar süngülerinizle, sabanlarınızla, kanlarınızla, terlerinizle hizmet ettiğiniz din ve devlet için karılarınızı dul, çocuklarınızı yetim bıraktınız. Vatan ve millet için tencerelerinizi, yataklarınızı satarak ahırlarınızı, ambarlarınızı boşaltarak varınızı yoğunuzu verdiniz. Hâlbuki zalim Abdülhamit şimdiye kadar siz biçare kardeşlerimizin verdiğiniz milyonlarca altınları Yıldız Sarayı'nın eğlencelerine harcadı. Etrafa topladığı birtakım alçaklara avuç avuç saçtı. Sizler için mektepler açtırmadı; hocalar yetiştirtmedi; kitaplar yazdırmadı. Siz kardeşlerimizi Köroğlu destanlarıyla, elifba cüzleriyle bıraktırttı. Cahillerin birtakım masallarıyla, yalanlarıyla çektiğiniz sefilliklere, haksızlıklara katlanmak itikadını verdirtti. Zira istiyordu ki sizler cahil kalasınız, ilmin ışığı ile gözlerinizi açmayasınız.

Hükümet ne için kurulmuştur, milletin hakları ne gibi şeylerdir, bunları bilmeyesiniz; onun keyfi için öküz gibi boyunduruklar altında terlerinizi dökesiniz; onun keyfi için koyun gibi bıçaklar altında kanlarınızı saçasınız.

Lakin Allah'a çok şükürler olsun ki zalim Abdülhamit layık olmadığı tahtından şeriatın fetvasıyla ve sizlerin aslan oğullarınızın hamiyetiyle indirildi. Onun haydut hükümeti temelinden yıkıldı. Bugün hepimiz bu vatanın o hür evlatlarıyız ki artık birbirimizi açıktan açığa kucaklayabilir ve birbirimize düşüncelerimizi, duygularımızı olduğu gibi anlatabiliriz.

Ey sevgili kardeşlerimiz, sizler bizim için bu muhterem milletin temelisiniz, daha doğrusu bu milletin kendisisiniz; temiz yüreklerisiniz, büyük vicdanlısınız, sağlam kollarınsınız, değerli vücutlarınsınız. Sizler şimdiye kadar askerliğimizin, çiftçiliğimizin kahramanları olduğunuz gibi bundan sonra da sanatımızın, ticaretimizin kahramanları olacaksınız. Vatan ve millete bugüne kadar süngülerinizle, sabanlarınızla hizmetler ettiğiniz gibi bundan böyle de çekiçlerinizle, yelkenlerinizle hizmetler edeceksiniz.

Onun için fikirlerin, aşkların en iyileri, ümitlerin, tesellilerin en kuvvetlileri, şiirlerin, duyguların en canlı olanları, ilimlerin, bilgilerin en değerli bulunanları siz kardeşlerimizin ruhlarında yaşamalıdır.

İşte biz istiyoruz ki sizlere bütün bunları verelim.

Cenabı Hakk'a, nefsinize, ocağımıza, köyünüze, vatanınıza ve bilcümle insanlara karşı vazife ve haklarınızı tanıtalım; vatani vücuda getiren mübarek şeyleri, ecdadınız hikâyelerini anlatalım. Sınırları gerilerek çalışacak kollarınızın kimler için çalışacağını, alınlarınızın terlerinin, damarlarınızın kanlarının kimler için döküleceğini öğretilim. Sizlere kendinizden başka hiçbir kimsenin niçin efendi olamayacağını, kulübelerinizin eşiklerinden içeriye kanun emretmedikçe hiçbir kimsenin neden giremeyeceğini bildirelim ve sizlere şu mukaddes vatanımızın nasıl hür ve bahtiyar evlatları olduğunuzu ve olacağınızı söyleyelim.” (Sevgili Köylü Kardeşlerimiz!, 1325:2-4).¹⁴

***Işık*'ın İçeriği**

İçeriği incelendiğinde, *Işık*'ın başta gelen amacının, köylülere yeni meşrutiyet rejimini tanıtmak, öğretmek ve benimsetmek/sevdirmek olduğu görülür. Buna bağlı olarak, eski rejimin eleştirisi dergi sayfalarında ağırlıklı bir yer tutar. Köylüye vatandaşlık ve Osmanlılık bilinci aşılanmaya çalışılırken, yeni rejimin özellikle dinen meşrulaştırılmasına itina gösterilir.

“Kanun-ı Esasi, Hürriyet, Müsavat, Adalet” gibi, yeni rejimin temel kavram ve ilkeleri köylüye anlatılmaya/öğretilmeye çalışılmıştır. “Kanun-ı Esasi” (anayasa), padişahın iktidarını sınırlayan, onun eğri yola sapmamasını sağlayan, vatandaşın haklarını teslim eden kanundur. Kanun-ı Esasi olmayan memleketlerde zulüm hüküm sürer. Milleti (köylüleri) bahtiyarlığa kavuşturan meşrutiyet idaresidir, Kanun-ı Esasi'dir, millet meclisidir. Köylüler onu daima sevmeli ve onun bir harfini kaldırmaya cesaret eden olursa hemen silahlarını alıp öldürmeye koşmalıdır (Kanun-ı Esasi, 1325:17-22).

“Hürriyet”, bir insanın serbestçe düşünmesi, serbestçe inanması, serbestçe konuşması, serbestçe çalışması, hiç kimsenin boyunduruğu altında yaşamaması, hiç kimsenin angarya olarak işini görmemesi, dilediği her şeyi kimseden çekinmeksizin yapabilmesi demektir. Köylü de artık hürdür. Eskiden olduğu gibi köle değildir. Köylü, hürriyeti sevmeli ve onun için fedakâr olmalıdır (Hürriyet, 1325:23-24).

“Müsavat” (eşitlik), büyük, küçük, zengin, züğürt, okumuş, cahil, dinleri bir yahut ayrı kim olursa olsun herkesin kendi hakkını koruması, kurtarması, başkasının onun hakkına dokunamaması, herkesin bir olmasıdır. Kanun karşısında herkes eşittir. Kanun-ı Esasi bu iyilikleri bize vermiştir. Ona sıkı sarılmalı, elimizden

¹⁴ Çıkış yazısı, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organı *Haftalık Şura-yı Ümme*'te aynen aktarılmıştır (Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti, 26 Teşrinisani 1325, s.15-16).

aldırmamalı, gerekirse bu yolda ölmelidir (Müsavat, 1325:28-30). “Adalet”, haksız yapılan her şeyin yapandan sorulmasıdır. Bunu mebuslar ve meclis yapacaktır (Adalet – Doğruluk, 1325:31-32).

“Bir Adam Nasıl Mebus Olabilir” başlıklı yazıda ise, önce “meşruti hükümet”in, “millet meclisi”nin ne anlama geldiği anlatılır. Millet Meclisi’ne kimleri, nasıl insanları seçmek lazım geldiği uzun uzun konu edilir. Milletvekili olarak çalışkan, namuslu, ahlaklı, temiz, bilgili, kültürlü, mektepli, halkı tanıyan, sorunlarını bilen, vatansever, cesur, icap ederse canını vermekten çekinmeyecek vs. kimseleri seçmelidir (Bir Adam Nasıl Mebus Olabilir, 1326:34-42).

Işık’ta sık sık eski rejim ile yenisi çeşitli açılardan karşılaştırılmış, eski rejim ve II. Abdülhamit ağır şekilde yerilirken yeni rejim ve kurucuları övülmüş ve desteklenmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin propagandası yapılmıştır. Bu minvalde pek çok örnek verilebilir fakat en belirginlerinden ikisi, eski zamanda askerlik ile yeni zamanda askerliğin ve jandarmanın eski hali ile yeni halinin karşılaştırıldığı yazılardır.

Işık’a göre eski zamanda askerlik çok zor, çok zahmetli ve çileli bir iştir. Halimize dostun değil düşmanın bile ağladığı günlerdir ve sorumluları da II. Abdülhamit ile onun istibdat adamlarıdır. Yeni rejim döneminde ise askerlik tam aksine iyi ve rahattır (*Işık*’ın Asker Kardeşlerine Armağanı - Eski Zaman Askeri, 1326:37-41; Yeni Zaman Askeri, 1326:42-44). *Işık*’a göre aynı değişim jandarma için de geçerlidir. Eski devirde cahil jandarma köylüye gaddarca zulmeder, döver, söver. Nihayet Osmanlılara kılavuzluk eden ve milletin rahatlığından, her yerde üstün olmasından başka hiçbir maksadı olmayan İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin gayretiyle 10 Temmuz 1324 tarihinde şeriatın fetvası alınarak zalimlerin, alçakların hakkından gelinmiştir. Artık askerimiz, jandarmamız temiz giyinmekte ve her ay maaşlarını alarak, yazı öğrenerek güle oynaya cahilliklerini gidermektedir. Mekteplerde birçok vatan yavrusu okutulup, kendilerine köylünün hakkı öğretilerek artık köylüye becerikli, görgülü jandarmalar gönderilmeye başlanmıştır. Bugün memlekete hükmeden millettir (Jandarma, 1326:25-30).

Işık, köylüye vatan bilinci kazandırmaya, vatanseverlik aşlamaya çalışmıştır. Örneğin “Vatan” başlıklı yazıda, vatani sevmenin, gerekirse onun için can

vermenin bir namus borcu olduğu belirtilir (Vatan, 1325:14-16). Bir başka yazıda bayrağın önemi, değeri, ne denli büyük ve şerefli olduğu vurgulanır (Bayrak, 1325:38-39). Bir başkasında, köylünün millete karşı bazı borçları/vazifeleri olduğu bildirilir. Bunlar, askerlik yapmak ve vergi vermektir. Memleketimize en büyük borcumuz/vazifemiz ise vatanımızı göz bebeğimiz gibi sevmek, ona gelebilecek fenalıklara karşı vücudumuzu siper etmektir (Vazife, 1326:32-33). Mehmet Emin Yurdakul'un *Işık*'ta yayımlanan iki şiiri de vatanseverlik temalıdır (Cenge Giderken, 1325:27; Sen Feryada Başlayınca, 1326:15).

Işık, değişik Osmanlı unsurları arasında eşitlik ve birlik, yani "Osmanlılık" ilkesine, tüm unsurlar için müşterek Osmanlı vatandaşı kimliğine büyük önem vermiş, bu birlik duygusunu ve fikrini, ortak Osmanlı kimliğini Anadolu köylüsüne benimsetmeye çalışmıştır. Mesela "Osmanlılık" başlıklı yazıda, Osmanlı toprağı üzerinde doğan, Osmanlı Devleti'nin kanununu tanıyan bütün vatan kardeşlerinin Kanun-ı Esasi'nin ilanıyla kucaklaştıkları, bundan böyle İslam, Hıristiyan, Musevi bütün vatandaşların yüreklerinin vatanın mukaddes aşklarıyla çırpınacağı belirtilir (Osmanlılık, 1325:10-13). "Kardeşlik" başlıklı yazıda da "toprak kardeşliği" söylemi sürdürülür. Müslüman, Hıristiyan, Musevi, "Osmanlı" adı altında bir vücut gibi olmalıdır. Dinimizin farklı olmasının zararı yoktur (Kardeşlik, 1325:34-35). Hemen ardından gelen yazıda birlik olmak gerektiği; Türk, Ermeni, Rum, Bulgar, Musevi kim olursa olsun, bu toprakta doğup büyümüşse birbirinin vatan kardeşi olduğu vurgulanır (İttihat Kuvvettir, 1325:36-37). Bu minvaldeki son yazıda, bütün insanların, sonraki ayrımlara karşın, aynı kökten geldiklerine dikkat çekilir. Yani insanlar özde kardeşlerdir. Aynı ülkede doğup büyüyenlerse vatan kardeşidirler. O nedenle yurdumuzda doğup büyüyen Arap, Türk, Arnavut, Çerkez, Rum, Ermeni, Bulgar, Musevi herkese "kardeş" denmelidir. Yazara göre bunlar farklı din ve mezheptendirler ama din ve mezhebi dünya işlerine karıştırmamak gerekir. Kimse kimsenin dinine karışmamalı, hor görmemelidir (Öğüt, 1326:2-4).

Askerlikten muaf olan gayrimüslim Osmanlıların askere alınması meselesi, uzun zamandır gündemde bulunmasına ve prensipte kabul edilmiş olmasına karşın, 1908 Devrimi'ne dek hayata geçirilememiştir. Gayrimüslimler ilk kez 1909'da askere alınacaktır (Gülsoy, 2010). Süleymaniye Kulübü'nün çıkardığı risalede önem verilen konulardan biri de gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının askere alınması sonucu Müslümanlarla Hıristiyanların orduda birlikte askerlik yapacak olmaları meselesidir.

Işık, bu hususta Müslüman Türk köylüsünü ve Müslüman Türk askerini ikna etmeye, rahatlatmaya çalışan Osmanlıcılık nitelikte yazılar yayımlamıştır. Bu uygulamada dinen hiçbir sakınca olmadığı gösterilmeye çalışılmıştır (Askerlik, 1325:25-26). Ayrıca Osmanlı tarihinde Orhan Gazi'den beri devşirme usulüyle orduda Hıristiyanlar bulunduğu dikkat çekilerek, bu uygulamanın meşrulaştırılması pekiştirilmiştir (Hak-ı Teala'ya Hamd ü Sena Edelim, 1326:45-47).

II. Meşrutiyet döneminde bağış (iane) toplama önemli bir kamusal alan faaliyeti olmuştur ve “donanma ianesi” de bu tür faaliyetler arasında göze en çok çarpanıdır. Donanmaya bağışın ulusal çapta bir seferberliğe dönüşmesi, yansımaları, dönem matbuatında net bir şekilde bulmuştur. Bunun örneklerinden biri de köylüler için çıkarılan *Işık*'tır.

Işık'ta yayımlanan ilgili ilk yazıda, donanma ianesine neden ihtiyaç duyulduğu açıklanır. Vücudumuzu zehirleyen rakı, tütün gibi fena şeylere her gün avuç dolusu saçtığımız paraları vatanımızın selameti için donanma ianesine vermemiz istenir (Donanma İanesi, 1326:9-10). Yine aynı nüshada, donanma ianesi konusu bir kez daha işlenmiş ve donanma yolunda varımızın yoğunumuzun dökülüp saçılması telkin edilmiştir. Bu yazının evvelkinden temelde farkı olduğu söylenemez. Ancak burada, sıradan köylüye değil de daha varlıklı kesimlere hitap edilmektedir (Donanma Yardım İster, 1326:25-28). Üçüncü sayıda çıkan donanma ve donanma ianesi konulu yazıda, nice zamandır beklenen, dıştan tırnaktan artırılan paralarla satın alınan altı geminin İstanbul denizine geldikleri bildirilir. Osmanlı Devleti'nin bunlardan başka 40-50 gemiye daha ihtiyaç duyduğu belirtilir ve vatandaşlardan kazançlarının bir bölümünü donanma ianesine ayırmaları istenir (Donanmamız, Gemilerimiz Geldi, 1326:21-24).

Işık eğitime önem verir. Çıkış yazısından sonra gelen ilk metin eğitim konusudur. “En Çok İhtiyacımız Maarifedir” başlıklı yazıda, ilmimizin, malumatımızın, marifetimizin olmadığı, kuvvetli olmak için evvela maarife ihtiyaç bulunduğu belirtilir. Okumak yazmak, maarifi ilerletmek vaciptir, farzdır. En büyük bela, en büyük afet cahilliktir. İlme şiddetle sarılmadıkça memleket felaketten kurtulamayacaktır. Hükümetin vazifesi, tebaasını fakirlikten, cahillikten kurtarmaktır. Mektebe gitmekle insan dinsiz olmaz. Taassupta, cahillikte kalırsa her şey olur (En Çok İhtiyacımız Maarifedir, 1325:5-9).

Işık'ın içeriğinin önemli bir kısmını, köylüye yönelik ahlaki öğütler, davranışlara ve yaşam tarzına ilişkin uyarılar ve tembihler oluşturur. Mesela bir şiirde köylünün, kısa yoldan zenginlik derdine düşmemesi, köylü/çiftçi kalıp bununla övünmesi, köylü/çiftçi olarak çalışması tembihlenir (Çiftçilik, 1325:33). Bir başka şiirde, bizi yıkan iki sözün “neme gerek ve bana ne” olduğu, bunların ortadan kalkmaları ve birlik olunması gerektiği tembihlenir (Neme Gerek, Bana Ne?, 1326:5-7). Başka bir yazıda define, tılsım gibi şeylerin hepsinin yalan olduğu vurgulanarak köylünün bunlara inanmaması, çalışması öğütlenmiştir (Define, 1326:19-20). Bir diğer yazıda, hayat kavgasında altın/para silahının gerekli olduğuna, yoksulluğun memleket için tehlike olduğuna dikkat çekilir. Yazar, paraya/altına kin bağlama itikadının artık gönüllerden silinmesini ister (Para, 1326:20).

“Hak Yolu” başlıklı uzun ahlak yazısında, genel olarak nasıl davranmak gerektiğinin yanıtı verilmeye çalışılır ve köylüye bir çocuğa verilir gibi öğütler verilir (Hak Yolu, 1326:2-8). Benzer bir metin de “Terbiye – Ahlak” başlığını taşımaktadır. Yazar, terbiyenin küçük yaştan edinilmesi gerektiğinin altını çizer. Ayrıca iyi huy için ona göre insanlarla görüşmelidir. Terbiyenin başlangıcı ise mekteptir. Okumak yazmak, terbiyeli olmanın yardımcısıdır (Terbiye - Ahlak, 1326:21-24). “Bizim dinimizde içki haramdır” cümlesiyle başlayan bir başka yazıda, içkinin maddi ve manevi zararları anlatılır ve köylü, içki içmemesi, kumar oynamaması konusunda öğütlenir (İçkinin, Kumarın Kötülüğü, 1326:29-31).

Işık'ta ele alınan konulardan biri de sağlıktır. “Ey vatandaşlar sağlığınıza dikkat edelim” çağrısında bulunan bir *Işık* yazarına göre sağlığın değerini dert gelmeden evvel bilmek gerekir. Yazıda köylülerin sağlıklı kalabilmeleri için neler yapmaları gerektiğine dair pratik bilgiler verilir (Hıfz-ı Sıhhat – Sağlık ve Sağ Yaşamak, 1326:11-15). “Arkadaş!” hitabıyla başlayan bir diğer yazıda, birkaç aydan beri İstanbul'da ve daha başka yerlerde “kolera” denen salgın hastalığın hüküm sürdüğü ama bu hastalığa yakalanmamanın bizim kendi elimizde olduğu belirtilmiştir. Yazar, koleranın nasıl bir hastalık olduğunu ve yakalanmamak için neler yapılması lazım geldiğini anlatır (Sağlık – Memlekette Hastalık Var Gözünü Aç, 1326:43-47).

Işık, köylüye günlük yaşamında kullanacağı, işine yarayacak pratik bilgiler sunmuş, öğütlerde bulunmuştur. Bunlardan biri “toprak” konusundadır: değişik

tohum ekme, ekilecek yerler, ekimin yapılacağı zaman, borç almamak için boş zamanda yapılabilecek gelir getirici işler vs. (Toprak Bizim Mayamız, Anamız ve Nihayet Yatağımızdır, 1326:8-14). Bir diğer yazıda ise, ormanların köylüye yararları sıralanır. Köylüye, bu kadar yararını gördüğü ormanları evladı gibi koruması tembihlenir. Köylü ormanlara iyi bakmalı, ağaçları rastgele ve orman memurlarına danışmadan kesmemelidir (Ormanlar, 1326:31-33). Bir başka yazıda, nafia (bayındırlık) işlerinin ülkemize en ziyade lazım olan şeyler olduğu belirtilerek, bu alanda gelişmişliğin yararları anlatıldıktan sonra köylülere yol yapılması için elden geldiği kadar gayret etmeleri öğüdünde bulunulur (Nafia İşleri, 1326:34-36). “Dünya Nedir” başlıklı, iki sayı süren yazıda ise dünyanın oluşumu anlatılır ve özellikleri hakkında okura temel bilgiler verilir (Dünya Nedir, 1326:16-18). Ayrıca Osmanlı toprakları, nüfusu ve idari yapısı da anlatılır (Dünya Nedir 2, 1326:16-19).

Sonuç

İttihat ve Terakki Cemiyeti Süleymaniye Kulübü'nün 1909-1910'da çıkardığı *Işık*, Anadolu Müslüman Türk köylüsüne yönelik bir yayındır. *Işık*'ın başta gelen amacı, İTC nizamnamelerindeki ilgili maddelere uygun şekilde, köylülere yeni meşrutiyet rejimini, yeni rejimin temel kavram ve ilkelerini öğretmek ve benimsetmek, köylünün nefretini eski rejime çekmektir. *Işık*'ta köylüye vatandaşlık ve Osmanlılık bilinci aşılarmaya çalışılırken, yeni rejimin özellikle dinen meşrulaştırılmasına itina gösterilmiştir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 31 Mart Vakası'ndan sonra köylülüğe yönelik faaliyetlerinin yoğunlaştığı görülmekte, bu faaliyetlerde bazı kulüplerin önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır. Nitekim Selanik'te *Vatandaş* gazetesi 1909 yılının Temmuz ayında, yine bir Cemiyet kulübü tarafından ve yine köylülüğü (ama Rumeli Müslüman Türk köylüsünü) hedefleyerek çıkarılmıştır.

Işık ile *Vatandaş* arasında temelde benzerlikler mevcuttur.¹⁵ Ancak, söylem düzleminde kimi farklılıkların söz konusu olduğu belirtilmelidir. En kaba şekilde ifade edilecek olursa, *Işık*, *Vatandaş*'a göre daha muhafazakâr bir yayındır. Dinî tonu daha kuvvetli olduğu gibi, köylüye öğütleri de *Vatandaş*'a göre daha mutedildir. *Işık* köylülere yönelik olsa da *Vatandaş* kadar “köycü/halkçı” bir yayın sayılmaz. Farklı

¹⁵ Karşılaştırmak için bkz. (Odabaşı, 2001, s.47-63).

şehirlerdeki iki Cemiyet kulübünün çizgilerindeki bu farklılık, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin homojen bir yapı olmadığı olgusunun göstergelerinden biri olarak kabul edilebilir.¹⁶

Bu yıllarda Osmanlı Devleti ve Balkanlar üzerine gazete makaleleri kaleme alan ve muhabirlik yapan Lev Troçki, 31 Mart Vakası'ndan üç ay kadar önce, *Kievskaya Misl* gazetesinde 3 Ocak 1909'da çıkan yazısında, Türkiye'deki "sosyal sorun"a ve "sosyal sorun" bağlamında en başta köylülüğe işaret ederek dikkat çekici tespitlerde bulunmuştur.

Troçki'ye göre, militarizmin ağır yükünü taşıyan, yarı-serfliğe tabi, beşte biri topraksız olan köylüler şu veya bu şekilde yeni rejimden taleplerde bulunacaklardır. İktidardaki Jön Türk partisi (İttihat ve Terakki), ulusal-liberal körlüğü içinde, bir köylü sorununun varlığını bile inkâr etmektedir. Jön Türkler ummaktadırlar ki idare mekanizmasının yeniden örgütlenmesi, parlamenter sistemin getireceği biçim ve işlemlerle birlikte, köylüyü tatmin etmeye yetecektir. Jön Türkler yanılmaktadır. Dahası, kırsal alanın yeni düzenden duyacağı hoşnutsuzluk, kaçınılmaz olarak, köylülerden oluşan orduda da yansımaları bulacaktır. Subaylara dayanan bir parti, köylülere hiçbir şey vermedikten sonra orduda disiplini sıkılaştırmaya başlarsa, askerler kendi subaylarına karşı başkaldıracaklardır (Troçki, 2012:14-15).

Troçki'nin bu öngörüsü gerçekleşecek ve üç ay kadar sonra, tabanını rütbesiz askerlerin oluşturduğu 31 Mart ayaklanması patlak verecektir. 31 Mart, İttihatçılara, köylülüğe daha çok önem vermeleri gerektiğini göstermiş olmalıdır. Nitekim *Vatandaş* ve *Işık* gibi köylülüğe yönelik yayın faaliyetleri bu farkındalığın dışavurumu olarak okunabilir. Ancak, özellikle *Işık*'ın içeriği, Troçki tarafından dile getirilen Jön Türklerin umdukları (idare mekanizmasının yeniden örgütlenmesinin, parlamenter sistemin getireceği biçim ve işlemlerle birlikte, köylüyü tatmin etmeye yeteceği) konusunda, en azından Cemiyet'in bir kesiminde fazlaca bir değişiklik olmadığını ortaya koymaktadır.

¹⁶ Balkan Savaşı'nda Selanik'in kaybıyla İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İstanbul'a göçünün Cemiyet üzerindeki yapısal etkisine dair Zafer Toprak'ın yaptığı tespit bu noktada kayda değer. Selanik'te ticaret burjuvazisi, İstanbul'da ise esnaf güçlüdür. İttihat ve Terakki İstanbul örgütünde İslamiyet'in önemli bir ağırlığı vardır (Toprak, 1995, s.5)

KAYNAKÇA

Adalet – Doğruluk. (1325). *Işık*, 1, 31-32.

Ahmed Emin. (1914). *The Development Of Modern Turkey As Measured By Its Press*, New York: Faculty of Political Science Columbia University.

Ahmet Şerif. (1999). *Anadolu'da Tanin* I. Cilt, Mehmed Çetin Börekçi (hzl.). Ankara: TTK Yayınları.

Asar-ı Münteşire: Işık Risalesi. (28 Mayıs 1326). *Ümmet*, (1) 3, 16.

Asar-ı Münteşire: Işık. (12 Nisan 1326 / 25 Nisan 1910). *Sabah*, (21) 7397, 4.
Askerlik. (1325). *Işık*, 1, 25-26.

Bayar, Celal. (1967). *Ben de Yazdım – Millî Mücadele'ye Gidiş* 1 (2. Basım). İstanbul: Baha Matbaası.

Bayrak. (1325). *Işık*, 1, 38-39.

Bir Adam Nasıl Mebus Olabilir. (1326). *Işık*, 3, 34-42.

Cenge Giderken. (1325). *Işık*, 1, 27.

Çiftçilik. (1325). *Işık*, 1, 33.

Define. (1326). *Işık*, 2, 19-20.

Donanma İanesi. (1326). *Işık*, 2, 9-10.

Donanma Yardım İster. (1326). *Işık*, 2, 25-28.

Donanmamız, Gemilerimiz Geldi. (1326). *Işık*, 3, 21-24.

Duman, Hasan. (2000). *Başlangıcından Harf Devrimine Kadar Osmanlı-Türk Süreli Yayınlar ve Gazeteler Bibliyografyası ve Toplu Kataloğu* (1828-1928) (1. Cilt). Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı.

Duru, Kâzım Nami. (1957). *İttihat ve Terakki Hatıralarım*. İstanbul: Sucuoğlu Matbaası.

Dünya Nedir 2. (1326). *Işık*, 2, 3, 16-19.

Eldem, Vedat. (1970). *Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

En Çok İhtiyacımız Maarifedir. (1325). *Işık*, 1, 5-9.

Gülsoy, Ufuk. (2010). *Cizyeden Vatandaşlığa Osmanlı'nın Gayrimüslim Askerleri* (1. Basım). İstanbul: Timaş Yayınları.

Hak Yolu. (1326). *Işık*, 2, 2-8.

Hak-ı Teala'ya Hamd ü Sena Edelim. (1326). *Işık*, 2, 45-47.

Hakkı Tarık Us Kütüphanesi Kataloğu: Süreli Yayınlar (2006). S. Öztürk, A. M.

Hacıismailoğlu, M. Hızarcı (Hızl.). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Turizm Daire Başkanlığı Kültür Müdürlüğü.

Hıfz-ı Sıhhat – Sağlık ve Sağ Yaşamak. (1326). *Işık*, 2, 11-15.

Hürriyet. (1325). *Işık*, 1, 23-24.

İçkinin, Kumarın Kötülüğü. (1326). *Işık*, 2, 29-31.

İskit, Server R. (1939). *Türkiye'de Matbuat Rejimleri*. İstanbul: Ülkü Matbaası.

Işık. (12 Nisan 1326 / 25 Nisan 1910). *Tanin*, (2) 591, 3-4.

Işık. (4 Kânunuevvel 1325 / 17 Kânunuevvel 1909). *Tanin*, (2) 464, 3-4.

Işık'ın Asker Kardeşlerine Armağanı - Eski Zaman Askeri. (1326). *Işık*, 2, 37-41.

Yeni Zaman Askeri. (1326). *Işık*, 2, 42-44.

İttihat Kuvvettir. (1325). *Işık*, 1, 36-37.

Jandarma. (1326). *Işık*, 3, 25-30.

Kabasakal, Mehmet. (1991). *Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi 1908-1960* (1.

Basım). İstanbul: Tekin Yayınevi.

Kanun-ı Esasi. (1325). *Işık*, 1, 17-22.

Kardeşlik. (1325). *Işık*, 1, 34-35.

Koloğlu, Orhan. (2005). *1908 Basın Patlaması*, İstanbul: BAS-HAŞ.Mehmed Emin Yurdakul'un Eserleri – I Şiirler. (1969). Fevziye Abdullah Tansel (Hzl.), Ankara: TTK.

Müsavat. (1325). *Işık*, 1, 28-30.

Nafia İşleri. (1326). *Işık*, 2, 34-36.

Neme Gerek, Bana Ne? (1326). *Işık*, 3, 5-7.

Odabaşı, İ. Arda. (2011, Bahar). Selanik İttihat ve Terakki Üçüncü Kulübü'nün Köylü / Köycü Gazetesi: *Vatandaş. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (X) 22, 47-63.

Ormanlar. (1326). *Işık*, 3, 31-33.

Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti. (26 Teşrinisani 1325). *Haftalık Şura-yı Ümmet*, (8) 198, 15-16. *Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Nizamnamesi*. (1326). Selanik: Rumeli Matbaası.

Osmanlılık. (1325). *Işık*, 1, 10-13.

Öğüt. (1326). *Işık*, 3, 2-4.

Özçelik, Selahattin. (2000). *Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti*. Ankara: TTK Yayınları.

Özege, M. Seyfettin. (1973). *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu* (2. Cilt). İstanbul: Fatih Yayınevi.

Para. (1326). *Işık*, 3, 20.

Perinçek, Mehmet ve Odabaşı, Arda. (2013) *Stambulskie Novosti'de Jön Türk Devrimi – Türkiye'de Çıkan İlk Rusça Gazete* (1. Basım). İstanbul: Kaynak Yayınları.

Quataert, Donald. (2008). *Anadolu'da Osmanlı Reformu ve Tarım 1876-1908*, Nilay Özok

Gündoğan ve Azat Zana Gündoğan (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Sağlık – Memlekette Hastalık Var Gözünü Aç. (1326). *Işık*, 3, 43-47.

Sakal, Fahri. (1999). *Ağaoğlu Ahmed Bey*, Ankara: TTK Yayınları.

Sen Feryada Başlayınca. (1326). *Işık*, 3, 15.

Sevgili Köylü Kardeşlerimize!. (1325). *Işık*, 1, 2-4.

Swenson, Victor R. (1968). *The Young Turk Revolution, A Study of the First Phase of Second Turkish Constitutional Regime from June 1908 to May 1909*. Baltimore, Maryland.

Şayan-ı Takdir Bir Teşebbüs-i Maarifperverane: Gece Dersleri. (10 Eylül 1325 / 23 Eylül 1909). *Tanin*, (2) 381, 1-2.

Tepeyran, Ebubekir Hazım. (1984). *Küçük Paşa* (3. Basım). İstanbul: De Yayınevi.

Terbiye – Ahlak. (1326). *Işık*, 2, 21-24.

Toprak Bizim Mayamız, Anamız ve Nihayet Yatağımızdır. (1326). *Işık*, 3, 8-14

Toprak, Zafer. (1995). *Milli İktisat-Milli Burjuvazi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Toprak, Zafer. (2013). *Türkiye’de Popülizm 1908-1923* (1. Basım). İstanbul: Doğan Kitap.

Troçki, Lev. (2012). *Balkan Savaşları*, Tansel Güney (Çev.). (1. Basım). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Tunaya, Tarık Zafer. (1998). *Türkiye’de Siyasal Partiler Cilt 1 İkinci Meşrutiyet Dönemi 1908-1918* (1. Basım). İstanbul: İletişim Yayınları.

Vatan. (1325). *Işık*, 1, 14-16.

Vazife. (1326). *Işık*, 2, 32-33.

HAKİMİYET-İ MİLLİYE GAZETESİNDE BOLŞEVİZM ALGISI ve İSLAM DÜNYASINA BAKIŞ (1920-1921)

Hadiye YILMAZ*

Özet

Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde Milli Mücadele yılları boyunca yayımlanan başlıca dış siyasi haber ve yazılar, Anadolu ve İslam ülkelerinin Batılı istilacılara karşı verdikleri kurtuluş mücadeleleri ile Bolşevikler ve Bolşevizm üzerine olmuştur. Bu yazıların hem Bolşevikler hem de İslam ülkeleri için ortak düşüncesi, “aynı düşmana karşı mücadele birliği” tesis edilmesi gereği olmuştur. Gazetede aynı düşmana karşı İslam ülkeleriyle mücadele birliği kurulması gereği ortaya konulurken hilafet makamının güvenliği ve din kardeşliği meselesi dayanak noktası teşkil etmiştir. İslam ülkeleri için uygun görülen siyasi düstur ise panislamizm değil tam bağımsızlık olmuştur. Bolşeviklerle kurulması düşünülen mücadele birliğinin esasını ise Rusya ve Türkiye’nin ortak çıkarları oluşturmuştur. Türk-Bolşevik ilişkilerinin yakınlaşması münasebetiyle gündeme gelen “Bolşevizm” meselesine ise, Bolşevizmin ancak Rusya’da uygun koşullar bulduğu için geliştiği, Türkiye’nin ise aynı koşullara sahip olmadığı vurgulanmıştır. Bolşevizmin antiemperyalizm, eşitlik, adalet, halkçılık gibi ilkelerinin müspet olduğu öne çıkarılırken Türkiye’ye en uygun siyasetin milli siyaset olduğunun altı çizilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bolşevik, Bolşevizm, İslam Dünyası, Ortadoğu.

* Giresun Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü e-posta: hadiye.yilmaz@giresun.edu.tr

THE PERCEPTION OF BOLSHEVISM IN HÂKİMİYET-İ MİLLİYE NEWSPAPER AND A LOOK ON ISLAMIC WORLD (1920-1921)

Abstract

The majority of news and articles on foreign politics published in *Hakimiyet-i Milliye* newspaper during the years of National Struggle were about struggles for independence of Anatolia and Islamic countries against Western invaders and about Bolsheviks and Bolshevism. The common opinion of these texts for both Bolsheviks and Islamic countries was the necessity of “cooperation against the same enemy”. Issues of the security of caliphate authority and religious fellowship formed the basis for the claim of the newspaper that a union for struggle should be founded with Islamic countries against the same enemy. However, the political code considered to be suitable for the Islamic countries was total independence instead of panislamism. On the other hand, the common benefits of Russia and Turkey formed the basis of the union for struggle planned to be founded with the Bolsheviks. As for the issue of “Bolshevism”, which appeared on the agenda due to the Turkish-Bolshevik convergence, it was emphasized that Bolshevism gained progress in Russia because of the suitability of conditions which did not exist in Turkey. While the principles of Bolshevism such as anti-imperialism, equality, justice, and populism were put forward to be positive, public policy was highlighted to be the most appropriate policy for Turkey.

Key Words: Bolshevik, Bolshevizm, Islam World, Middle East.

HAKİMİYET-İ MİLLİYE GAZETESİNDE BOLŞEVİZM ALGISI ve İSLAM DÜNYASINA BAKIŞ (1920-1921)

Giriş

Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'ya 27 Aralık 1919'da taşınmasından yalnızca on dört gün sonra, 10 Ocak 1920'de yayın hayatına başlayarak *İrade-i Milliye*'den¹ sonra Milli Mücadele'nin ikinci resmi gazetesi olmuştur. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, 12 Ocak 1920'de Kâzım Karabekir'e gönderdiği şifrede "Burada *Hâkimiyet-i Milliye* isminde bir gazete çıkarıyoruz. Zahiren hususi bir gazetedir. Yazıları Heyet-i Temsiliyemiz tarafından verilmektedir." sözleriyle gazetenin resmi niteliğine dikkat çekmiştir (Karabekir, 1960:440). Kuruluş sermayesi M. Kemal Paşa'nın özel bütçesinden ve ayrıca 1509 lirası Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü bütçesinden sağlanan gazetenin fiyatı 3 kuruş olarak belirlenmiştir². Gazetenin imtiyaz hakkı ve sahipliği Recep Zühtü (Soyak) Bey'e verilmiş ve ilk sayıları Ankara Vilayet Matbaası'nda basılmıştır³ (Kansu, 1960:503). Matbaa kadrosu, bir makinist ve iki üç mürettepten oluşan gazetenin ilk bürosu ise Ulus'ta Veli Han'ın birinci katında açılmıştır (Şapolyo, 1960:192). 18 Temmuz 1920'ye kadar haftada iki gün iki sayfa yayımlanan gazete, 6 Eylül'e kadar haftada üç gün yayımlanmış, 30 Ekim'den sonra ise yeniden haftada iki gün olarak yayımını sürdürmüştür. 22 Ocak 1921'de 100. sayısı çıkarıldıktan sonra yayımına iki hafta ara verilen gazetenin yayımına yeniden 7 Şubat 1921'de başlanmış ve bu tarihten itibaren günlük ve dört sayfa olarak yayın hayatını sürdürmüştür. Bu yıllarda gazetenin tirajının 5000–7000'e ulaşmış olduğu tespit edilmiştir

¹ İlk gazete, yine adını Mustafa Kemal Paşa'nın koyduğu, Sivas Kongresi'nin hemen ardından 14 Eylül 1919'da yayın hayatına başlayan *İrade-i Milliye*'dir (Özkaya, 1989, s. 61; Coşar, yty, s. 113; Yıldırım, 1992, ss. 325-330; Arı, 2006, ss. 3-23). Gazeteye ilgili ayrıntılı bir çalışma için bkz. (Tamer, 2004).

² 7 Şubat 1921'den itibaren 5 kuruş (Altınal, 1992, s. 38). 1921 ve 1922 yıllarında gazetenin fiyat artışını azaltmak üzere, satın alınan kâğıt gümrük vergisinden muaf tutulmuştur (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 24/5/1921; BCA, 21/6/1922; BCA, 24/8/1922; BCA, 21/10/1922).

³ Gazete, 1921'den sonra *Hâkimiyet-i Milliye* Matbaası'nda basılmıştır.

(Doğramacıoğlu, 2007:18-20, Altınal, 1992:35) Gazetenin çıkışının hemen ertesi günü, 11 Ocak'ta Mustafa Kemal Paşa abonelik çalışmalarını Heyet-i Merkeziyelere gönderdiği telgraflarla bizzat başlatmış, yıllık abone ücretinin 300, altı aylık ücretinse 160 kuruş olduğunu belirterek abone bedellerinin Ziraat Bankası'na yatırılmasını istemiştir (Özkaya, 1989:60).

Beş sütundan oluşan gazetenin haber kaynakları Anadolu Ajansı, Kocaeli muhabiri, İstanbul basını, *Orient News*, *İzvestiya*, *Temps*, *Matin*, *Times*, *Daily Telegraph*, *Cronycle*, *Morning Post*, *Manchester Guardian*, *Daily News* ve *Chicago Tribune* gazetesi olmuştur (Altınal, 1992:36). Gazetenin imzasız ya da tek yıldızlı yayımlanan bütün başyazılarının Mustafa Kemal Paşa'ya ait olduğu sanılmaktaysa da üslup özelliklerine bakıldığında bu yazıların tamamının Mustafa Kemal Paşa'ya ait olduğunu söylemek mümkün değildir⁴. Gazetenin günlük yayımlanmaya başlanmasıyla başyazarlığa Hüseyin Ragıp, yazı işleri müdürlüğüne ise Ziya Gevher (Etili) getirildi (Önder, 1991:299). 1923 yılına kadar Hamdullah Suphi ve Ağaoğlu Ahmet Beyler de gazetede başyazarlık görevinde bulundular (*Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını*, 1990:335)

Gazetenin hangi amaçla yayımlanmaya başlandığı ve neden bu adı aldığı Mustafa Kemal Paşa tarafından Hakkı Behiç (Bayiç)'e dikte ettirilen ve gazetenin ilk sayısında Heyet-i Tahririye imzasıyla yayımlanan yazıda şöyle açıklanmaktadır:

“Bugünden itibaren neşredilen ve sütunlarında bütün Anadolu ile onu alakadar eden muhitlerin ahval ve hadiselerini ihtiva edecek olan gazetemize bu ismi tesadüf olarak vermedik. Gazetemizin ismi aynı zamanda takip edeceği mücadele yolunun da nevidir. Şu halde diyebiliriz ki Hâkimiyet-i Milliye'nin mesleği, milletin hâkimiyetini müdafaa olacaktır.” (Hâkimiyet-i Milliye, 10 Ocak 1920:1) Gerçekten de Milli Mücadele yılları boyunca gazetede yayımlanan başlıca haber ve yazılar, Anadolu ve İslam ülkelerinin Batılı istilacılara karşı verdikleri kurtuluş mücadelelerini konu etmiştir. Başyazı dahil dış haberler gazetede ağırlıklı bir yer tutmuş⁵, başta İngiltere olmak üzere Batılı devletlerin emperyalist politikaları ile

⁴ *Hâkimiyet-i Milliye* başyazıları için bkz. (Bolluk (Yılmaz), 2003; Yılmaz, 2007).

⁵ İç haber ve yazıların ağırlığını ise Sevr Antlaşması, eğitim ve iktisadi yazılar, cephelerden haberler, Yunan zulmü ve Ermeni meselesi oluşturmuştur (Doğramacıoğlu, 2007, s.18-20; Altınal, 1992, ss.38-39).

Bolşevizm, Sovyet Rusya ve İslam ülkelerinde yaşanan gelişmeler her gün gazete sayfalarına yansımıştır⁶.

***Hâkimiyet-i Milliye* Başyazılarında Bolşevizm Algısı**

Bolşevik Sovyetler'in I. Dünya Savaşı'nın mağluplar tarafında bulunan Osmanlı Devleti'ne yönelik ilk müspet girişimi, İtilaf Devletleri'nin Osmanlı topraklarını aralarında paylaşmak üzere gizlice imzaladıkları anlaşmaları 9 Kasım 1917'de açıklamak olmuştur. 3 Mart 1918'de imzalanan Brest Litovski anlaşmasıyla da Sovyetler, Rus Çarlığı'nın Anadolu'da işgal ettiği topraklardan geri çekilme kararı almıştır. Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Milli Mücadele'nin teşkilatlandığı günlerde, Bolşevik Rusya, hem bu girişimleri hem de İngiltere'nin doğal düşmanı bulunması münasebetiyle Ankara açısından ittifak yapılabilecek tek büyük devlet konumundaydı⁷. Nitekim 24 Nisan tarihli gizli celsede Mustafa Kemal Paşa, Avrupa'nın Bolşeviklerden ve Bolşevikler ile Türklerin işbirliğinden ne kadar korktuğundan bahisle, Bolşevikler ile Türklerin ciddi farklılıkları bulunmasına rağmen mecbur kalınması durumunda kendi görüşlerinin korunması şartıyla hariçten yardım alınabileceğini belirterek Sovyetler'e işaret etmiştir (*TBMM Gizli Celse Zabıtları*, 1985:2-3). Mustafa Kemal Paşa, Bolşeviklerle ilk resmi temasını bir mektupla kurmuş, Lenin'e yazdığı 26 Nisan 1920 tarihli bu mektupla emperyalist hükümetlere karşı Bolşevik Ruslarla mesai ve harekât birliğini kabul ettiklerini bildirerek ortak mücadele için para, cephane, sıhhi malzeme ve erzak yardımı isteğinde bulunmuştur⁸ (*Atatürk'ün Bütün Eserleri*, C. 8, 2002:114). TBMM'nin Mayıs ayının başında aldığı bir kararla da Bekir Sami Bey başkanlığındaki ilk resmi Türk heyeti Moskova'ya gitmek üzere yola çıkmıştır. Türk-Sovyet ilişkilerinde yaşanan bu gelişme Milli Mücadele'nin gazetesi olan *Hâkimiyet-i Milliye*'ye de

⁶ Milli Mücadele yılları boyunca *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde Batılı emperyalist devletleri eleştiren yazılardan sonra en çok Sovyet Rusya'yla ilgili haber ve yazı yayımlanmıştır. İkinci sırada Hindistan ve Mısır'la ilgili yazılar bulunurken Afganistan, Suriye, Irak, İran, Fas, Cezayir, Tunus, Libya, Azerbaycan ile Japonya ve Çin hakkında da yazılar yayımlanmıştır. (Bolluk (Yılmaz), 2003; Yılmaz, 2007).

⁷ Türk-Rus ilişkilerinde bu dönem yaşanan yakınlaşmanın köklerini Meşrutiyet döneminde bulmak mümkündür. Hatta Sultan II. Abdülhamit bile büyük devletlere ilişkin görüşlerini açıklarken İngiltere'nin en fazla çekinilmesi gereken ülke olduğunu çünkü onlarca söz vermenin hiçbir kıymeti olmadığını söylemiş, Rusya'yı ise ürkütmemeye gayret göstermiştir (Engin, 2005, s. 26-27). II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında ise hem İstanbul hem de Petersburg gazetelerinde iki ülke arasında iyi ilişkiler geliştirilmesi yönünde yazılar yayımlanmıştır. Bu yazılarda, iyi ilişkiler geliştirilmenin iki komşu ülkenin çıkarına olacağı fikri işlenmiştir (Kurat, 2011, s. 150-154).

⁸ Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkmadan evvel henüz İstanbul'da iken ve Havza'da bulunduğu tarihlerde Bolşeviklerle temasa geçmiş olduğuna dair ayrıntılı bilgiler için bkz. (Perinçek, 2005, s. 28-38).

yansıyarak özellikle 1920-1922 yılları arasında Bolşevizm ve Bolşevikler hakkında çok sayıda yazı ve haber yayımlanmıştır. Bu yazılar hem yazıldığı dönemde hem de sonrasında “Bolşevik mi oluyoruz?” tartışmasını başlatmıştır. Gerçekten de kimi zaman bu yazılarda Bolşevizme⁹ son derece sempatiyle yaklaşmış, hatta açıkça komünist olmaktan söz edilmiş ancak ilk günden son güne kadar eğer komünist olunacaksa bile bu komünizmin Sovyetler’dekinden oldukça farklı, Türkiye’ye özgü bir komünizm olacağından bahsedilmiştir¹⁰. Bu makalede, *Hâkimiyet-i Milliye*’nin Bolşevizmi nasıl algıladığı, Bolşevizmi ne kadar benimsediği, Bolşevizme sempati duymasının kaynakları ve Anadolu için nasıl bir Bolşevizm uygulaması önerdiği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

İngiltere, Bolşevikler ile Türklerin Ortak Düşmanı

Anadolu hareketini Bolşeviklere yaklaştıran birinci sebep, İngiltere’nin hem Bolşeviklerin hem de Türklerin başdüşmanı olmasıdır. “*Kolçakları, Denikinleri ve onların şahıslarında İngiltere’yi mağlup ve perişan etmiş olan Bolşevikler, gerek Kafkasya’da gerek Asya’da İngiltere’ye en öldürücü darbeyi vuracak vaziyete gelmek üzeredir*” (*Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Nisan 1920:1) satırlarıyla İngiltere’yi alt edecek güç olarak Sovyetler’i gördüğünü ifşa eden gazete, Leh ve Yunan ordusunun da Avrupa emperyalizminin askerleri olduğunu ifade ederek Bolşeviklerin Leh ordusu karşısındaki başarılarını övgüyle sayfalarına taşımıştır (*Hâkimiyet-i Milliye*, 15 Temmuz 1920:1; *Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Temmuz 1920:1). Bolşevizmi, Avrupa emperyalizminin büyük düşmanı olarak gören gazete Bolşeviklerin Avrupa’da yayılmasını da müspet karşılamaktadır: “*Balkanlar’da olduğunu gibi merkezi Avrupa’da da Bolşeviklik pek müsait bir gelişme sahası bulacaktır. Balkanlar’da olduğu gibi merkezi Avrupa’da da cihan inkılabına giden hareket kendisine pek güzel*

⁹ *Hâkimiyet-i Milliye* başyazarı Hüseyin Ragıp (Baydur), Bolşevik, Spartakist, komünist sözcüklerinin aynı anlamda kullanıldıklarını, Üçüncü Enternasyonalin tüm bu isimleri “komünist” kelimesi altında topladığını belirtmektedir. (Hüseyin Ragıp, 8 Mart 1921, s.1)

¹⁰ Özellikle 1920-1921’de Bolşeviklik oldukça revaçtadır. Meclis’in 11 Mayıs 1920 tarihli oturumunda çeşitli görüşlerden mebusların Bolşevizm için sarf ettikleri sözler bu durumu gözler önüne sermektedir. Örneğin Antalya mebusu Hamdullah Suphi Bey, Bolşevikliğin Rusya’da Müslümanlara yarar getirdiğini söyleyerek Bolşevizmin ne olduğunun daha iyi bilinmesi gerektiğini söyler. Kütahya mebusu Besim Atalay ise Bolşeviklikle şeriate daha fazla yaklaşıldığını iddia eder. Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey ise Bolşevizmin iyi bir cereyan olduğunu, hakikaten emperyalizmi yıktığını ifade eder. Tunalı Hilmi Bey eskiden beri Bolşevizm taraftarı olduğunu belirtirken aynı oturumda Mustafa Kemal Paşa illa Bolşevik olmak gerekmediğini, kurtuluş için Bolşeviklerle işbirliği yapılabileceğini fikrini açıklar. (Akal, 2013, s.106-109). Harris de Türkiye’de Komünizmin Kaynakları adlı eserinde söz konusu yıllarda Ankaralı milliyetçiler arasındaki komünistler gibi giyinme ve birbirlerine yoldaş diye seslenme modasından söz eder. (Harris, 1976, s.96-97)

bir yol çizmiştir ve bu yoldan süratle yürüyor. Çok ümit ediyoruz ki, bu yol bizi süratle selamete çıkaracaktır” (Hâkimiyet-i Milliye, 13 Ağustos 1920:1).

Hâkimiyet-i Milliye’ye göre İngiltere, kapitalist ve emperyalist siyaseti uyarınca dünyayı sömürmektedir. Bu nedenle İngiltere’ye karşı olmak aynı zamanda kapitalizm ve emperyalizme karşı olmaktır da. Bu nedenle, Anadolu hareketini Bolşeviklere yaklaştıran bir diğer etken de antikapitalist ve antiemperyalist siyasetleri olmuştur:

“En büyük düşman, (...) bütün dünyaya hâkim olan kapitalizm afeti ve onun çocuğu olan emperyalizmdir. Artık bütün dünyanın anlamış olduğu bu hakikat bizde de tamamen idrak ediliyor. (...) Bir zamanlar, tarihin eski devirlerinde dünya birtakım despot hükümdarların istibdatları altında ezilirdi. Sonraları millet bu istibdatı yıktılar. Fakat bu defa da onun yerine paranın, sermayenin zulmü geçti. Sermaye, bugüne kadar dünyada yapılmış olan bütün fenalıkların yegane etkeni, yegane mesulü idi. (...) Kapitalizm halihazırda Lehistan’da ve Anadolu’da son kurşununu atmamakla meşguldür, bundan sonra kullanacak silahı kalmıyor, iş bu kuvvetleri yenmektedir. (...) Bolşevikler Lehleri kati surette mağlup ederlerken, bizim vazifemiz de Yunanistan’ı Anadolu’dan süratle, dehşetle derhal kovmaktır! Ondandır ebedi kurtuluş!” (*Hâkimiyet-i Milliye, 20 Temmuz 1920:1*).

Gazete, işte bu mücadele yolunda Bolşeviklerin ve Anadolu’nun iki öncü olduğu kanaatindedir. Milli Ordu ve Kızıl Ordu’nun kaydettiği başarılar, Asyalıların Avrupalılara varlıklarını kabul ettirme yolunda iki öncü ordunun başarılarıdır (*Hâkimiyet-i Milliye, 14 Şubat 1920:1*). *Hâkimiyet-i Milliye’ye göre Türk ve Rus halkı birbirine çok benzer bir geçmişe sahiptir. Dolayısıyla emperyalist Avrupa, her iki millete karşı benzer bir yıkıcı siyaset takip etmiştir:*

“Türkler ile Bolşevikler yahut Türk milleti ile Rus milleti aynı Doğu’nun milletleridir; birinin başındaki dert diğerinin başında da vardır. Aynı mutlakiyet idaresi, aynı bürokrasi her iki millete de hâkim bulunuyor ve iki milleti de eziyordu, aynı mutlakiyet idaresi, aralarında hiçbir anlaşmazlık sebebi bulunmamak lazım gelen iki milleti dünkü dünyada hâkim olan ihtiras siyasetinin doğurduğu sebepler altında uzun asırlar birbirine düşman olarak tanıtmıştı. Fakat her iki milletin de başından mutlakiyet idaresi kalktığı zaman derhal anlaşıldı ki, arada bir anlaşmazlık sebebi bulunmamak lazım gelir ve yoktur. (...) Batı’nın emperyalistleri Rus inkılabını söndürmek için ne kadar iblisane tedbir varsa hepsini tatbik ediyorlar. Rusya’yı bir an için rahat bırakmıyorlar. Fakat nasıl Türkiye’de inkılap ruhunu öldürmeyi başaramadıysa Rusya’da da öyle olacak, bütün mazlumlar dünyasını zalimler aleyhinde ayaklandıracak, inkılap yürüyecektir. (...) Yeni Rusya yeni Türkiye el ele, dünyayı emperyalist zulmünden kurtaracak olan hareketin öncüleridir” (*Hâkimiyet-i Milliye, 5 Ekim 1920:1*).

Emperyalizmle mücadelenin milletlerarası işbirliği gerektirdiği fikri üzerinde de duran *Hâkimiyet-i Milliye*, istila yoluyla genişlemek ve dünyayı ele geçirmek

isteyen devletlerin tehdidinden kurtuluşun ancak kapitalizmin ortadan kaldırılmasıyla mümkün olabileceği kanaatini dile getirmiştir (*Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Nisan 1921:1).

Anadolu Komünizmi

Hâkimiyet-i Milliye, Rusya'nın şartları uygun olduğu için Bolşevizmin orada hayata geçmiş olduğu fikrindedir: “*Bolşevizm bir idare tarzıyla sonuçlanmış inkılap olmak itibariyle Rusya’da kurulmuştur. Bütün Avrupa düşünürleri bilir ki, herhangi bir usulün, herhangi bir teorinin fiilen hayata geçmesi imkânını çevrenin özel durum ve şartları hazırlar. Rusya bu şartlara sahipmiş ki, orada bütün dünyanın henüz bir teori şeklinde kabul ettiği büyük sosyalizm esasları hayata geçebildi*” (*Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Şubat 1920:1). Ancak Bolşevizmin Rusya’da bile henüz sınanmamış olduğunu da belirtmekten geri durmaz. Öte yandan bilhassa Asya’da I. Dünya Savaşı’ndan sonra meydana gelmeye başlayan ve hızı artan isyanların, Batılı emperyalist devletlerin iddia ettiği gibi Bolşeviklik olmadığını vurgulayan gazete, bu isyanların Bolşevikleşmek için değil Avrupa boyunduruğundan kurtulmak için başlatılmış olduğunun altını çizmektedir; nitekim gazete, Bolşevizmin Asya’da tesis edilemeyeceği fikrindedir: “*Avrupa’nın bütün düşünürleri aynı zamanda bilirler ki, bu cereyanın önünde bulunan Müslüman milletler emek ile sermayenin bugünkü mücadelesinin sınırlarına vâkıf olmadıkları için Doğu’da Bolşevizm mesele teşkil etmez. Meselenin özü Asya’da milliyet ve bağımsızlık hırsıdır*” (*Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Şubat 1920:1).

Bolşevizme yukarıda sayılan nedenlerin yanı sıra “hakiki adalet ve hakiki eşitlik fikirlerinin savunucusu” (*Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Ağustos 1920:1) olduğu için de yakınlık duyan *Hâkimiyet-i Milliye*, bütün bu iyi yönlerine rağmen Rus Bolşevizmi ile Türkiye Bolşevizmi/komünizminin birbirinden farklı olacağını altını kalın çizgilerle çizmiştir. Gazete öncelikle Tanzimat’ın taklitçi ruhunu eleştirerek her toplumun kendi bünyesine uygun bir idare şekli takip etmesinin lazım geldiğini vurgulamaktadır:

“Komünizm hareketi gibi bir inkılap, yahut genel manasıyla şu Anadolu halkına dahili ve harici, az olsun sükun ve rahat verecek herhangi bir değişim, *Hâkimiyet-i Milliye*’nin aziz ve kutsi tanıdığı bir hadisedir. *Hâkimiyet-i Milliye* ister ki, millet işlerinde kendi kendine ve bağımsızlığı için hâkim olsun. Mademki bu gayeyi temin edecek vasıtaların en iyisinin komünizm olduğu muhakkaktır, *Hâkimiyet-i Milliye*, tabii ki onun en hararetle savunucusudur. Ancak tıp

doktorlarının olduğu kadar toplumbilim doktorlarının da kabul ettikleri bir hakikat vardır ki, her ilaç her bünyede aynı tesiri yapmaz yahut her ilaç her bünyede aynı tarzda ve aynı miktarda verilmek suretiyle kullanılmaz. Dolayısıyla Anadolu'nun toplumsal bünyesinde bu kuvvetli ilacı kullanmak isteyenler evvela tetkikler ve tecrübeler yapmak mecburiyetinde bulunulduğunu inkâr ederlerse, ilim ve fennin hakikatleri aleyhinde yürümüş sayılırlar” (*Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Ekim 1920:1).

İşte bu hakikatten hareketle iki ülke arasındaki farkları araştırmaya başlayan *Hâkimiyet-i Milliye*, iki ülkede şartların aynı olmaması nedeniyle Türkiye’de Rusya’da olduğu gibi kanlı bir ihtilalin olmayacağına dikkat çekmiştir (*Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Ekim 1920:1). Rusya ve Türkiye arasında köken ve tatbik tarzı itibariyle de farklar olduğuna işaret eden gazete, tam da bu sebepten Rusya’da bir ihtilal edebiyatı doğmuş ve gelişmişken Türkiye’de henüz bir milli edebiyatın bile var olmadığını söylemektedir. Dolayısıyla gazeteye göre Anadolu komünizmi Rusya’daki gibi milletin ruhundan gelen yıkıcı, yakıcı bir ihtilalle gerçekleşmeyecektir (*Hâkimiyet-i Milliye*, 16 Ekim 1920:1). Gazete bu nedenlerle Türkiye’de Rusya’daki inkılap usullerini kullanmak isteyenleri de eleştirmektedir: “Rusya’da Bolşevizmin kullandığı inkılap usullerini tatbik etmek istemek kadar inkılapçılıktan haberdar olmayış tasavvur edilemez. Bolşevizm inkılabı bütün komünizm hareketleri için bir örnek, bir model değil pek kıymetli, pek canlı, pek muazzam bir rehberdir. Bu rehberden istifade etmeyi, onun gösterdiği yollardan gitmeyi ne kadar candan arzu edersek, onun usullerini şekil itibariyle aynen taklit etmekten de o derece sakınıyoruz. Her şeyde körü körüne taklitçilik fenadır; bilhassa inkılapçılıkta” (*Hâkimiyet-i Milliye*, 16 Ekim 1920:1). Sadece Rusya’da değil dünyanın pek çok bölgesinde, üretim ve üretim vasıtalarının bireylerin tekelinden çıkarılarak ortak hale getirilmesi, ortak mesai ve teşkilatın menfaatinin de ortak olması gerektiği fikirlerinin yayıldığını söyleyen ve bu davayı haklı gören gazete, bunun da ancak iktisadi müesseselerin milletin hesabına devlet idaresine geçmesiyle gerçekleşebileceği inancını taşıdıklarını belirtmektedir (*Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Mart 1921:1). Bu düsturda da Bolşeviklerle yakın olmalarına rağmen gazete Türkiye için Rusya’daki gibi Bolşevik veya komünist bir idareyi hayal etmenin safdillik olacağını söyleyerek bunun dini ve milli sebepleri bulunduğunu ifade etmektedir:

“Dünyada komünizmin hiç de hoşlanmadığı bir müessese varsa o da din, yalnız İslam dini değil genel olarak dindir. (...) Türkiye için komünist bir idare tasavvuruna imkân bırakmayan sebepler yalnız dini değil aynı zamanda millidir de. Komünizm demek, bir nevi enternasyonal, milliyetin haricinde bir nevi dünya hükümeti demektir. Bir komünistin ne hususi milli bayrağı ne de hususi bir milliyeti vardır. (...) Biz şimdi bütün vasıtalarıyla tam, temiz ve heyecanlı bir

milliyetperverlik içinde gelişen bir milletiz. Bu sınırı geçip komünizme gitmek, başımızı sert duvara çarpıp kırmaya benzer. Türkiye için komünist cereyanların zararlarını söyleyen yalnız biz değiliz. Siyasi ve askeri sebeplerle aynı safta emperyalizme karşı müşterek silah arkadaşlığı ettiğimiz Sovyet reisleri de aynı fikirdedirler. Bundan bir sene evvel Lenin'in Türkiye hakkında söylediği meşhur nutku herkes bilir. Lenin bu nutkunda Türkiye için en uygun idare tarzının milliyetperver idare olacağını söylemişti. Üçüncü Enternasyonal Reisi Zinovyef de altı ay evvel Bakû İslam Kongresi'nde aynı fikri tekrarladı. (...) Bizim için aşırı bir sosyalizm idaresine imkân yoktur. Sosyalizmin pek çok esaslarını milli idaremizi bozmadan alır tatbik ederiz. Mesela şirketleri yavaş yavaş millileştiririz. Hükümet tekeline halk lehine çoğaltırız. (...) Özel tabiriyle bir nevi devlet sosyalisti oluruz. Fakat hakiki vasfımız Avrupa matbuatının koyduğu isimdir: Milliyetperver Ankara hükümeti!" (*Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Mart 1921:1).

Görüldüğü gibi 1920-1921 yılları boyunca *Hâkimiyet-i Milliye*'nin Bolşevizm algısında, Sovyetler'in Türklerin de aralarında bulunduğu dünya milletlerini esaretleri altına almak isteyen Batılı emperyalist devletlere karşı oluşu belirleyici olmuştur¹¹. Dolayısıyla Türk ve Sovyet tarafı açısından zaruriyetler de göz önüne alınarak ortak düşmana karşı bir mücadele birliği kurulmuştur. Düvel-i muazzamaya karşı tek başına mücadeleye kalkışan, temel gayesi işgalden kurtulma ve bağımsızlığını kazanma olan Ankara'nın, Türk-Sovyet ilişkilerinin yakınlaştığı bu dönemde, Bolşevizme sempati beslemesi doğal görülmelidir. Ne var ki, Bolşeviklerle en yakın bulunduğu dönemde bile *Hâkimiyet-i Milliye*'de Bolşevizmin müspet yanları tespit edilirken yine de Sovyetler'in bu idare tarzının Türkler için bütünüyle uygun olmadığını altı çizilmiştir. Bu gerçeğin tespit edilip gazete sayfalarına yansımaları eş zamanlı olarak da Türkler için ideal olan idare biçimi araştırılarak formüle edilmeye çalışılmıştır. Sovyet Bolşevizminin Türk bünyesine uymayan yanları bahsinde ise bilhassa din ve milliyetçilik¹² meselesine dikkat çekilmiştir. Öte yandan Bolşevizmin adil, eşitlikçi, halkçı yanlarının ne kadar olumlu olduğu vurgulanırken, ekonominin ortaklaşması bahsinde ise kısmen katılarak Sovyetler'in "proletarya

¹¹ Gotthard Jaeschke, o devirlerde Anadolu'da Bolşevik denince büyük devletlere mağlup olmuş Türk milletini İngilizlere karşı yeni mücadelesinde her türlü yardıma hazır birinin akla geldiğini söylemektedir (Jaeschke, 1981, s. 201).

¹² Tefrik Rüştü (Aras)'ye kurdurulan resmi Komünist Fırkası'nın bir açıklamasında "Türk milleti dini sebeplerden komünist programının tamamını kabul edemez. Bunun için her şeyden önce zamana ihtiyaç vardır. Çünkü vatandan bahsetmezsek huduttaki asker çarpışmaz" satırları bulunmaktadır (Jaeschke, 1981, s.203). İzmir mebusu Mahmut Esat (Bozkurt) ise 20 Ekim 1920 tarihli *Yeni Gün* gazetesinde "Ben şahsen birçokları gibi Rus Bolşevizminin alınmasına taraftar değilim. Her şeyden evvel Türkiye Rusya değildir. Milletimize zaten şimdiye kadar bu tip kör taklitçilikten çok zarar gelmiştir. Türk komünizmi sadece halkın refahı için bir vasıta ve milli olmalıdır. Komünizmin aksine milliyetçilik dışarıdan ithal edilmediğinden ayrıca bünyeye uydurulması gerekmez" (Jaeschke, 1981, s.203) açıklaması yaparak Bolşevizme karşı milliyetçilik ilkesine dikkat çekmektedir. Mustafa Kemal Paşa da milli siyaset ilkesine her zaman öncelik vermiştir: "Bizim vuzuh ve kabiliyeti tatbikiye gördüğümüz mesleki siyasi milli siyasettir. Dünyanın bugünkü umumi şeraiti ve asırların dimağlarda ve karakterlerde temerküz ettirdiği hakikatler karşısında hayalperest olmak kadar büyük hata olamaz" (Safa, 2010, s. 67).

diktatörlüğü” ilkesi yerine “iktisadi teşkilatın halk yararına devlet eliyle idaresi” formülü benimsenmiştir.

Hâkimiyet-i Milliye'nin Bolşeviklere ve Bolşevizme karşı ortaya koymaya çalıştığımız bu yaklaşımı, Milli Mücadele yıllarındaki Türk-Sovyet ilişkilerine dair oldukça rağbet gören, “bu yakınlaşmanın pragmatist ve tamamen taktiksel olduğu”¹³ saptamasına da yeni bir açılım getirmektedir. Öncelikle gözden kaçırılmaması gereken husus şudur ki, Ankara şayet Sovyet yardımlarını elde edebilmek üzere böyle bir taktiğe tevessül etmiş olsaydı, henüz 1920’de “Bolşevizmin iyi yanları olduğunu ancak Türklerin Sovyet Bolşevizmini benimseyemeyeceğini” bu kadar açıklıkla, üstelik de resmi yayın organının sayfalarından sanıyoruz ki ilan etmezdi. Öte yandan bazı araştırmacıların iddia ettikleri üzere Yeşil Ordu ve Türkiye Komünist Fırkası’nın kapatılması, Mustafa Suphi olayı gibi 1921 yılının sonunda cereyan eden, içerideki komünist örgütlenmelere karşı Ankara’nın sert uygulamaları da kanımızca Mustafa Kemal Paşa’nın pragmatist olarak değişmiş Sovyet siyasetinin bir yansıması değildir. Çünkü *Hâkimiyet-i Milliye* yazılarında da görüldüğü gibi Mustafa Kemal Paşa aşırı ve Sovyetler’deki uygulamanın taklidi bir uygulamanın Sovyet ilişkilerinin başladığı andan itibaren karşısında olmuştur ve bunu da gazetesi aracılığıyla ilan etmekten geri durmamıştır. Gelişen Türk-Sovyet ilişkilerinin sağlamış olduğu elverişli ortamda mevcut komünist/sosyalist teşkilatların zamanla aşırıya kaçmaları¹⁴ ise Mustafa Kemal Paşa’yı söz konusu sert önlemleri almak zorunda bırakmıştır. Zira düvel-i muazzamaya karşı bağımsızlık savaşının verildiği bugünlerde Rusya’daki gibi bir devrimin gerçekleşmesi için yapılacak her türlü çalışma, şüphesiz Türkiye’yi zayıflatacaktır. Sonuç olarak, ilişkilerin bozulmaması için kimi zaman Ankara’nın tavizleri olmuşsa da, Bolşevizme bakışlarının, esasta, ilk günden itibaren bir istikrar arz ettiğini söyleyebiliriz. 1922 yılından itibaren tutulan yolu ise, “Bolşevizm hakkında 1920’den itibaren müspet olarak değerlendirilen

¹³ Söz konusu iddianın sahiplerinden biri de, konu hakkında ayrıntılı çalışmaları bulunan Dr. Emel Akal’dır. Ne var ki, Akal’ın iki yayınında söz konusu iddia hakkında istikrarsızlık mevcuttur. Akal, *Moskova-Ankara-Londra Üçgeninde İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri* adlı eserinde Türk-Sovyet yakınlaşmasını Mustafa Kemal Paşa’nın taktiksel bir girişimi olarak değerlendirirken (2013, s.531) *Milli Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm* adlı eserinde özellikle 1920’de Mustafa Kemal Paşa’dan en alçak rütbeli isme kadar yayılmış olan Bolşevizm modasından bahsederek bu dönemde nasıl Bolşevikleşmiş olduğunu vurgulamaktadır (2008, s.21-24).

¹⁴ Harris, bu dönemde yayımlanan Türkiye Komünist Fırkası programının Türk toplumunun tümüyle değiştirilmesi esaslarına dayandığını vurgulamaktadır (Harris, 1976, s.102)

ilkelerin, bu tarihten sonra ‘Bolşevizm’ kelimesinin kullanılmadan aynı biçimde değerlendirilmesi” olarak formüle edebiliriz

İslam Ülkelerine Bakış

Hâkimiyet-i Milliye’de Milli Mücadele yılları boyunca, çoğu eskiden Memalik-i Osmaniye’nin bir parçası olan Mısır, Cezayir, Fas, Tunus, Libya, Suriye, Irak, İran, Afganistan ve Hindistan gibi İslam ülkeleri hakkında pek çok yazı ve habere yer verilmiştir. Kuzey Afrika ülkeleri 19. yüzyıldan itibaren Batılı ülkelerin, Hindistan ise çok daha erken tarihlerde, 15. yüzyıldan itibaren Avrupalıların egemenlik kavgalarına sahne olmuştur (Kavas, 2000:188-189). Irak ve Suriye, I. Dünya Savaşı’nın ardından, Mondros Mütarekesi’nin akabinde, İngiliz ve Fransız hâkimiyeti altına girmiştir (Umar, 1999:89; Saatçi, 1996:59). İran ve Afganistan ise diğer İslam ülkelerinden farklı olarak İngilizlerin sömürgeci emellerinden çok daha erken tarihlerde sıyrılmış, Afganistan 1919’da İran ise 1921’de işgalci kuvvetleri topraklarından uzaklaştırabilmeyi başarmışlardır (Çağatay, 2002:420; Sarıhan, 2003:33).

Görüldüğü gibi Batılı devletler, iki yüz seneyi aşkın bir süredir Ortadoğu coğrafyasına hâkim olmaya çalışmıştır ve I. Dünya Savaşı’ndan sonra esasen hedeflerine ulaşarak bölge tümüyle İngiliz ve Fransız hâkimiyeti altına girmiştir (Asmaz, 2000; Lewis, 1997; Say, 1997). Ancak bu tarihten sonra, Mondros Ateşkes Antlaşması’nın imzalanmasıyla Batılı işgalci devletlere karşı bütün bölgede isyan ve ihtilal hareketleri ortaya çıkmıştır. İngiliz ve Fransızlarla uzlaşmaya varan yerel hükümetlere rağmen, bölge halkı başta İngilizler olmak üzere işgalci devletlere karşı mücadele etmeye başlamıştır. Tam bu sırada, Anadolu’da başlatılan ve başarıyla yürütülen Kurtuluş Savaşı, bu bölgeyi yakından etkilemiş, karşılıklı maddi ve manevi destek esirgenmemiştir. Aynı amaçla mücadele veren Ankara’nın yayın organı *Hâkimiyet-i Milliye*’nin, bu isyan hareketlerine kayıtsız kalması şüphesiz beklenemezdi. Ancak gazete daha da ileri giderek İslam ülkelerinde yaşanan bu isyan hareketlerini desteklemiş, hatta “ortak düşmana karşı ortak bir mücadele” zemini yaratmaya çalışmıştır. Ortak düşman, Türkler ile İslam ülkelerini doğal müttefikler

haline getirirken hilafet makamı ve din kardeşliği olgusu da bu ittifakı manen güçlendirmiştir¹⁵.

Hâkimiyet-i Milliye yazılarında bölgeye ilişkin olarak İngiliz siyaseti ifşa edilirken Batılı devletlerin İslam topraklarının zenginliklerini sömürme amacına da vurgu yapılmıştır¹⁶. “İngilizler vaktiyle Hindistan’a ticaret vesilesiyle girip kendilerinden evvel orada bulunan Fransızları kovduktan sonra Britanya imparatorluğu’nun servet, ümran ve şaşaa esaslarını kurdular.” (*Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Nisan 1920:1) İngilizlerin çeşitli vaatlerle kandırıp sömürge haline getirdiği bu topraklardaki halkın İngiliz idaresi altındaki vaziyetleri ise şöyle özetlenmiştir:

“Bir kere İngiliz boyunduruğuna girmenin ne demek olduğunu anlamak için yakınlarla bakıversek kâfidir. İşte Irak, işte Mısır, işte Hindistan (...) Irak’ta Türk idaresine nihayet verildiği gün, cennet kapılarının açılacağını zanneden zavallılar olmuştu. Fakat aradan daha bir sene geçmeden yabancı bir Hıristiyan devletin boyunduruğu, Iraklı kardeşlerimize o kadar ağır geldi ki, feryatları göğü tutmaya başladı. Silahını kapamı koştı, taraf taraf İngiliz müfrezelerine hücum hareketi umumileşti. Bugün Irak dünkü kurtarıcı sanılan İngiliz idaresine karşı kurtulma savaşında bulunuyor ve yer yer muvaffak oluyor. (...) Hani Mısır’ın İngiliz refahı? Milli gurur ben on mangıra değişilir mi? Mısırlı dindaşlarımız bunu her gün fırtınalar gibi gürleyerek ve seller gibi kanlarını akıtarak gösteriyorlar. İstiklal veya ölüm diyorlar. (...) Ya Hindistan? Ne buradan her sene İngiltere’ye akan yüz milyonlarca liralara, her sene açlıktan ölen iki üç milyon halkı söylemeye lüzum var mı? (...) Ne İngiliz siyaseti ne İngiliz himayesi! İstiklal kan pahasına alınan bir nimettir, can tende iken verilmez.” (*Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Haziran 1920:1)

İşgalci Devletlere Karşı İsyân Hareketleri

İslam ülkelerinin İngiliz aldatmacasını görmesi çok sürmemiş, hakikat anlaşıldıktan sonra da Kuzey Afrika ve Ortadoğu’da işgalci devletlere karşı isyan hareketleri başlamıştır. İngilizlerin de bu uyanışı görüp boğmaya çalıştığına dikkat

¹⁵ Bu noktada, I. Dünya Savaşı yıllarında cereyan eden “Arap ihaneti” olayının Milli Mücadele yıllarında kurulan Türk-Arap ilişkilerini etkilememiş olduğunu ve Ankara’nın bu ihanet olayının husumetini gütmemiş olduğunu bir kez daha hatırlatmakta yarar görüyoruz. Bilindiği gibi Arapların Osmanlılara karşı ilk isyan hareketini Vahabiler başlatmıştı. 17. yüzyılın sonunda Mecid Emiri Suud önderliğinde Vahabiler Taif, Mekke ve Medine’yi işgal ederek Anadolu’ya yönelmişler ancak Osmanlı orduları tarafından isyan bastırılmıştı (Memiş, Köstüklü, 1994, s.124). 27 Haziran 1916’da ise Mekke Emiri Şerif Hüseyin İngiltere’yle yaptığı anlaşmaya dayanarak Osmanlı’ya karşı ayaklanmış ve Arabistan krallığını ilan etmişti. Bu isyana Ortadoğu coğrafyasından da az sayıda Arap katılmıştı (Bostancı, 2003, s. 37)

¹⁶ Gerçekten de I. Dünya Savaşı’na kadar İngiliz yönetimi altındaki Hindistan’da demiryolu, liman, hastane, sulama gibi bayındırlık işlerinde ilerleme kaydedilmiş, ancak Hindistan köylüsü yoksullaştıkça yoksullaşmıştır. Gümrükler İngiliz çıkarlarına göre düzenlenmiş, büyük memuriyetlere İngilizler yerleştirilmiş, ayrıca İngilizler eğitim sistemine müdahale ederek Hintlilerin eğitim olanaklarını sınırlandırmışlardır (Bayur, 1987, s. 327-328).

çeken gazete (*Hâkimiyet-i Milliye*, 13 Nisan 1920:1) uyanışın İngiliz tahakkümü altında kalmak istemeyen (*Hâkimiyet-i Milliye*, 14 Mart 1920:1) milliyet aşkı taşıyan halklar arasında yaşandığı saptamasını yapmıştır (*Hâkimiyet-i Milliye*, 21 Nisan 1921:1). Fas'ta, Tunus'ta, Cezayir'deki durum ise şöyle özetlenmiştir:

“Fas ahvali hakkında sık sık gazetemizde yayımladığımız telgraflardan Kuzey Afrika sömürgelerinde Avrupalılara karşı bir düşmanlık mevcut olduğu ve bu düşmanlığın günden güne daha tehditkâr bir hal almakta olduğu anlaşılmakta idi. Bu Avrupa düşmanlığı, daha doğrusu esir yaşamamak davası yalnız Fas'ta değil... Afrika'nın bütün kuzeyine yayılmış olduğunu Fransız ve Arap gazetelerinin yazdıklarından anlıyoruz. (...) Cezayir'de dahili vaziyet gayet nazik ve muğlaktır. (...) Tunus'ta hoşnutsuzluk daha belirgin bir şekil almıştır. (...) Asya'nın mazlum kavimlerinin istiklal mücadelelerine şimdi Afrika'nın mazlum halkı da iştirak ediyor. Gün geçtikçe büyüyen bu hareket karşısında Avrupa'nın zalimane politikacılarının er geç mağlup olacakları şüphesizdir.” (*Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Haziran 1921:1)

Türkiye Mukadderatı

Mondros Mütarekesi'nin ağır şartlarının uygulamaya konulmasından sonra İslam ülkelerinin temel meselelerinden biri, kendi bağımsızlıkları kadar hilafet merkezini koruyan Türkleri bekleyen akıbet olmuştur. İslam ülkelerinin Türklerin mukadderatı hakkında Avrupa'ya yaptıkları baskı, Türk tarafının elini kuvvetlendirirken *Hâkimiyet-i Milliye*'nin 28 Ocak 1920 tarihli başyazısında, bu duruma şu satırlarla dikkat çekilmektedir:

“Londra'da ve Hindistan'da yükselen İslam sesi, şimdiye kadar emsali görülmeyen bir ciddiyetle bizi muhafaza ediyor, hukukumuzun ve mevcudiyetimizin teminini tehditkâr bir lisanla Avrupa'nın haris siyasetinden talep eyliyordu. Mukadderatımız üzerinde bu mukaddes teşebbüslerin teşekküre değer tesirlerini unutmayız, müebbeden kutlar ve takdis ederiz. (...) Bütün İslam âleminin manevi koruması Avrupa'nın vahşi emperyalizmini korkunç bir kuvvetle sarsmış ve uçurumun kenarında bize dayanak noktası vücuda getirmiştir. (...) İşte hilafetin bu şartları ve mahiyetidir ki, altmış milyon Hint Müslümanını ve bir o kadar Mısır, Cezayir, Fas, Afgan ve Türkistan İslam ahalisini Türkiye mukadderatıyla yakından alakadar etmiştir” (s.1).

Ortak Düşmana Karşı Ortak Mücadele

Hem din kardeşliği ve hilafet makamının güvenliği hem de aynı düşman tarafından tehdit ediliyor olmak, Türkiye ile İslam ülkelerinin birbirine bağlılık hislerini kuvvetlendirerek ortak düşmana karşı ortak bir mücadele zemini

yaratılmasını sağlamıştır. Suriye ve Irak'la tesis edilmekte olan ortak mücadele hakkında *Hâkimiyet-i Milliye'de* şu değerlendirmeye yer verilmiştir:

“Suriye’de, Irak’ta, Anadolu’da düşmanlara karşı şiddetli bir mücadele devam ediyor. (...) Türklerle Suriye ve Irak Arapları arasında dostluk bağları yeniden kuvvet kazanmıştır. Demek oluyor ki, düşmanların bilhassa şu on sene zarfında sarf ettikleri bütün mesainin sonu, bu dostluğun bu derecelerde kuvvet kazanmasından başka bir şeye yaramadı. Suriye’de, Irak’ta tıpkı Anadolu’da olduğu gibi düşmanlar aleyhinde şiddetli bir ayaklanma ve bu ayaklanmanın neticesi olarak müthiş bir mücadele var. (...) Müşterek tehlikeler karşısında, benzer vaziyetler içinde ve pek sıkı bağlarla birbirine bağlı buldukları şüphesiz olan bu milletler için şu vaziyet içinde düşünülecek ve yapılacak bir şey var ki, o da, her üç memleketin de tam ve kati bir bağımsızlığa sahip olmaları düsturu üzerinde duran sıkı bir mücadele birliği tesis etmektir.” (*Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Kasım 1920:1)

Geçmişte, Suriye ve Irak’ın Osmanlı Devleti’ne karşı İtilaf Devletleri yararına faaliyetlerine de değinilen bir başka yazıda ise ortak mücadelenin hem Türklere hem de Suriyelilere kazandırdıkları bahis konusu edilmiştir:

“Mütarekenin ilk günlerinde ve Yıldırım Grupları’nın mağlubiyetleri hengamesinde Türklere karşı gösterilmiş olan taşkınlıklar çoktan nihayet bulmuştu. Büyük bir kısmı ile hariçten gelen tahrikâtın mahsulü bulunan bu taşkınlıkları yavaş yavaş hakikatin tamamen idrak edilmesi cereyanı takip etti. Bugün artık her taraftan iyice anlaşılıyor ki, Türk, Suriyeli ve Iraklı arasında sıkı ve yeni, kuvvetli bir dini ve menfaatler bakımından uyum vardır. Biz pekiyi biliyoruz ki, Adana’dan düşmanın uzaklaştırılması ve bir daha oraya ayak basmaması Suriye’nin yardımı ile mümkün olduğu gibi, Suriyeliler de takdir ediyorlar ki Beyrut ve Şam’ın en emin müdafaaları Adana’dadır. Şu halde mazinin tesirli hatalarından sonra hakikatler tamamen anlaşılmiş demektir. Bundan sonrası için kuvvetle ümit edebiliriz ki, Anadolu lularla Suriyeliler hakiki menfaatlerinin nerede olduğunu hakkıyla anlayacakları için müşterek düşmanlara karşı el ele aynı azim aynı gayretle çalışacaklardır.” (*Hâkimiyet-i Milliye*, 26 Temmuz 1920:1)

Aynı günlerde Hindistan’da da İngiliz karşıtı isyan hareketleri artmıştır.

Hâkimiyet-i Milliye, Hindistan’da yaşanan bu hareketlerin de tüm işgal edilen devletler gibi Türklerin de yararına olacağı kanaatindedir:

“Merkezi Asya’dan doğrudan doğruya buraya gelen haberlere nazaran Hindistan ahvalinde şayanı memnuniyet bir terakki vardır. İhtilal hazırlıkları süratle ilerlemektedir. Hint Müslüman Fırkası ile Milli Hint Fırkası’ndan başka olarak yeni teşekkül eden ve demokratik bir program sahibi bulunan bu fırka, amal ve makasının istihsalı uğrunda ihtilale kadar gideceğini programına kaydetmiştir. Hindistan’ın öteden beri iki eski siyasi müessesesi olan Müslüman ve Milli fırkaların da İngiltere’ye karşı mücadeleye karar vermiş oldukları malumdur ve şimdi bu üç fırka birleşerek şiddetli bir mücadeleye başlayacaklardır. Bu faaliyetin semeratını yakın zamanlarda göreceğimizden eminiz.” (*Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Kasım 1920:1)

Öte yandan *Hâkimiyet-i Milliye*, Anadolu’da başlatılan mücadelenin, aynı maksatla mücadele devrine girmiş bulunan bütün Müslüman milletlerle Türklerin birleşmesini sağlayarak, bu mücadelenin onlar için örnek teşkil edeceği kanaatindedir. (*Hâkimiyet-i Milliye*, 14 Mart 1920:1)

Gerçekten de Ankara Ortadoğu’da yaşanan gelişmeleri takip ederken İslam ülkelerinin dikkatleri Anadolu yaşanan gelişmelerdedir. Kahire’den hicri yılın devrini kutlamak için Mustafa Kemal Paşa’ya gönderilen bir telgrafta yer alan “(...) *Bugün bütün Müslümanların ve Doğuların beklediği, Ankara’ya hürriyet ve istiklal ve bilumum milli davanın müdafası için hicret etmenizle, Müslümanlara ve cümle âleme vermiş olduğunuz yüksek ders hakkında hitabeler irat edildi. Bizi birbirimize bağlayan dini bağlar adına, tarihin –tam bağımsızlık arzusunu her vasıtaya sarılarak fiiliyata geçiren hür ve civanmert millet sıfatıyla- kaydettiği ve hatırlattığı, her iki millet arasında yerleşmiş sağlam taşlar adına mübarek zat-ı âlinize en samimi temennilerimizi; (...) ve size tam bir zafer ihsan buyurmak suretiyle emperyalizm zincirlerini ve ecnebi ihtiraslarını kırmanızı mümkün kılmasını niyazla arz ederiz*” satırları, Mısırlıların Anadolu’nun bağımsızlık mücadelesine yoğun ilgisini ortaya koymaktadır (*Hâkimiyet-i Milliye*, 22 Kasım 1921:1)

Hâkimiyet-i Milliye’nin İslam ülkelerinin mukadderatı hakkındaki temel arzusu, tıpkı Türkler gibi bu topraklarda yaşayan halkların da bağımsız olmasıdır¹⁷. Irak’la ilgili olarak yayımlanmış bir yazıda bu istek şöyle ifade edilmektedir:

“Irak hürriyetine ve meşruti bir hükümete sahip olmalıdır. Bu hükümet aynı zamanda hürriyet ve tam bir istiklal ile seçilecek bir millet meclisinin denetiminde bulunabilmelidir. Ancak böyle bir millet meclisidir ki, Irak hükümetinin cumhuriyet veya saltanat esası üzerine dayanması lazım geldiğini tayin edebilir. Irak bağımsız hükümeti İngiltere’ye iktisadi menfaat temin edebilir ve etmelidir. Fakat Irak hiçbir zaman İngiltere sömürgesi olamaz. Şunu da söyleyelim ki, hükümdar seçimi hakkı asla İngiltere’nin değil ancak millet meclisinin salahiyeti dahilindedir” (*Hâkimiyet-i Milliye*, 14 Mart 1921:1)

¹⁷ Bilhassa Batılı devletler, söz konusu Arap-Türk yaklaşmasını panislamizm olarak algılamışlardır (Jaeschke, 1971, s. 21-22; Sonyel, 1995, s. 29, 59). Mustafa Kemal Paşa ise o günlerde yapılmış çeşitli yazışmalarda bu ilişkinin panislamizmle ilgili olmadığını ve bütün milletler gibi Arapların da bağımsız olmasını arzuladıklarını vurgulamıştır (*Atatürk’ün Bütün Eserleri*, 2003, (10), s.130-131; *Atatürk’ün Bütün Eserleri*, 2003, s.63, (11); *Atatürk’ün Bütün Eserleri*, 2003, s.124, 128, 208, (12)).

Ankara İslam Kongresi

Milli Mücadele yıllarında Türkler ile Araplar arasında tesis edilecek ortak düşmana karşı ortak mücadele için Ankara’da bir İslam Kongresi toplanması fikri gündeme gelmiştir. 11 Mart 1921’de *Hâkimiyeti Milliye* gazetesinde Hüseyin Ragıp imzasıyla “Ankara’da Bir İslam Kongresi” başlığıyla yayımlanan yazıda, “Ankara Hükümeti’nin pek mühim bir tasavvuru mevki-i fiile koyacağı, Ankara’da büyük bir İslam kongresi toplanacağı” (s. 1) bildirilmektedir. Gazetenin 17 Mart 1921 tarihli sayısında da “Anadolu’da İslam Kongresi” başlığıyla Eşref Edip’in, Hüseyin Ragıp’ın yazısına cevabı yayımlanmıştır (s. 1). *Hâkimiyeti Milliye*’de bu iki haberden başka Ankara’da yapılması planlanan İslam kongresine ilişkin herhangi bir haber bulunmamaktadır. Mustafa Kemal Paşa’nın 15 Temmuz 1921’de Ankara’da yapılan Maarif Kongresi’ndeki konuşmasının bir taslağı bulunan 16 Numaralı Not Defteri’nde “İslam Kongresi. Program beyanname” notu yer almaktadır. Bu nottan anlaşılmaktadır ki İslam Kongresi hâlâ toplanmamıştır ve Mustafa Kemal Paşa, Temmuz 1921’de halen bir İslam Kongresi’nin toplanması fikrindedir (*Atatürk’ün Bütün Eserleri*, C.11, 2003:235) İngiliz arşiv belgeleri arasında da Ankara’da toplanılması düşünülen İslam Kongresi hakkında bilgi bulunmaktadır. Belgeye göre Cemaatü’l-İslam teşkilatının Mehmet Akif Bey’in başkanlığında yeniden faaliyete geçmesinden sonra, cemiyet Mustafa Kemal Paşa’nın isteği üzerine büyük bir İslam kongresi düzenleme kararı almıştır. Mustafa Kemal’in isteğiyle Matbuat Müdürü Hüseyin Ragıp, Şeriye Vekili Bursalı Mustafa Fehmi Gerçekler, Meclis Başkatibi Recep (Peker) Bey ve yazar Eşref Edip ile şair Mehmet Akif’ten oluşan bir “kongre hazırlık heyeti” oluşturulmuştur. (F.O:371/8967.181777’den aktaran: Hülâgü, 1999). Ankara İslam Kongresi’nin hazırlıkları için ayrıca Mustafa Kemal Paşa, Abdullah Azmi, Şeyh Senusi, Acemi Sadun Paşa, Cevad Paşa, Fevzi Paşa, Afgan Büyükelçisi Sultan Ahmet Han, İran elçisi Mümtazüddeve, Azerbaycan elçisi İbrahim Abilof’tan oluşan bir heyet de Ankara’da toplanarak görüşmüştür. Ancak kongrenin toplanacağı yerle ilgili bir uzlaşmanın sağlanamaması ve Eskişehir mağlubiyetinin meydana gelmesi nedeniyle kongre toplanamamıştır. (F.O:371/7883.167284’ten aktaran: Hülâgü, 1999).

Görüldüğü gibi Ankara kongresi, bizzat Mustafa Kemal önderliğinde, hükümet kararı ile ortaya çıkmış bir girişimdir. Ancak hayata geçirilemiştir. Kanımızca, Senusi başkanlığında Sivas’ta toplandığı iddia edilen İslam Kongresi ise

bir kongre olmaktan ziyade bir istişare toplantısı olarak değerlendirilmelidir. Nitekim Senusi, 1921 yılı başında Mustafa Kemal Paşa'nın isteği ve direktifleri doğrultusunda Sivas'tadır ve Sivas Camii Kebir'de bir de hutbe okumuştur (Hülagü, 1999).

Sonuç

Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde, Milli Mücadele yıllarında dış siyaset sayfalarında ve başyazılarında en çok İslam dünyası ve Bolşeviklere dair yazılara yer verilmiştir. Bu durumun açık bir nedeni vardır. Söz konusu yıllar, işgalci Batılı devletlere karşı ölüm kalım mücadelesinin verildiği yıllardır ve aynı düşman hem İslam dünyasını hem de Bolşevikleri tehdit etmektedir. Gazete, hem ülke içinde hem de dışında yazıları aracılığıyla işgalci devletlere karşı kamuoyu yaratmaya çalışmıştır. Aynı zamanda Bolşevikler ve İslam dünyasıyla aynı düşmana karşı ortak bir mücadele verilmesi için çaba göstermiştir.

Gerçekten de gelişmelere bakıldığında amaca ulaşılmış, bu yıllarda hem Bolşeviklerle hem de İslam dünyasıyla maddi ve manevi bir birlik tesis edilmiştir. Bu birliğin inşaaı sırasında iki temel sorunsal başgöstermiştir. Bolşeviklerle yakınlaşma esnasında Bolşevizmin esaslarının ne kadar benimseneceği sorunu tartışma yaratmış, gazete aracılığıyla bu tartışmalara cevap vermeye çalışılmıştır. Gazetede yayımlanan yazılara bakıldığında, sorunun ilk ortaya çıkışından itibaren Bolşevizmin bazı müspet esasları bulunduğu kabul edilmiş, ancak en başta din ve milliyet prensibi nedeniyle Bolşevizmin Türkiye'ye uygun bir rejim olamayacağı kanaati sayfalara yansımıştır. İslam dünyasıyla yakınlaşma ise panislamizm tartışmasını gündeme getirmiştir. Gazetede bu tartışmalara da yanıt verilerek amacın panislamizm olmadığını, her millet gibi Arapların da bağımsız olma hakkı bulunduğu belirtilmiştir.

KAYNAKÇA

Akal, Emel (2008). Milli Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm. İstanbul: Tüstav Yayınları.

Akal, Emel (2013). Moskova-Ankara-Londra Üçgeninde İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri. İstanbul: İletişim Yayınları.

Altınal, Şengül (1992). Basının Kamuoyu Oluşturma İşlevine Örnek Olarak Hakimiyet-i Milliye Gazetesi (1920,1934), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Arı, Kemal (2006, Güz). Atatürk'ün Yazarlığı ve Gazeteciliği. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 13, 3-23.

Asmaz, Ali (2000, Aralık). ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya ve Rusya'nın Ortadoğu Politikaları ve Bu Politikalar İçinde Türkiye'nin Yeri, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, 47.

Atatürk'ün Bütün Eserleri. (2002). İstanbul: Kaynak Yayınları, (8).

Atatürk'ün Bütün Eserleri. (2003). İstanbul: Kaynak Yayınları, (10).

Atatürk'ün Bütün Eserleri. (2003). İstanbul: Kaynak Yayınları, (11).

Atatürk'ün Bütün Eserleri. (2003). İstanbul: Kaynak Yayınları, (12).

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (21/10/1922). Sayı: 1910 Dosya: 249-32 Fon: 30.18.1.1 Yer: 5.32.6.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (21/6/1922). Sayı: 1636 M Fon: 30.18.1.1 Yer: 5.18.12.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (24/5/1921). Sayı: 888 Dosya: 249-5 Fon: 30.18.1.1 Yer: 3.21.19.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (24/8/1922). Sayı: 1772 Fon: 30.18.1.1 Yer: 5.25.8.

Bayur, Yusuf Hikmet (1987). Hindistan Tarihi. Ankara: TTK Yayınları, (3).

Bostancı, I. Işıl (2003, Temmuz). Suudi Arabistan Krallığının Resmen İlan Edilmesi, Orta Doğu Araştırmaları Dergisi, 2 (I), 21-37.

Çağatay, Neşet (2002). İslam Ulusları Tarihi. Ankara: TTK Yayınları.

Coşar, Ö. Sami (tarihsiz). Milli Mücadele Basını. Ankara: Gazeteciler Cemiyeti Yayını.

Doğramacıoğlu, H. (2007). Hâkimiyet-i Milliye Üzerine Bir İnceleme. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Engin, Vahdettin (2005). II. Abdülhamid ve Dış Politika. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Hâkimiyet-i Milliye. (28 Ocak 1920), 1.

Hâkimiyet-i Milliye. (2 Şubat 1920), 1.

Hâkimiyet-i Milliye. (14 Şubat 1920), 1.

Hâkimiyet-i Milliye. (7 Mart 1921), 1.

Hâkimiyet-i Milliye. (8 Mart 1921), 1.

Hâkimiyeti Milliye. (11 Mart 1921), 1.

Hâkimiyet-i Milliye. (14 Mart 1920), 1.

Hâkimiyeti Milliye. (17 Mart 1921), 1.

Hâkimiyet-i Milliye. (13 Nisan 1920), 1.

Hâkimiyet-i Milliye. (17 Nisan 1920), 1.

Hâkimiyet-i Milliye. (18 Nisan 1921), 1.

Hâkimiyet-i Milliye. (20 Nisan 1920), 1.

Hâkimiyet-i Milliye. (21 Nisan 1921), 1.

Hâkimiyet-i Milliye. (3 Haziran 1920), 1.

Hâkimiyet-i Milliye. (7 Haziran 1921), 1.

Hâkimiyet-i Milliye. (15 Temmuz 1920, 1.

Hâkimiyet-i Milliye, (20 Temmuz 1920), 1.

Hâkimiyet-i Milliye. (23 Temmuz 1920), 1.

Hâkimiyet-i Milliye. (26 Temmuz 1920), 1.

Hâkimiyet-i Milliye. (2 Ağustos 1920), 1.

Hâkimiyet-i Milliye. (13 Ağustos 1920), 1.

Hâkimiyet-i Milliye (5 Ekim 1920), 1.

Hâkimiyet-i Milliye. (9 Ekim 1920), 1.

Hâkimiyet-i Milliye. (12 Ekim 1920), 1.

Hâkimiyet-i Milliye. (16 Ekim 1920), 1.

Hâkimiyeti Milliye. (7 Kasım 1920), 1.

Hâkimiyet-i Milliye. (17 Kasım 1920), 1.

Hâkimiyet-i Milliye. (22 Kasım 1921), 1.

Harris, George S. (1976). Türkiye’de Komünizmin Kaynakları, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Hülagü, Metin (1999, Kasım). Milli Mücadele Dönemi Türkiye-İslam Ülkeleri Münasebetleri. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 45.

Jaeschke, Gotthard (1971). Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri. Ankara: TTK Yayınları.

Jaeschke, Gotthard (1981, Ağustos). İslam'ın Komünizmin İstiklal Harbindeki Rolü, Türk Dünyası Araştırmaları, 13, 200-207.

Kansu, Mazhar Müfit (1986). Erzurum'dan Ölümüne Kadar Mustafa Kemal'le Beraber. Ankara: TTK Yayınları.

Karabekir, Kâzım (1960). İstiklal Harbimiz, İstanbul: Türkiye Yayınevi.

Kavas, Ahmet (2000). Osmanlı Devletinin Afrika Kıtasında Hâkimiyeti ve Nüfuzu. Yeni Türkiye, 31.

Kurat, A. Nimet (2011) Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1789-1919). Ankara: TTK Yayınları.

Lewis, B. (1997, Haziran). Batı ve Ortadoğu. Toplumsal Tarih, 42.

Memiş, Ekrem ve Köstüklü, Nuri (1994, Nisan). En Eski Dönemlerden Günümüze Ortadoğu-Anadolu İlişkileri, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, 89, 124.

Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını. (1990). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Önder, Mehmet (Mart 1991). Milli Mücadele'nin Gazetesi Hakimiyet-i Milliye Nasıl Çıkarıldı?, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 20, 285-302.

Özkaya, Yücel (1989). Milli Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Perinçek, Mehmet (2005). Atatürk'ün Sovyetlerle Görüşmeleri. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Ragıp, Hüseyin (8 Mart 1921), Hâkimiyet-i Milliye, 1.

Saatçi, Suphi (1996). Tarihi Gelişimi İçinde Irak'ta Türk Varlığı. İstanbul: İstanbul Araştırma Vakfı Yayınları.

Safa, Peyami (2010). Türk İnkılâbına Bakışlar. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Sapolyo, E. Behnan (1960). Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basın. Ankara: Güven Matbaası.

Sarıhan, Zeki (2003). Kurtuluş Savaşımızda Türk-Afgan İlişkileri. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Say, Seyfi (1997). Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Ortadoğu'da Petrol Mücadelesi. İlim ve Sanat, 46-47.

Sonyel, Salahi (1995). Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri. Ankara: TTK Yayınları.

Tamer, Aytül (2004). İrade- i Milliye Ulusal Mücadelenin İlk Resmi Yayın Organı. İstanbul: TÜSTAV Yayınları.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, (1985). Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Umar, Ömer Osman (1999, Ağustos). Suriye'de Kurulan Kuvayi Milliye Teşkilatı Üyeleri. Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, 121, 89.

Yıldırım, Hüseyin (1992, Mart). İrade-i Milliye Gazetesi. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 23, 325-330.

Yılmaz (Bolluk), Hadiye (2003). Kurtuluş Savaşının İdeolojisi Hakimiyeti Milliye Yazıları. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Yılmaz, Hadiye (2007). Kurtuluş Savaşımız ve Asya-Afrika'nın Uyanışı, İstanbul: Kaynak Yayınları.

“SİVİL AMİRAL” LAKABIYLA TANINAN GAZETECİ ABİDİN DAVER’İN KALEMİNDEN TÜRK DENİZCİLİĞİ*

Eminalp MALKOÇ**

Özet:

Gazeteci Abidin Daver (1886-1954), siyasetten denizciliğe kadar birçok farklı alanda yazmıştır. Kitaplarının yanında özellikle tarihi, siyasi, ekonomik ve teknik bilgilerle donanmış denizcilik yazılarını halka zevkle okutmayı başarmıştır. Köşesinde Osmanlı/Türk denizcilik tarihini ele alarak dolaylı, bazense doğrudan Türklerin denizci kimliğini sorgulamıştır. Hem öncesinde hem de II. Dünya Savaşı sonrasında askeri, ticari vb. sorun, hata ve eksikleri göstererek veya önerileriyle Türkiye’de denizciliğin ufkunun açılması için çabalamıştır. Bu çalışma, O’nun denizciliğe bakış açısını inceleyerek Türk denizcilik tarihi alanına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. *Anahtar Kelimeler: Abidin Daver, Basın, Donanma, Tersane, Türk Denizciliği.*

Abstract:

Journalist Abidin Daver (1886-1954) wrote about several topics from politics to seamanship. In addition to his books, he managed to find an ambitious audience for his articles on naval issues equipped with historical, political, economic, and technical information. In his column, he focused on the Ottoman/Turkish maritime history, questioning the naval identity of Turks either implicitly or explicitly. Both before and after the 2nd World War, he endeavored to open up the horizon of seamanship in Turkey by mentioning the military and commercial problems, errors, and deficiencies as well as giving suggestions. This study aims to contribute to Turkish maritime history by examining his perspective of naval issues. *Key words: Abidin Daver, Media, Navy, Dockyard, Turkish Maritime Sector*

* Makalenin yazarı tarafından 2. Turgut Reis ve Türk Denizcilik Tarihi Uluslararası Sempozyumu’nda (Bodrum-Turgutreis 1-4 Kasım 2013) “Sivil Amiral Abidin Daver’in Kaleminden Türk Denizciliği” başlıklı bir bildiri sunulmuştur.

** Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi / Istanbul Technical University, malkocem@itu.edu.tr

“SİVİL AMİRAL” LAKABIYLA TANINAN GAZETECİ ABİDİN DAVER’İN KALEMİNDEN TÜRK DENİZCİLİĞİ

Giriş

Türk basın tarihinin önemli isimleri arasına girmeyi başaran Abidin Daver¹, mesleki açıdan yaklaşık yarım asırlık çalışmaları ve ortaya koyduğu tarzıyla popülerlik sağlayabilmiş basın mensuplarından². O, Peyami Safa’nın sözleriyle “*İnkılabın gazeteciliğini yaptıkları için daha dinamik ve atılgan bir nesil*”in temsilcilerindendi (*Milliyet*, 31 Ekim 1955:2). Spor, basın, siyaset, magazin gibi farklı alanların içinde aktif düzeyde bulunmasından ve devlette çeşitli kademelerde görev almasından dolayı renkli bir mizaca sahip olduğu kolaylıkla söylenebilir. Abidin Daver, renkli hayatının paralelinde siyasetten spora, kültüre ve tarihe kadar birçok farklı alanda yazmıştı. Ahmet Cemaleddin Saraçoğlu’nun ifade ettiği gibi özellikle Türk basınında denizcilik konularını, “*gemicilik maceralarını bilgi ile kaleme alan, bunları zevkle, alaka ile heyecanlı okutan*” ilk gazeteci olmuştu (Saraçoğlu, 2009:19)

Abidin Daver, kaleme aldığı denizcilik hakkındaki eserlerini her türlü bilimsel ve teknik konularla donatmaya özen göstermişti. Kitaplarıyla köşe yazılarında denizcilik tarihini hem dünyadaki genel çizgisiyle hem de Türk denizcilik tarihi açısından değerlendirmişti. Bunların yanında sivil ve ticari denizciliği, ulaştırma alanını da kapsayacak şekilde ele almıştı.

Böyle çalışma ya da makalelerinde Osmanlı/Türk denizcilik tarihinin yanında coğrafi konumlarını da gözeterek bazen dolaylı, bazense doğrudan Türklerin denizci kimliğini sorgulamıştı.

¹ Hıfzı Topuz, Daver’i *Cumhuriyet* gazetesi kadrosunun önde gelen ünlülerinden biri olarak değerlendirmişti. (Topuz, 2003, s.163,188).

² Attila İlhan, Abidin Daver ve Burhan Felek gibi gazeteciler hakkında “*sahib-i sütun olabilmeleri, sahib-i üslup olmaları sayesinde gerçekleşmiştir*” görüşüne sahipti (*Milliyet*, 1 Şubat 1987, s.10).

Yaşamı boyunca denizciliğe ilgisini kaybetmeyen ve bundan dolayı “*Sivil Amiral*”, “*Tatlısu Amiral*”, “*Kara Amiral*”, “*Karada Kaptan*” gibi lakaplar takılan³ Abidin Daver, gerek yazılarıyla gerek ileri sürdüğü önerileriyle gerekse de aktif olarak çeşitli çalışma ya da organizasyonların içinde bulunarak Türk denizciliğinin gelişimi için çabalamıştı. Hatta O'nun Türk denizciliğinin gelişmesine ömrünü adadığı rahatlıkla ileri sürülebilir. Bu araştırma, Türkiye’de denizciliğin ufkunun açılmasına uğraşan Abidin Daver’in eserleri ve yazıları kanalıyla denizciliğe bakış açısını inceleyerek Türk denizcilik tarihi alanına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

A. ABİDİN DAVER’İN HAYATI VE ESERLERİ

Ahmet Cemaleddin Saraçoğlu tarafından “*Bahrî makaleler yaratıcısı*” olarak tanımlanan Abidin Daver, 1886 yılında doğmuş ve Galatasaray Lisesi’nden şahadetname (diploma) aldıktan sonra Sanayi-i Nefise Mektebi’ne (Güzel Sanatlar Akademisi) devam etmişti. Öğrenimini sürdürdüğü dönemde Matbuat Umum Müdürlüğü’nde memuriyete başlayacaktı. Bir süre sonra Meclis-i Mebusan Zabıt Katibi olmuş, çok geçmeden henüz 22 yaşında iken bu kalemin müdürlüğüne yükselmişti.

Okul yıllarında, 1905’ten itibaren gazete ve dergilere yazılar gönderen Daver, 1908’de Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte *Servet-i Fünun* ile *Saadet* gazetelerine makaleler yazacaktı. Abidin Daver, meclis görüşmelerini yazarak ilk defa *Tasvir-i Efkâr*’da profesyonel gazeteciliğe adım atmıştır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Meclis-i Mebusan Zabıt Kalemi Müdürü olduğundan askerliği tecil edilmiş, aynı dönemde *Tasvir-i Efkâr*’ın Heyet-i Tahiriye Müdürlüğü’nü (Yazı Kurulu Müdürlüğü) üstlenmişti (Saraçoğlu, 2009:193-197; Feridun, 1935:16; *Milliyet*, 9 Şubat 1954:7).⁴

³ Kendisine “*Türk Matbuatı’nın Bahriye Vekil*” de deniyordu (Saraçoğlu, 2009, s.193; Feridun, 1935, s.14; *Milliyet*, 7 Ağustos 1958, s.3; *Milliyet*, 31 Temmuz 1960, s.1).

⁴ TBMM kayıtlarına göre Ali Vahi Bey ile Fatma Revan Hanım’ın çocuğu olan Zeynelabidin Daver, Sanayi-i Nefise Mektebi’ni terk etmiş ve Matbuat-ı Dahiliyye Kalemi memurluğunda bulunmuştu. Meclis-i Mebusan zabıt katipliğinden şeflik ve müdürlüğe yükselmişti. Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan evrak muhasebe memurluğu görevinde de çalışmıştı. Bir süre İstanbul İstihbarat ve Matbuat Müdürlüğü görevini yürütmüştü. Bkz. *TBMM Albümü-1920-2010*, C. 1:1920-1950, 2010, s.330.

Galatasaray Kulübü'nün ilk üyelerinden olan Abidin Daver (Atabeyoğlu, 1976:16) ⁵, Galatasaray-Tamsvar (Macar takımı) maçını *Tasvir-i Efkar*'da yayınlatarak bir futbol maçının ilk defa günlük bir gazetede yer almasını gerçekleştiren kişi olacaktı (Çakır, 2008:171; Aydın, 2009:154). Ayrıca gazetecilik açısından yeteneğini Birinci Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı Devleti'nin askeri sansürünü, Mütareke Devri'nde ise İngilizlerin başını çektiği işgalci İtilaf Devletleri'nin sansürünü atlatmayı başararak sergileyecekti.

Servet-i Fünun, Saadet, Tasvir-i Efkar, Yenigün, Tercüman-ı Hakikat, İkdam ve *Cumhuriyet* gibi gazetelerde çalışan Daver, bu gazetelerin belli dönemlerde yazı işleri müdürlüğünü yürütmüştü (Saraçoğlu, 2009:194,197-200; TBMM Albümü 1920-2010:330; *Milliyet*, 9 Şubat 1954:7; *Milliyet*, 11 Ocak 1974:5).⁶ 1930'lu yıllarda ise *Cumhuriyet* gazetesinin yazı işleri müdürlüğünü üslenmişti (Feridun, 1935:15).⁷ Ayrıca *Spor Alemi, İdman, Deniz, Donanma* ve *Her Hafta* gibi birçok dergide yazıları yayınlanmıştı (Toprak, 1998:15; Aydın, 2009:156; Yaşar, 2009:398; *Milliyet-Magazin*, 20 Mart 1977:14; *Her Hafta*, 13 Aralık 1943:6-15; Atabeyoğlu, 1976:16).

Abidin Daver, 1939-1943 yılları arasında yani TBMM'nin altıncı döneminde İstanbul'dan milletvekili seçilmişti.⁸ Bu arada Basın Birliği Kanunu⁹ çerçevesinde kurulan Türk Basın Birliği'nin 3-5 Ocak 1941 tarihli ilk kongresinde Merkez İdare Heyeti üyeliği için tercih edilen isimlerden olmuştu (Koçak, 2010:413-415). İkinci Dünya Savaşı yıllarında savaşıyan taraflar arasındaki denge gözetilerek Almanya ile Müttefik Devletlere gazeteci grupları gönderilmiş ve müttefik yanlısı bazı

⁵ Ruhdan Uzun, Abidin Daver'i Galatasaray'ın ilk kurucu ve futbolcularından biri kimliğiyle öne çıkarmış ve onu kulüp yazarlığı başlığı altında Galatasaray'ın basındaki savunucusu olarak değerlendirmişti. Bkz. Uzun, 2004, s.7. Bu konu açısından kullanılabilir örnekler Burhan Felek'in yazılarında rastlanmaktadır. Nitekim 1919'da *Tasvir-i Efkar*'da bugünkü anlamda spor muhabiri olarak çalışmaya başladığında Abidin Daver'in Galatasaraylı, Ali Naci Bey'in ise Fenerbahçeli olduğunu yazmıştı. Bkz. *Milliyet*, 7 Mayıs 1975, s.2.

⁶ Burhan Felek, Abdi İpekçi ile yaptığı röportajda, *Tasvir-i Efkar*'da çalışmaya başladığı sıralarda iki yazı işleri müdürü bulunduğunu, bunlardan birinin Galatasaraylı Abidin Daver, diğerinin Fenerbahçeli Ali Naci Bey olduğunu söylemişti. Ayrıca kendisinin gazetede işe başlamasında Abidin Daver'in yardımcı olduğunu anlatmıştı. Bkz. *Milliyet*, 17 Mart 1975, s.9. Burhan Felek, birçok yazısında gazetede işe başlamasını ve bu desteği tekrarlayacaktı.

⁷ Sinan Levent, tezinde Abidin Daver'in İkinci Dünya Savaşı'yla birlikte *Cumhuriyet* gazetesinin yazı işleri müdürlüğünü üstlendiği yazmaktadır. Bkz. Levent, 2009, s.65-66.

⁸ Bu dönemde TBMM'deki milletvekillerinin % 49'u basın-yayın mensuplarından oluşmuştu. Bkz. Demirel, 2013, s.257,396,436.

⁹ Kanun, TBMM'de 27 Haziran 1938 tarihinde kabul edilmişti.

gazetecilerden oluşan bir heyet de İngiltere ile ABD'ye gitmişti (Koçak, 2008:709).¹⁰ Abidin Daver, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Müttefik Devletlere gönderilen Türk gazeteci grubu içinde yer almıştı (Yalman-c.1, 1943:8-9,152,181; Yalman-c.2, 1943:5,60,66 vd.).

Faaliyet gösterdiği ve yazı yazdığı gazetelerin (*İkdam* ve *Cumhuriyet*) savaş yıllarında takip ettiği politika ve kişisel görüşlerinin iktidarla uyuşmaması nedeniyle¹¹ Meclis'in yedinci döneminde CHP tarafından aday gösterilmemişti (Koçak, 1996:293). Milletvekilliği sona eren yazar, 1943 yılında İstanbul Belediyesi Neşriyat ve İstatistik Müdürlüğü'ne atanacaktı (*Milliyet*, 9 Şubat 1954:7). 1945 Haziran'ında yapılacak ara seçimlerde aday olacağına dair basında söylentiler çıktığında bizzat kendisi bu söylentileri tekzip etmişti (Koçak, 2010:385,389). Daver, 1951 yılında son görev yeri olan Neşriyat ve İstatistik Müdürlüğü'nden emekli olduktan sonra¹² *Milliyet*'in ifadesiyle “kendisini büsbütün Cumhuriyet'e ver”ecekti (*Milliyet*, 9 Şubat 1954:7).

1953 yılında gazetecilikte elli yılını dolduran isimler arasında idi ve aynı konumdaki meslektaşları ile birlikte 30 Mayıs 1953'te jübilesi yapılacaktı (*Milliyet*, 26 Mayıs 1953:2). Gazetecilik mesleğinin yanında popüler¹³ ve renkli yaşamına¹⁴ öğretmenliği de eklemiş olan Abidin Daver¹⁵ 8 Şubat 1954 günü bir kalp krizine

¹⁰ Abidin Daver, yazılarında Müttefik yanlısı bir tutum sergilemiş ve bu çizgisini savaş sonuna kadar korumuştur (Kılıç, 2010, s.40,47,269-270; Kozok, 2007, s.31,49,96).

¹¹ *Cumhuriyet*, Almanya yanlısı bir politika takip etmişti. Bkz. Pektaş, 2003, s.23,72,79. Altan Öymen, Abidin Daver'in “Bir tarafta dost olmak, öteki tarafta düşman olmak değildir” formülünü bulduğunu ve bunu diğer gazetelerin de kullandığını yazmıştı. Bkz. Öymen, *Milliyet*, 17 Eylül 1967, s.5.

¹² 30 Mart 1951 tarihli bir haberde Abidin Daver'in yerine Rakım Ziyaoğlu'nun getirildiği yazıyordu (*Milliyet*, 30 Mart 1951, s.2). Ancak *Milliyet*'teki başka bir yazıya göre 1949 yılında Fahrettin Kerim Gökay, *Cumhuriyet*'e geçen Abidin Daver'in yerine -yine Daver tarafından gelişimine katkı da bulunulan- Rakım Ziyaoğlu'nu getirmişti (*Milliyet*, 9 Ağustos 1991, s.10).

¹³ *7 Gün* gibi dergilerde hakkında yazılar çıkması popülaritesi açısından göstergiydi. *7 Gün* dergisinde yayınlanan bir röportajda denizle denizcilğe olan ilgisini, kaynaklarıyla anlatmıştı. Sahip olduğu tüm lakaplara rağmen 1930'lu yılların başlarına kadar yüzme bilmediğini ve kendisini deniz tuttuğunu da açıklamıştı. Hatta Sultan Hamit döneminde amirallerin çoğunu deniz tuttuğunu sözlerine eklemişti (Feridun, 1935, s.14-17). Oktay Sönmez eserinde onun renkli-popüler yönlerine vurgu yapmıştı (Sönmez, 2008, s.331-333).

¹⁴ Abidin Daver, basın hayatının oldukça renkli simalarından biriydi. Fıkra yazarı olarak da adı geçenlerdendi. Bkz. *Milliyet*, 14 Kasım 1980, s.5. Abidin Daver, Radyo'da Sanatkar Bedia Statzer ya da 30 Ağustos Zafer Bayramı hakkında konuşurken dinlenebildiği (*Milliyet*, 25 Ağustos 1950, s.4; *Milliyet*, 30 Ağustos 1950, s.4) gibi güzellik yarışmalarında görülebilirdi (*Milliyet*, 6 Eylül 1953, s.2). 1932'de dünya güzeli seçilen Keriman Halis, yarışmaya babasının arkadaşı Abidin Daver aracılığı ile katıldığını *Milliyet* gazetesine anlatmıştı (*Milliyet*, 16 Mart 1985, s.8).

¹⁵ Abidin Daver, Musevi Lisesi, Pangaltı Notre Dame De Sion, Merkez Rum Kız Ortaokulu'nda öğretmenlik yapmıştı (*TBMM Albümü-1920-2010*, s.330). Yazar, 1940'lı yıllarda Yüksek Denizcilik Okulu'nda (1934-1946

bağlı olarak hayatını kaybetmişti. Onun vefatı basın organlarınınca “*Türk basını Abidin Daver’in ölümüyle yeri doldurulamayacak bir kayba uğramıştır*” şeklinde yorumlanacaktı (Feridun, 1935:15-16; Atabeyoğlu, 1976, s.16; *Milliyet*, 9 Şubat 1954:1,7). Abidin Daver, vefatından yıllar sonra Burhan Felek tarafından “*rahmetli Daver bey, deniz işini denizcilerden daha iyi bilirdi*” ifadeleriyle tanımlanacaktı (*Milliyet*, 10 Aralık 1970:2). Vasiyeti üzerine kütüphanesi Galatasaray Lisesi’ne hediye edilmiştir (*Milliyet*, 12 Mart 1954:2).

Abidin Daver, *Cumhuriyet*’in kamuoyunda popülerlik ve saygınlık açısından en yüksek seviyelere ulaştığı bir dönemde (1938-1950) gazetenin yazarları arasında bulunmuş ve 1945-1950 yılları arasında Nadir Nadi ve Yavuz Abadan ile birlikte gazetenin başmakalelerini kaleme almıştı.¹⁶ Bunların yanında gazetenin “*Hem Nalina Hem Mihına*” adlı köşesini çoğunlukla kendisi doldurmuştu (Atabeyoğlu, 1976:16; Pektaş, 2003:74,103). Türk basın tarihinin geçmişi uzun ve önemli gazetecilerinden biri olan Abidin Daver, bir çok alanda yazmıştı.¹⁷ Basınla ilgili gelişmeler¹⁸, ekonomi, siyaset, diplomasi, dış politika¹⁹, uluslararası ilişkiler²⁰, sağlık,

yıllarında Yüksek Deniz Ticaret Mektebi, 1946-1981 yılları arasında ise Yüksek Denizcilik Okulu olarak adlandırılmıştı) denizcilik tarihi dersi vermişti (*Cumhuriyet*, 26 Aralık 1949, s.2; Sönmez, 2008, s.331; Karakaya, 2011, s.99,221,315-Ek 81). Karakaya’nın Yüksek Denizcilik Okulu adlı bir eseri yayınlanmıştır. Bkz. Mutlu Karakaya, *Yüksek Denizcilik Okulu*, Kastaş Yayınları, İstanbul 2012.

¹⁶ Bu dönemde Abidin Daver, Yavuz Abadan ile gazetenin dış politikaya ilişkin başyazılarını da yazmıştı (Pektaş, 2003, s.4,71,81).

¹⁷ Örneğin Askeri Müze hakkında 1953 sonlarında yazdığı bir yazı bu alanda en azından basın düzeyinde bir hareketlilik yaratacaktı (*Milliyet*, 8 Kasım 1953, s.2).

¹⁸ 1931 Temmuz’unda Basın Yasası çıkmak üzereyken düzenlemeyi eleştirmekten geri durmamıştı. Bkz. Koç, 2006, s.29. 1942’de Türkiye’de basın özgürlüğü olduğunu ileri sürmüştü (Çelik, 2011, s.41-42).

¹⁹ Sovyet Rusya’nın Türkiye üzerinde baskı oluşturduğu sıralarda Montreux (ve dolayısıyla Boğazlar Meselesi) ile ilgili yazılar yazmıştı (*Cumhuriyet*, 22 Temmuz 1945, s.2; *Cumhuriyet*, 14 Ekim 1945, s.2; *Cumhuriyet*, 13 Ağustos 1946, s.1,3; *Cumhuriyet*, 23 Ağustos 1946, s.2).

²⁰ Abidin Daver, 1930’lu yıllarda Rusya, Japonya ve ABD gibi devletlerin askeri ve politik çizgilerini izleyen makaleler kaleme almış; bu ülkeler arasında karşılaştırmalara gitmişti. Aynı dönemde Türkiye’nin dış politikasıyla ilgili konularla birlikte özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan önce Almanya’nın politikasını değerlendiren yazılar yazmıştı. Müttefiklere yakın görünmeye çalışan Abidin Daver’in savaş ve savaşın farklı tarafları hakkında da yazıları çıkmıştı. Savaş sırasında ve savaşın ardından Türkiye’nin dış politikasını ele alan yazılar kaleme almıştı. Dış politika açısından yazıları, savaş sonrasında Sovyet Rusya ile Ermeni Sovyet Sosyalist Birliği’nin Doğu Anadolu illerine yönelik talepleriyle Türk-Amerikan ilişkilerine ve dolayısıyla Truman Doktrini’ne kadar geniş bir yelpaze oluşturuyordu. Bu yelpaze kaçınılmaz bir şekilde Marshall Planı’yla birlikte Türkiye’nin Atlantik Paketi’na katılması konularını da içerecekti. Abidin Daver yazılarında savaş sonrası dönemin uluslararası aktörlerini de değerlendirmişti. Onun yazıları doğrudan ya da dolaylı düzeyde birçok araştırmaya kaynak teşkil etmişti. Yukarıdaki konu dizisine uygun şekilde onun yazılarını yorumlayan ya da referans olarak kullanan çalışmalardan bir kısmı şöyle sıralanabilir: Levent, 2009, s.77-79,107-109,117,121-124,128-130,132,134-136,147-149,172-173,177,187-188,194,220-228,251,257; Şimşek, 2009, s.139; Pektaş, 2003, s.91,102,117,148-149,156,162,163-165,167-170,173-177,179,181-185,187, 189-190; Çelik, 2011, s.56,73; Kılıç, 2010, s.17,22-24,36,40,47-48,51,60,90,98,118-119,181-183,

spor, denizcilik ve daha bir çok farklı konudaki yazılarıyla kamuoyunda belli bir popülarite sağlamış kalem sahiplerindendi (Koçak, 1996:450 ;Pektaş, 2003: 6,18,161,168,174-175,192-193,211,213,248,276,292; Kılıç, 2010:188,203; Koçak, 2010:61; Saraçoğlu, 2009:193). Hatta yazılarında turizmle ilişkilendirilebilecek konulara bile yer vermişti (Avşar-Yüksel, 2012:42).

Abidin Daver, kitap haline getirilecek bir çok çalışmaya yazılarıyla katkıda bulunduğu gibi kendi adını taşıyan eserler de üretmişti. Bunlar *Kanatların Zaferi*²¹, *Deniz, Gemi, Mülazımın Romanı*, *Dünkü Bugünkü Yarınki İstanbul* ve *Radyo Konferansları* olarak sıralanabilir (*Milliyet*, 9 Şubat 1954:7).²² Ayrıca *Türk Kahramanları Serisi*'nin üçüncü yayını olan *Barbaros Hayrettin Paşa* kitapçığını yazmıştı.²³ Vefatından sonra kendisinin “*Deniz Kahramanlarının Hakiki Hikayeleri*” adlı basılmamış bir çalışmasına daha ulaşılmıştır. Abidin Daver tarafından yapılan bu önemli araştırma, Mesudiye Zırhlısı içinde kapalı kalan ve daha sonra kurtarılan denizcilerle kendisinin yaptığı ve 2005 yılına kadar yayınlanmamış görüşme tutanaklarından oluşuyordu (Otay, 2005:8).

B. ASKERİ AÇIDAN TÜRK DENİZCİLİĞİ

1. Türk Tarih Tezi ve Türk Denizciliği

Abidin Daver çalışmalarında, insanoğlunun yaşamında deniz ve deniz araçlarının oldukça gerilere gittiğini, denizciliğin beşeri hayat ile vücut bulmuş olması gerektiğini ileri sürmektedir. Yazar - bu görüşlerini pekiştirecek şekilde - denizin toplumların hayatındaki geçmişini ve önemini, mitolojiyle ve din kurumuna

220-221,223,233,235,245,251-252,257-258,267; Koçak, 2010, s.108,596; Malkoç, 2006, s.92,119-120; Akalın, 2003, s.6; Bozkurt, 2007, s.264,267-268; Öke, 1990, s.65-66; Haytoğlu, 2002, s.83.

²¹ Abidin Daver tarafından çevrilmişti: Louis Bleriot-Edouard Romond, *Kanatların Zaferi*, (çev. Abidin Daver), Ankara 1930, 352 s.

²² Abidin Daver, *Dünkü Bugünkü Yarın ki İstanbul*, *İstanbul Radyosunda Konuşmalar*, İstanbul Belediyesi Neşriyat ve İstatistik Müdürlüğü Yayını, İstanbul 1944. Abidin Daver, *Mülazımın Romanı*, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1936, 306 s. Atatürk döneminde (1936) yazılmış ve Milli Mücadele'ye değinen bir romandı (Sevinç, 2009, s.2020-2021). Milli Kütüphane kayıtlarında Abidin Daver'in isminin geçtiği şu kayda rastlanmaktadır: *Güzelleşen İstanbul: XX.nci Yıl*, (haz. Abidin Daver-Safa Günay), İstanbul 1944, 152 s.

²³ Abidin Daver, *Barbaros Hayrettin Paşa*, Üstünel Yayınevi-İzmir Matbaası, İstanbul 1953, 31 s.

dayandırmaktadır. Nitekim bu çizgiye uygun olarak mitolojideki ‘Neptün (denizlerin hakimi)’ ve ‘Nuh’un gemisi’ örneklerini vermektedir.²⁴

Yazar, tarih biliminin rivayetlere ya da din kitaplarına değil vesikalara önem verdiğini belirttiikten sonra Atatürk döneminde yazılan kitaplarda Asur medeniyetinin Sümer Türk medeniyetinin bir zinciri olarak değerlendirildiğini hatırlatmıştı. Buna dayanarak Asurlulara kayığı Sümerli Türklerin öğrettiklerinin kabul edilebileceği çıkarımına ulaşmıştı. Yine aynı yaklaşımın paralelinde Mısır yazılı kaynaklarında kayık resimlerinin bulunduğunu, Türk Tarih Tezi’ne göre Mısır medeniyeti, Orta Asya’dan göç eden Türklerden sıçrayan bir kıvılcımdan doğduğu için Mısır denizciliğinde en eski Türk medeniyetinin bir payını aramanın hata olmayacağını ileri sürmüştü. Bu kapsam içine “... *Milattan dört, beş bin yıl önce vücuda getirdikleri kayıkcıkların üstadı da, hiç şüphe yok ki, şimalden inerek kendilerine bir takım yenilikler getiren eski Türklerdir*” sözleriyle Çinlileri de alacaktı. Bu çizgi, Ege adaları ile özellikle Girit’e geçen ve beş altı bin yıl önce oldukça ilerledikleri düşünülen Türklerin Ege medeniyetine katkıları ve Finikelileri etkilemelerine kadar uzanıyordu.²⁵

Daver, ticari açıdan denizleri etkin kullanan Finikelilerin ihtiraslarının deniz savaşlarını tetiklediğini dolayısıyla denizciliğe askeri bir kimlik kattıklarını düşünüyordu. Öte yandan Türklerin hemen hemen Osmanlı dönemine kadar denizcilik açısından adlarının anılmamasını, yedi bin yıl içinde denize ilk açılan ve hatta şerefli, gayretli uluslara gemicilik öğretmiş bir millet olmalarına rağmen göç dönemi bittikten sonra Türklerin faaliyetlerini karalarla sınırlamalarına bağlayacaktı.²⁶

²⁴ Yazar, Yunan mitolojisindeki [Roma mitolojisi olmalı] Neptün olarak yansıtmıştı. Ayrıca yukarıdaki örneklere gemiciliğin mucidi olarak Persus’u [Paraios olmalı] da eklemiştir (Daver, 1947, s.3).

²⁵ Türklerin keşfedilmesinden önce Amerika’ya gittiklerinin iddia edilebileceğini düşünüyordu (Daver, 1947, s.3-6). *Cumhuriyet*’te yayınladığı “Tarihte Büyük Deniz Muharebeleri (TBDM)” adlı uzun tefrikasında denizcilik tarihini oldukça detaylı anlatmıştı. Burada “Denizde Türkler” adlı bölümü, “*Yeni tetkiklere göre, Türk denizciliği Türkler kadar eskidir*” ifadesiyle başlatmış ve Sümerlere vurgu yapmıştı. Bkz. *aynı yazar*, “TBDM - Denizde Türkler”, *Tefrika* No: 56, *Cumhuriyet*, 6 Ocak 1939, s.2.

²⁶ Yazar sırasıyla Hiyung-Nular, Hunlar, Hazarlar, Avarlar, İskitler, Samanoğulları, Gazneliler, Karahatalar, Selçuklular, Harzemşahlar ve Timurlular bu kapsam içinde saymıştı (Daver, 1947, s.5-7).

2. Selçuklular ve Beylikler Döneminde Denizcilik

Abidin Daver, Anadolu Türklerinin denizciliğini Selçuklular devrinde Müslüman Türklerin Anadolu sahillerine ilk ayak basmalarına kadar götürmektedir ki bu, 1076'da Süleyman Şah'ın İznik'i alarak Marmara kıyılarına yerleşmesine denk düşmektedir. Ebulkasım'ın donanma oluşturma girişimi ardından Kılıç Arslan'ın kayınpederi Çaka Bey [Tekeş Bey şeklinde yazmıştı] ile denizlerdeki etkinlikler başlamıştı. Fakat Kılıç Arslan'ın kayınpederini boğdurması bu etkinlik sürecini askıya alacaktı (Daver, 1947:8-10).²⁷

Gemi inşaatı açısından da Türklerin yine bu dönemlerden itibaren varlık gösterdiklerinin altını çizmişti. Bu kalın çizgileri, Selahattin Eyyubi'nin gemileri arasında büyük bir savaş gemisiyle Emir Yakup'un bulunmasını, İzzettin Keykavus'un Anadolu'daki denizcilik faaliyetlerini ve 'Sultanülberreyn velbahreyn' ünvanıyla kendisini karalarla denizlerin sultanı saymasını sıralayarak desteklemişti.

Anadolu Beylikleri döneminde Aydınogulları'nı ve özellikle Umur Bey'i ön plana çıkarmıştı. 300 gemiyi kara yoluyla Korent geçidinden aşırın Umur Bey'in Fatih Sultan Mehmet'e örnek olduğunu, üstelik Umur Bey'in karadan daha uzun mesafe kattettiğini vurgulamıştı. Aydınogullarının denizciliğinin Umur Bey'den sonra zayıfladığını belirtmişti (Daver, 1947:10-15).²⁸ Bu arada aynı konuları daha detaylı işlediği tefrikalarında Umur Bey'in İzmir'i geri alırken ölümünün sonrasında yeni Aydın hükümdarı Hızır Bey ile Haçlılar arasında bir anlaşma yapıldığını, bu anlaşma ile Haçlıların siyasi, mali, dini, adli ve ticari kapitülasyon sahibi olduklarını, dolayısıyla bu uygulamayla kapitülasyonların temelini atıldığını vurgulamıştı (*Cumhuriyet*, 12 Ocak 1939:2). Bununla birlikte yazarın saptaması, Selçuk

²⁷ Ali İhsan Gencer, Türk denizcilik geleneğinin, Anadolu'nun 1071'de Malazgirt Zaferi'nden sonra Türk Yurdu olmasıyla başladığını yazmaktadır. Zamanla gelişen bu gelenek, Türklerin tarihin en güçlü ve uzun ömürlü bir deniz imparatorluğunu kurmalarını sağlamıştır (Gencer, 1986, s.11).

²⁸ Anadolu'da Bizans ve Haçlılara karşı Türklerin deniz mücadelelerini detaylı olarak *Cumhuriyet*'te yayınlamıştı. Bkz. Abidin Daver, "Tarihte Büyük Deniz Muharebeleri (TBDM)", Tefrika No:41, *Cumhuriyet*, 22 Aralık 1938, s.2 - "TBDM", Tefrika No:49, *Cumhuriyet*, 30 Aralık 1938, s.2; "TBDM - Denizde Türkler", Tefrika No:61, *Cumhuriyet*, 11 Ocak 1939, s.2; "TBDM - Denizde Türkler", Tefrika No:62, *Cumhuriyet*, 12 Ocak 1939, s.2. Selçuklularla Anadolu Beylikleri'nin denizcilik faaliyetlerini detaylı bir şekilde yine bu tefrikada aktarmıştı. Özellikle Umur Bey'in faaliyetlerine ağırlık vermişti. Bkz. *aynı yazar*, "TBDM - Denizde Türkler", Tefrika No:57, *Cumhuriyet*, 7 Ocak 1939, s.2; "TBDM - Denizde Türkler", Tefrika No:58, *Cumhuriyet*, 8 Ocak 1939, s.2; "TBDM - Denizde Türkler", Tefrika No:59, *Cumhuriyet*, 9 Ocak 1939, s.2; "TBDM - Denizde Türkler", Tefrika No:60, *Cumhuriyet*, 10 Ocak 1939, s.2; "TBDM - Denizde Türkler", Tefrika No:61, *Cumhuriyet*, 11 Ocak 1939, s.2; "TBDM - Denizde Türkler", Tefrika No:62, *Cumhuriyet*, 12 Ocak 1939, s.2.

Türklerinin deniz kenarına varır varmaz hemen denizciliğe yöneldikleri doğrultusundaydı (Daver, 1947:12).

3. Osmanlı Dönemi

Ünlü gazeteci - doğaldır ki - Türklerde denizcilik tarihi açısından Osmanlı dönemini ön planda tutmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk amiralinin Karasili bir Türk beyi olduğunu, Sultan Murat döneminde Osmanlı Türklerinin gemi inşasına başladıklarını (h. 763) ve Yıldırım Bayezit döneminde bir yandan savaş gemileri yapılırken bir yandan da gemilere savaşçı olarak bindirilecek Azep [azap] adlı bahriye askeri sınıfının/teşkilatının oluşturulduğunu aktarmıştı. Daver, azap sınıfını İngiltere ve Amerika gibi devletlerdeki 20. yüzyılın deniz piyadelerine (Marine) benzetmiş; bunların azapların modern şekli olduğunu ileri sürmüştü. Osmanlı Türklerini Akdeniz'e hakim hale getirecek deniz siyaseti ve deniz gücünün, düşünce açısından 1390'da doğduğunu vurgulamıştı. Venediklerle ilk temasları da anlatan Daver, Fatih Sultan Mehmet devrinde İstanbul'un alınmasına kadar geçen 150 yıllık dönemde "*Türk denizciliği[nin] büyük ölçüde bir kıymet alamamış*" olduğunu yazıyordu (Daver, 1947:16-20).²⁹

Fatih döneminde Osmanlı'nın büyümesini değerlendiren yazar³⁰, İkinci Bayezit döneminde donanmanın Bağdat Seferi ile Mısır'a karşı yürütülen mücadeleye katılması nedeniyle Endülüs müslümanlarının yardım taleplerine Osmanlı İmparatorluğu yerine Kemal Reis'in karşılık verdiğini, o dönemde Türk denizciliğinin devlet nüfuzu ve devlet himayesi haricinde geliştiğini, Antalya'dan İzmir'e kadar uzayan sahillerde oturan Türklerin korsanlık aracılığıyla Akdeniz'de bir Türk denizciliği yarattıklarını, hatta şöhret kazandıklarını vurgulamıştı. Ona göre "*Kemal Reis ile arkadaşları Türk denizciliğine Kemali getirecekti*". Bu dönemde Türk

²⁹ Karasi Beyliği'nin Osmanlı denizciliğinin kuruluşuna katkısı ve erken dönem Osmanlı denizcilik tarihi hakkındaki yazarın değerlendirmeleri için bkz. Abidin Daver, "TBDM - Denizde Türkler", Tefrika No:59, *Cumhuriyet*, 9 Ocak 1939, s.2; *aynı yazar*, "TBDM - Denizde Osmanlı Türkleri", Tefrika No:63, *Cumhuriyet*, 13 Ocak 1939, s.2 - "TBDM - Denizde Türkler", Tefrika No:68, *Cumhuriyet*, 18 Ocak 1939, s.2.

³⁰ Yazarın Fatih dönemi Osmanlı denizciliği hakkında detaylı anlatımı için bkz. Daver, "TBDM - İstanbulun Zaptı", Tefrika No:69, *Cumhuriyet*, 19 Ocak 1939, s.2 - "TBDM - İstanbulun Zaptı", Tefrika No:74, *Cumhuriyet*, 24 Ocak 1939, s.2; "TBDM - Osmanlılarla Venedikliler", Tefrika No:75, *Cumhuriyet*, 25 Ocak 1939, s.2 - "TBDM - Osmanlılarla Venedikliler", Tefrika No:77, *Cumhuriyet*, 27 Ocak 1939, s.2; "TBDM - Osmanlılarla Venedikliler", Tefrika No:84, *Cumhuriyet*, 6 Şubat 1939, s.2.

denizciliği, korsan gemileri aracılığıyla Avrupa ve Britanya'ya kadar tanınmıştı (Daver, 1947:22-23).³¹

Yavuz'un denizin önemini anlamayacak bir padişah olmadığına altını çizen Daver, Fatih'in donanmayı kurarken Yavuz'un “*kemale getir*” diğini yazacaktı (Daver, 1947:26; *Cumhuriyet*, 8 Şubat 1939:2). Bununla birlikte şehzadelerle (Ahmet ve Korkut) İran ve Mısır seferleri nedeniyle denizde faaliyet gösteremediğini, kardeşlerinin kaçmasını önlemek amacıyla Türk korsanlarının sefere çıkmalarını yasakladığını ancak bu yasaklamanın Türk korsanlarının Kuzey Afrika'ya yönelmelerini tetiklediğini değerlendirmektedir. Onun yaklaşımıyla Yavuz'un bu politikasına bağlı olarak Osmanlı Devleti'nin denizcilik bakımından en parlak ve güçlü döneminin Kanuni Sultan Süleyman devrine rastladığını belirtecekti (Daver, 1947:26-27).³² Öte yandan 16. yüzyıl başlarında Kuzey Afrika'daki Arapların siyasi açıdan parçalanmışlıklarını anlatmış ve Endülüs'e son veren İspanya'nın Arapları birbirine düşürdüğünü aktardıktan sonra ilginç bir yoruma yönelmişti. Avrupa'da müstemlekecilik şeklinde ifade ettiği sömürgeciliğin başladığını, denizcilerin uzak yerleri ele geçirirken devletlerinden yardım gördüklerini, Osmanlı İmparatorluğu'nun ise aksine Afrika kıyılarını ele geçiren bir avuç Türk'ün arkasından oralara donanma gönderdiğini ve Akdeniz'deki bu denizcileri kendi hizmetine çağırdığını belirterek aslında Yavuz dönemine eleştirel yaklaşan bir yorum yapmıştı.³³

Abidin Daver, Türk deniz tarihi açısından Barbaros'u bir örnek olarak görmektedir. Bu açıdan onun için “*Barbaros, deniz kadar büyük ve deniz kadar*

³¹ Yazar, Kemal Reis'e eserlerinde ve köşesinde genellikle özel bir yer ayırmıştı. Bkz. *aynı yazar*, “TBDM - Akdenizde Türk Korsanları”, Tefrika No:89, *Cumhuriyet*, 11 Şubat 1939, s.2 - “TBDM - Akdenizde Türk Korsanları”, Tefrika No:90, *Cumhuriyet*, 12 Şubat 1939, s.2.

³² Fatih sonrasında Kanuni dönemine kadar Türk denizciliğinin temel tarihsel gelişmeleri, Kemal Reis'in faaliyetleri ve Osmanlıların Venediklilere karşı yürüttükleri mücadelenin Daver tarafından detaylı anlatımı için bkz. “TBDM - Osmanlılarla Venedikliler”, Tefrika No:77, s.2 - “TBDM - Osmanlılarla Venedikliler”, Tefrika No:83, *Cumhuriyet*, 5 Şubat 1939, s.2; “TBDM - Akdenizde Türk Hakimiyeti”, Tefrika No:85, *Cumhuriyet*, 7 Şubat 1939, s.2 - “TBDM”, Tefrika No:86, s.2; “TBDM - Akdenizde Türk Hakimiyeti”, Tefrika No:88, *Cumhuriyet*, 10 Şubat 1939, s.2; “TBDM - Akdenizde Türk Korsanları”, Tefrika No:91, *Cumhuriyet*, 13 Şubat 1939, s.2.

³³ Yazarın yukarıda özetlenen değerlendirmeleri için bkz. Daver, 1953, s.13-14; *aynı yazar*, “TBDM - Akdenizde Türk Korsanları”, Tefrika No:90, *Cumhuriyet*, 12 Şubat 1939, s.2 - “TBDM - Akdenizde Türk Korsanları”, Tefrika No:98, *Cumhuriyet*, 20 Şubat 1939, s.2; “TBDM - Bir İmparatorluğu Yenen Beylik”, Tefrika No:120, *Cumhuriyet*, 14 Mart 1939, s.2 - “TBDM - Bir İmparatorluğu Yenen Beylik”, Tefrika No:121, *Cumhuriyet*, 15 Mart 1939, s.2.

ölmez bir şahsiyettir” cümlesini kullanması şaşırtıcı değildir (Daver, 1947:36; *Cumhuriyet*, 27 Eylül 1945:2).³⁴ *Barbaros Hayrettin Paşa* isimli kitapçığında da bu ünlü denizcinin hayatının “*ruhlarımızı heyecanlandıran bir hamaset ve şehamet destanı*” olduğunu yazmıştı.³⁵ Barbaros kardeşlerin hem Endülüs Müslümanlarını Afrika’ya taşıyarak kurtarmalarını³⁶ hem de Kanuni devrinde Osmanlı hizmetine girmelerini din ve devlet bağlılığı kadar milliyetçilik yaklaşımını öne çıkartarak değerlendirecekti.³⁷

Yazar, Barbaros kardeşlerin tarihsel etkinliklerini anlatırken “*İkinci dünya harbinden evvel Akdenize Mare Nostrom-bizim deniz diyenler, Türk kahramanlardan o kadar yılmışlardı ki tasavvur edemezsiniz*” cümlesiyle İtalyanlara atıfta bulunmuştu (Daver, 1953:10). Üstelik Mare Nostrum, eserlerinde bazen yer açtığı ifadelerdendi. Türk Denizciliği adlı kitabında da Kanuni dönemi için “*Hakikaten o dönemde Akdeniz (Bizim Deniz) olmuştu*” cümlesine yer vermişti. Kuşkusuz bu ifadeyi özellikle kullanmaktaydı. Çünkü; onun gözünde Barbaros “*Türk denizciliğinde bir merhale değil bir şaftır. O şaftan doğan süreli bir gündüz vardır ve bu gündüzün ışığı Kızıldenizde Umman denizinde, Hint Okyanusunda da uzun yıllar göz kamaştırmıştır. Selman Reisler, Murat Reisler, Sinan Reisler, Aydın Reisler, Piri Reisler, Kurdoğlu Muslihiddin Reisler, Turgut Reisler, Seydi Aliler hep Türk denizciliği satvet devrinin parlak semasında ışıldayan yıldızlardır*”.

Abidin Daver, Menteşeli bir çiftçinin oğlu olan Turgut Reis’i de eserlerinde tanıtmıştı. Onu, Barbaros’un yolunda gidenler arasında ele almış; ayrıca Preveze ve Cerbe gibi katıldığı savaşların yanında Rüstem Paşa nedeniyle uğradığı haksızlıkları da anlatmıştı. Turgut Reis’in Malta adasına düzenlenen sefer sırasında 1565’te 80

³⁴ Kanuni döneminin deniz gelişmelerini, genellikle Barbaros üzerinden ancak yine detaylı bir şekilde *Cumhuriyet*’teki tefrikasında anlatmıştı. Bkz. “TBDM - Akdenizde Türk Hakimiyeti”, Tefrika No:87, *Cumhuriyet*, 9 Şubat 1939, s.2; “TBDM - Akdenizde Türk Korsanları”, Tefrika No: 98, *Cumhuriyet*, 20 Şubat 1939, s.2 - “TBDM - Akdenizde Türk Korsanları”, Tefrika No:104, *Cumhuriyet*, 26 Şubat 1939, s.2; “TBDM - Barbarosun Muharebeleri”, Tefrika No:105, *Cumhuriyet*, 27 Şubat 1939, s.2 - “TBDM - Barbarosun Muharebeleri”, Tefrika No:110, *Cumhuriyet*, 4 Mart 1939, s.2; “TBDM - Preveze Zaferi”, Tefrika No:111, *Cumhuriyet*, 5 Mart 1939, s.2 - “TBDM - Preveze Zaferi”, Tefrika No:119, *Cumhuriyet*, 13 Mart 1939, s. 2; “TBDM - Barbarosun Fransa Seferi”, Tefrika No:122, *Cumhuriyet*, 16 Mart 1939, s.2 - “TBDM - Barbarosun Fransa Seferi”, Tefrika No:125, *Cumhuriyet*, 19 Mart 1939, s.2.

³⁵ Adeta yabancı dilin önemini vurgular nitelikte, Barbaros’la ilgili kitapçığın en sonunda onun Rumca, Fransızca, İtalyanca ve Arapça bildiğini kaydetmişti (Daver, 1953, s.3,31).

³⁶ Daver, 70.000 kişinin taşındığını yazmaktadır.

³⁷ Zaten “*Milliyetçiliğin pek revaçta olmadığı bir devirde tecelli eden bu ferağat, sade Barbaros değil, onun mensup olduğu millete de şeref verir*” diyecekti (Daver, 1953, s.4,12,18-20).

yaşında şehit düşmesini, Umur Bey'in İzmir Kalesi'ni Haçlılardan geri almaya çalışırken 1348'de şehit düşmesine benzetmiştir (Daver, 1947:15,34,36-41; *Cumhuriyet*, 27 Eylül 1948:2).

Yazarın denizcilik tarihi açısından önem verdiği konular arasında Hindistan seferleri dikkat çekmektedir. Hadım Süleyman Paşa, Piri Reis, Murat Reis ve Seydi Ali Reis'in bölgedeki faaliyetlerini anlatırken ³⁸ Osmanlıların denizcilikte kazandıkları eşsiz üstünlüğün 16. yüzyıl Türklerini geniş bir ülke olarak Hindistan'a bağladığını ancak tabiatın tayfunlarının Türk denizciliğinin önüne çıktığını dolayısıyla bu doğal olayların tarihin yönünü değiştirmesine engel olduğu yorumuna başvurmuştu. Bu arada Portekizlilerin Hindistan Türklerinin bölünmüşlüğünden yararlandıklarını ancak Türklerin onları sarsmasının sonucu olarak İspanyolların bölgedeki etkinliğinin arttığının altını çizmişti. Yazar II. Selim'in Kanuni gibi Hindistan'a hakim olma girişiminde bulunmadığını da değerlendirmelerine eklemiştir.

Anlamli ve önemli analizlerden biri, Osmanlı devrinde zirveye ulaşan Türk denizciliğinin bilimsel ve fenni çalışmalarla desteklendiği doğrultusundaydı. Kemal Reis'in yeğeni olan Piri Reis'in *Bahrîye* adlı eseriyle - Türk Tarih Kurumu tarafından bastırılan - haritası, Katib-i Rumi lakabıyla anılan Seydi Ali Reis'in *Mir'âtü'l-Memâlik* ve diğer eserleri bu analizin verileri olarak sunulmuştu (Daver, 1947:41-46). ³⁹ Yazar, bu analizlerinin devamında İkinci Selim dönemiyle denizcilikte durgunluğun başladığını anlatırken yine bu dönemde en büyük deniz kuvvetine ulaştığını, Kılıç Ali Paşa zamanında denizciliğin en yüksek seviyesine çıktığını sonra ise gerileme sürecine geçildiğini yazmıştı. Bu dönemin gelişmeleri içinde Kılıç Ali Paşa'nın faaliyetlerini, Kıbrıs'ın fethini ve Lepanto Savaşı'nı öne çıkartacaktı. Kılıç Ali Paşa'ya gereken değerin verilmiş olması halinde Lepanto'nun bir Türk zaferi olarak tarihe geçeceği ihtimalini de belirtme gereği duymuştu. Öte

³⁸ Daver, "Hadım Süleymanın teşebbüsünü Piri Reisi, Murat Reisi, Seydi Ali Reisi devam ettirdiler. Fakat Portekizlilerden ziyade, tabiatın mukavemeti önünde meramlarına eremediler ve sadece Türk ordularının Viyana önüne kadar götürdükleri bayrağı Acem körfezinde, Hint Okyanusunda dolaştırmak şerefini kazandılar. Fakat Hint Okyanusu gibi müthiş bir denizde, Akdeniz gibi nispeten sakin dar ve kapalı bir deniz için yapılmış narin kadirgalarla sefere çıkan Türk denizcileri bütün yüksek kabiliyetlerine rağmen, azgın tabiatı yenmek imkanını bulamamışlardır" diyecekti.

³⁹ Ali İhsan Gencer, Osmanlı denizciliğinin sadece silah gücüyle değil bilim, ekonomi, siyasetle gelişme göstererek üstün bir evreye ulaştığını değerlendirmektedir. Piri Reis, Kılıç Ali Reis gibi isimlerin "bugün dahi ilim alemini hayrete düşüren eserler meydana getirmiş" olduklarına dikkat çekmiştir (Gencer, 1986, s.11).

yandan Lepanto Deniz Savaşı'nda çarpışan altı galeasin varlığına bağlı olarak bu süreci, yelken devri savaş gemilerinin başlangıcı olarak kabul ediyordu.

Kılıç Ali Paşa'dan sonra Türk denizciliğinin gerileyişinin başladığına işaret eden yazar, bu süreci “*Osmanlı sarayı cehalete, sefahat ve dalâlete karârgah olduktan ve imparatorluğun idaresi çığırından çıktıktan sonra, donanma işleri de tabiatıyla ihmale uğramıştı. Artık Barbarosların, Turgutların, Piyalelerin, Kılıç Alilerin yerinde Hammarzadeler, Çerkes Osmanlar gibi bir takım nadanlar[cahiller] ehliyetsizler görülüyordu*” diye özetlemişti. Osmanlı bahriyesi değer kaybederken “*Türk ruhundaki denizcilik aşkı*”nın Cezayir’de korsanlık kanalıyla yaşadığını hatırlatmıştı. Küçük bir memleketteki bir avuç Türk denizcisinin bütün Avrupa’ya meydan okumasını inanılmaz bir başarı olarak kaydetmişti. Cezayir’deki bu yapılanmanın büyük savaş gemilerinin ortaya çıkışıyla Avrupalılar ve hatta Amerikalılarca oradan kaldırıldığını aktarmıştı.

Abidin Daver’e göre Cezayir’de Türk denizcilik varlığı son bulmamıştı. Kaybedilen denizcilik kabiliyeti ve ruhu değil sadece filolarla denizcilerdi. Nitekim Abdülaziz döneminde çağdaş ve modern bir donanma hazırlanmasıyla Avrupa ikincisi durumuna yükselen Türk denizciliğinin kıpırdanışa geçtiğini belirtmişti. Sonrasında ise “*İkinci Abdülhamit o meşum vehmine mağlubolarak donanmayı Haliç’te çürütme ve denizcilikteki inkılapları takibederek donanmayı tekamül yolunda yürütseydi, Trablusgarp, Balkan harblerinin önü alınırdı*” ifadeleriyle keskin bir yorum ortaya koymuştu (Daver, 1947:46-56). Donanmanın Haliç’te tutulmasıyla ilgili değerlendirmeleri bunlarla sınırlı değildi. Aksine “*...ötede beride karakol hizmetini gören çürük, küçük tekneler müstesna olmak (üzere) bütün Osmanlı Filosu Haliç’in çamurlu suları üstünde çürümeye mahkum edildi. Abdülhamit, Bozcaadalı Hasan Paşa ile beraber, Osmanlı donanmasını, Kasımpaşa ile Hasköy arasında boğdular, öldürdüler ve mezara gömdüler...*” diyordu⁴⁰. Abidin Daver, basılmamış bir eserinde Türk-Yunan Savaşı sonrasında Haliç’ten Çanakkale-Nara’ya (sürgüne) gönderilen donanma ile mürettebatın kötü şartlarını aktarmıştı. Yazar, kötü şartlardan dolayı donanmanın yenilenmesi gereği çerçevesinde Mesudiye Zırhlısı’nın

⁴⁰ Abidin Daver, 1897-1898 Türk-Yunan Savaşı nedeniyle donanmanın Haliç’ten çıkışı hakkında filo komutanı Müşiramerin Hasan Rahmi Paşa’nın görüşlerine yer vermişti. Paşa, donanmanın bu çıkışını tüm eksiklik ve sorunlara rağmen ilerisi için önemli/ümit verici bir adım kabul ediyordu (Otay, 2005, s.77,91,92). *Cumhuriyet*’teki bir yazısında Abdülhamit’i Türk denizciliğinin katili olarak tanımlamıştı (*Cumhuriyet*, 27 Eylül 1946, s.2). Bu tanımlamaya birçok yazısında başvuracaktı.

onarıldığını ve ardından yenilenme sürecindeki donanma ile zirhlının yeniden “*Haliç Mezarlığı*”na çürümeye terk edildiğini belirtmişti. Aynı eserde Mesudiye Zirhlısı ile Osmanlı deniz gücünün 31 Mart Hadisesi sırasındaki durumunu ve Hareket Ordusu’na desteğini değerlendirmişti. Abdülhamit’in hal edilmesinden sonra donanmanın talim ve terbiyesi için İngiliz Amiral Douglas Gamble’ın (Gamble Paşa) İstanbul’a gelişi ile Sultan Mehmet Reşat’ın Mesudiye’yi ziyareti gibi gelişmeleri de anlatmıştı. Bunları “*Donanma ba’s-ü ba’d-el mevt sırrına mahzar oluyor (ölümden sonra dirilme)*” cümlesiyle yorumlamıştı. Balkan Savaşları sırasında Mondros Muharebesi’ne katılan Mesudiye’deki eksiklikleri “*atış kontrol tertibatı bulunsa ve kullanılsaydı... bu gemi talimde imiş gibi rahat rahat nişan alarak Averof’a bir sürü isabet sağlayabilirdi ve 24’lük mermileri de Yunan zirhli kruvazörünü haklamaya kafi idi*” sözleriyle eleştirel nitelikte ortaya koymuştu.

Osmanlı İmparatorluğu’nun güçlü bir donanmaya ihtiyacı olup olmadığı sorusunu Abidin Daver şöyle cevaplandıracaktı: “...*Osmanlı Saltanatı’nın o zaman kuvvetli bir donanmaya ihtiyacı vardı. Trablusgarp, Girit, Cezayir, Akdeniz, Yemen, Asur gibi denizaşırı topraklar vardı. Hicaz, Arnavutluk, Suriye, Filistin, Irak gibi uzak ve yolsuz memleketlere giden en kolay yol, denizden geçiyordu. Günden güne büyüyen Karadeniz Rus Donanmasına karşı sahilleri müdafaa edecek, yegane kuvvet donanma idi*” (Otay, 2005:77,98-99, 127,135-136,138,162-164).

Eserlerinde Osmanlı denizcilik teşkilatını da ana hatlarıyla ele almıştı. Öncelikle deniz kuvvetlerini tersane halkı⁴¹ ve azaplar⁴² olmak üzere kategorilendirerek tanıtmıştı. Kanuni devrinde merkezi Gelibolu sancağı olmak üzere Kaptanpaşa Eyaleti’nin kurulduğunu, savaşlarda eyaletlerden gelen askerlerle donanmada “*10,000 cenkçi asker bulun*”duğunu, leventleri, kalyoncu sınıfını (h. 1093’te kuruldu) ve deniz teşkilatı ile gemilerdeki komuta zincirini/hiyerarşisini anlatmıştı. Bu hiyerarşideki kademelerin kelime olarak kökenleri üzerinde de durmuştu.⁴³ Ayrıca teşkilat yapısı ile birlikte donanmadaki gemileri, personel, tonaj ve vurucu güçlerini gözeterek aktarmıştı. Kırlangıç, firkata, pergende, kalite, kadirga, başarda, paşa başardası, mavnai güke (ya da güve) ve kalyon sıralamasını yaptıktan

⁴¹ “... *tersanenin esaslı erkânı idiler. Muvazzaflar sınıfı diyebileceğimiz bu sınıf, kaptanlar, reisler, kalafatçılar, kumbaracılar, marangozlar vesairenden mürekkep*”.

⁴² “*gemilerdeki cenkçi askerler idi*”.

⁴³ İtalyanca’dan alınan *kaptan*, *patrona* ve *levanti*, İspanyolca’dan gelen *reale* gibi. Bkz. Daver, 1947, s.27-31.

sonra⁴⁴ filoların hangi gemilerden ne kadar sayıda oluşturulduğu⁴⁵ konusunda da bilgi vermişti (Daver, 1947:31-33).

4. Cumhuriyet Yılları

Abidin Daver, Cumhuriyet devrine geçişle Bahriye Vekaleti'nin kurulduğunu ve Haliç Tersanesi ile deniz üssünün Boğazlar'ın silahsızlandırılmış olması nedeniyle İzmit Körfezi'ne nakledildiğini ve donanmanın geliştirilmesinde çok programlı bir çizgi takip edilmediğini, bazı gemilerin satın alınmasıyla birlikte bu programsız çizginin korunduğunu vurgulamıştı.⁴⁶

1932 yılında yayınladığı *Gemi* adlı kitapta Türkiye'nin savaş filosunu Yavuz savaş kruvazörü, Kocatepe, Adatepe, Tınaztepe, Zafer muhripleri, Birinci İnönü, İkinci İnönü, Sakarya, Dumlupınar denizaltı gemileri ve Denizkuşu, Doğan, Martı hücum botları şeklinde isimleriyle sıralamıştı. Yavuz'u silah, sürat ve muhafazaya (dayanıklılık) sahip oldukça güçlü bir savaş gemisi hatta bu açılardan en üst seviyeye ulaşmış, dayanıklılık açısından rekor sahibi bir gemi olarak tanımlamıştı. Bütün gemilerin tek tek yapım tarihlerini, tonajlarını, genel ve tüm teknik özelliklerini sıraladıktan sonra Türkiye'nin Hamidiye, Mecidiye, Berkısatvet, Peykişevket gemileriyle Samsun, Basra, Taşoz torpitobotlarını kapsayan ihtiyat filosunu yine kısa geçmişleri, genel ve teknik özellikleriyle aktarmıştı (Daver-D, 1932:97-101).

1940'lı yıllarda hem gazetelerdeki hem de *Her Hafta* gibi dergilerdeki makalelerinde Türkiye'nin deniz gücünü, donanmanın eski ve unsurlarıyla birlikte halka tanıtmaya çalışmıştı. Bunlarda da modern Türk donanması ve donanmanın sahip olduğu gemiler hakkında bilgiler vermiş; yapım tarihleri, işlevleri ve üzerlerindeki ekipmanlardan bahsetmişti. Yazılarında donanma hakkındaki görüşlerini ortaya koymayı ve deniz kuvvetlerinin ihtiyaçlarına değinmeyi ihmal

⁴⁴ Bazı gemi adlarının kökenleri hakkında bilgi vermişti. Güve (Latince *guka*), kalyon (Latince *gallion*), kalita (*galita*), kadirga (*galera*), firkata (*frigata*), mavna (*mahon*) ve başarda (*batardes*) gibi.

⁴⁵ 40 kadirga, 6 mavna ve 1 başarda ile 10500 kürekçi ve 5300 cenkçi ile bir filo oluşturulmuş; bunlara 20 bey gemisinin eklendiğini anlatmıştı.

⁴⁶ Ticari denizcilik açısından da benzer bir duruma işaret etmişti. Ticari filonun 1929'da 102.310 safi ton iken 1936'da 116.745 safi tona çıktığını ve 1939'da ise yaş itibarıyla yaşlı olmakla birlikte filonun 196.773 gayri safi tonluk 171 gemiden ibaret kaldığını yazmıştı (*Cumhuriyet*, 1 Haziran 1948, s.2; *Cumhuriyet*, 10 Haziran 1948, s.2).

etmemiştir (*Cumhuriyet*, 2 Eylül 1946:2).⁴⁷ Abidin Daver, donanmaya yeni katılan gemiler hakkında da benzer tanıtıcı yazılar kaleme alacaktı (*Cumhuriyet*, 31 Ağustos 1946:2).⁴⁸

Abidin Daver, Cumhuriyet rejimi ile birlikte alınan muhripler, arama-tarama gemileri ve denizaltılar aracılığı ile donanmanın geliştirilmesine önem verildiğini ancak İkinci Dünya Savaşı'nın gelişimi engellediğini belirtmişti. 1947 sonbaharı itibarıyla donanmanın Yavuz hariç 8 muhrip, 10 denizaltı, 13 filo arama-tarama gemisi, 8 avcı botu ve hücum botlardan ibaret olduğunu yazmıştı.⁴⁹ 1948'in bilançosunu ise ABD'den alınan 15 gemi ile birlikte hesaplayacaktı. Daver, bu dönemde iki kruvazöre daha ihtiyaç duyulduğunu belirtmişti.⁵⁰

Genelde Abidin Daver, ABD yardımlarını yadsımamakla beraber Türkiye'nin her türlü ihtimale karşı güçlü bir donanmaya ihtiyacı olduğunu⁵¹ ve donanmanın bir program çerçevesinde takviyesini savunmuştu (*Cumhuriyet*, 12 Ocak 1948:1,3; *Cumhuriyet*, 12 Ocak 1948:1,3). Bu yaklaşımının doğruluğunu göstermek için 1949 yazında Türk donanması ile Karadeniz'deki Rus filosunun

⁴⁷ Bu yazıların içeriği hakkında fikir vermesi açısından bir yazısının özetlenmesi yerinde olacaktır. Nitekim *Her Hafta*'nın 13 Aralık 1943 sayısında A sınıfı arama-tarama gemilerini (Alanya, Antalya, Amasra, Ayancık ve Ayvalık gemileri), B sınıfı arama-tarama gemilerini (Bakır, Bandırma, Bartın), Ç-E sınıfı arama-tarama gemilerini (Çandarlı, Çeşme, Çardak, Çarşamba, Ereğli, Edincik, Erdemi, Erdemli), K sınıfı arama-tarama gemilerini (Kırte, Çekmeli, Kemer, Kerempe, Küllük, Kuşadası, Kozlu, Kaş) ve M.T.B. arama-tarama gemileriyle eski arama tarama gemilerini işlevlerinin yanında teknik özellikleriyle yazmıştı. Ayrıca hücum botlarla (İtalyan tipi:Doğan, Martı, Denizkuşu-Türk hücum botları:Yıldırım, Şimşek, Kasırga, Tufan) avcı botlarını anlatmış, yazısını mayın, ağ ve yardımcı gemilerle tamamlamıştı (Daver, 1943, s.6,15).

⁴⁸ Bunların yanında batan Atılay denizaltısının çıkarılmasına yönelik projeleri de halka tanıtmıştı. Bkz. Abidin Daver, "DB - Atılay Çıkarma Projesi", *Cumhuriyet*, 11 Kasım 1946, s.2.

⁴⁹ Amerikalıların donanmanın ihtiyacını görerek Türkiye'ye gemi vermeyi kararlaştırdıklarını yazmıştı. Bu konuda "kendi deniz siyaset ve stratejimize, kendi ihtiyacımıza uygun gemileri elde etmeye çalışmalıyız" diyecekti (*Cumhuriyet*, 23 Eylül 1947, s.1,3). 1948 başlarında ABD devletinin vereceği gemiler (4 denizaltı, 8 arama-tarama gemisi, 3 yardımcı gemi) konusunu yeniden gündeme alırken donanmanın takviyeye ihtiyacı olduğunu tekrarlamıştı. Bkz. Abidin Daver, "Amerikanın Bize Verdiği Harb Gemileri", *Cumhuriyet*, 12 Ocak 1948, s.1,3.

⁵⁰ Yazıda 1948 yılı itibarıyla sayısal verileri, yedeklerle 15 denizaltı, küçük büyük toplam 24 arama-tarama gemisi, 10 tane liman arama-tarama motoru olarak aktarmıştı. ABD'den alınan/alınmak üzere olunan gemileri de gözeterek donanmanın yağ, atölye, ağ gemileriyle birlikte detaylı bir bilançosunu çıkarmıştı. Bu detaylara kızaklarda yapım ya da tamir aşamasında bulunan gemileri de eklemişti (*Cumhuriyet*, 2 Ocak 1949, s.2). 1949 yazında ABD'den askeri yardım çerçevesinde alınan gemileri 4 muhrip, 4 denizaltı, 8 arama-tarama gemisi, 1 atölye gemisi, 1 benzin ve 1 ağ gemisi olarak sıralayacaktı. Amerikan yardımları çerçevesinde deniz kuvvetlerine 20.900.000 dolar ayrıldığını, bunun 11.955.334 dolarının kullanıldığını belirtmişti. Bkz. Abidin Daver, "DB - Oramiral Ülgenin Yanıldığı Nokta", *Cumhuriyet*, 15 Haziran 1949, s.2.

⁵¹ Hatta Oramiral Ülgen'i gerektiği kadar yardımı istememesi nedeniyle eleştirecekti (Daver, *Cumhuriyet*, 3 Mart 1949, s.2; *Cumhuriyet*, 15 Haziran 1949, s.2).

karşılaştırmasını yapacaktı ki bu karşılaştırma Rusya tarafının kesin bir üstünlüğe sahip olduğunu gösteriyordu (*Cumhuriyet*, 6 Temmuz 1949:2). İkinci Dünya Savaşı'nın tecrübelerine dayanarak müstakil bir deniz-hava gücünün oluşturulması gereği üzerinde de sık sık durmuştu (*Cumhuriyet*, 14 Kasım 1948:5; *Cumhuriyet*, 19 Kasım 1948:2; *Cumhuriyet*, 20 Ağustos 1949:2). Demokrat Parti (DP) devrinin ilk yıllarında da donanmanın güçlendirilmesini savunmuş ve bu açıdan ABD yardımlarının yetersizliğini vurgulamıştı (*Cumhuriyet*, 30 Temmuz 1951:2; *Cumhuriyet*, 5 Ekim 1951:2).

C. TÜRK DENİZ TİCARETİ VE ULAŞTIRMA

Abidin Daver'in eserlerinde deniz, insanların müşterek yurdu olan toprakları saran şoselerdi (Daver, 1947:3). Öte yandan eski zamanlarda “*yürüyen yol*” şeklinde tasvir edilen nehirler, insanların ilk “*yaklaşma ve mübadele vasıtası*” olmuş ve onları denizlere taşıymıştı. Dolayısıyla gemicilik hemen hemen beşeriyet kadar eskiydi (Daver-G, 1932:7-9).

Yazarın düşüncesine göre denizciliğin medeniyetin hemen hemen bütün yeniliklerini içerdiği gözönüne alınırsa denizcilikte uygulanmayan teorik ya da pratik hiçbir bilimsel gelişme yoktur. Yine onun değerlendirmeleri çerçevesinde her devirde su üzerinde gezmek ihtiyacı birçok bilimsel, teknolojik ve sanayi ile ilgili sorunların çözümünü gerektirdiğinden medeniyetin ilerlemesinde denizin ve denizde ulaşımın önemli bir yeri vardı.⁵² Üstelik zamanın ilerlemesine ve teknolojinin gelişmesine hatta uçakla hava nakliyatının modernleşerek yaygınlaşmasına rağmen deniz nakliyatı ve savaş açısından geminin önemi değişmemişti.

Denizcilik, ticaret hırsıyla bir meslek ve sanata dönüşmüştü (Daver, 1947:3,5) ki bunun kaynağında insanların bir taraftan kendi sefer ve ticaretlerini geliştirme diğer taraftan rakiplerini ortadan kaldırma düşüncesi yatmaktaydı. Yazar, bu bağlamı ön planda tutarak saldırı amaçlı savaş gemilerinin aksine ticaret

⁵² Zaten bu düşüncelerinin paralelinde olsa gerek “*Gemi*” adlı 103 sayfalık çalışmasında *pirogtan* (içi oyulmuş ağaç kütüğü) itibaren hem savaş (denizaltılarla gemilere bağlı hava saldırı araçları dahil olmak üzere) hem ticaret gemilerini ve bunların evrimini hemen bütün teknik yönleriyle irdeleyecekti. Bu gelişim sürecinin köşe noktalarını, teknik yeniliklerle, bunları üreten mühendislerin isimleriyle ve ortaya çıktığı coğrafya ile hatta gemilerin adıyla -adeta günümüzdeki belgesel filmleri gibi- işaretlemişti. (Daver-G, 1932, s.11,13-75).

gemilerinde yük kapasitesinin ve ucuz nakliyatın önemli olduğunun altını çizmişti. Öte yandan 18. yüzyılda bile savaş ve ticaret gemileri arasında ciddi bir tasarım farkı bulunmazken yakın dönemlerde savaş gemileri, daha yoğun bilimsel buluş ve yeni teknolojilerle donatıldıklarından bu benzerlik çizgisinden ayrılmışlardı (Daver-G, 1932:12-14,76-77).

Abidin Daver, ticari gemileri (ve dolayısıyla ticari denizciliğini) yolcu taşımacılığı, yük taşımacılığı⁵³ ve balıkçılıkla⁵⁴ turizmi gözeterek sınıflandırmış ve ticaret gemilerinde verimliliğin esas olduğunu hatırlatmıştı. Nitekim modern çağlarda en önemli unsur ticaret gemilerinin rekabet ortamından karlı çıkabilmesidir. Abidin Daver için bu rekabet şartları doğrultusunda armatörlük çok zor bir işti ve bu sektörde, rakiplerin sadece milli değil aynı zamanda uluslararası çapta olmasından dolayı ülke içinde koruma amaçlı yapılacak “*fazla himayekar kanunlara lüzumundan fazla belbağlamaya gelmez*” di. Ancak bilgi, ihtisas sahibi, öngörülü ve planlı bir idareyle deniz ticaretinde kar elde edilebilirdi. Zaten “[son dönem Osmanlısı ve Cumhuriyet’in ilk yılları için olsa gerek] *Bizim vapurculuğumuzun geçirdiği buhranlar düşünülünce bu mütaleanın doğruluğu tezahür eder*” diyerek düşüncelerinin/önerilerinin sağlamlasını yapmıştı (Daver-G, 1932:77-96).

1930’lu yıllarda İstanbul tersanesinin geliştirilmesini, ticaret ve savaş gemilerinin burada yapılmasını ısrarla savunan -isimlerden olan- Abidin Daver’in çalışma, eser ya da yazılarında zaman zaman kullandığı Türk Armatörler Birliği’nin verileri aracılığı ile Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki deniz ticaretinin tablosu çizilmektedir (*Cumhuriyet*, 11 Mart 1939:8; *Cumhuriyet*, 6 Nisan 1939:2).⁵⁵ 1 Temmuz 1946’da Denizcilik Bayramı münasebetiyle kaleme aldığı *Cumhuriyet*’in başmakalesinde Türk deniz ticaretinin geri kalışının temel faktörü olan kapitülasyonlar nedeniyle “*Cumhuriyet rejimine Türk denizciliğini yoktan varetmek vazifesi*”nin düştüğünü ifade etmişti (*Cumhuriyet*, 1 Temmuz 1946:1,3). Lozan

⁵³ Yük taşıyan gemilerin taşıdıkları mallara göre inşa edildiğinin altını çizmişti.

⁵⁴ İzlanda açıkları ve Kuzey Denizi’nde balıkçılık şartlarının ağır olduğunu anlatmıştı ki günümüzde bu konu televizyon kanallarında belgesel dizilerinin doğmasını sağlamıştır.

⁵⁵ Türk Armatörler Birliği’nin devletin üst makamlarına gönderdiği deniz ticaretinin geliştirilmesi doğrultusunda öneri ve dileklerinden oluşan küçük broşürden hareket eden Daver, deniz ticaret filozofu ve gelişim çizgisini Yunanistan ile karşılaştırarak durum belirlemesine gitmişti. Ayrıca armatörlerin korunması ve faaliyetlerinin sınırlandırılması gerektiğini sürekli yazdığını hatırlatmıştı. Bkz. Abidin Daver, “Deniz Ticaretimizi Geliştirmenin Tek Yolu”, *Cumhuriyet*, 20 Şubat 1948, s.1,3.

Antlaşması ve kabotaj hakkının kazanılmasıyla Türk deniz ticaret filosu 1933'e kadar uzanan süreçte 35.000 tondan 111.000 tona ulaşmıştı. Ancak "eski adı ile Seyrisefain, yeni ismile Devlet Denizyolları ve Limanları İşletme İdaresini korumak için inhisarcılık yoluna girildikten sonra duraklama devri"ne girilmişti. Bu uygulamanın paralelinde 1940'ların sonlarına kadar uzanan süreç armatörleri ve deniz ticaretini olumsuz etkilemişti (Cumhuriyet, 20 Şubat 1948:1,3).⁵⁶ Nitekim Türk ticaret filosu 1923'te 34.902, 1928'de 88.069, 1933'te 110.774 ve 1936'da 116.745 tona ulaşmıştı. 1933'ten 1936'ya 6000 tonluk artış yaklaşık bir gemi anlamına gelmekteydi. Armatörlerin elinde 1939'da 102.000 tonluk şilep var iken bu oran savaşında etkisiyle 1947'de 53.433 tona düşmüş ancak 1948'de 60.000 tona yükselmişti. Bu tablo içinde 1933'te çıkan 2239 sayılı Denizyolları İşletme Kanunu'nu gelişmeyi durduran faktör olarak değerlendirmişti. Kabotaj inhisarı kanununun armatörlerin faaliyetlerini taşıyacakları mallara kadar sınırladığını, yolcu taşımacılığı gibi işlerle uğraşma olanaklarını kaldırdığını ve bunların denizcilik sahasında çalışan özel sektörü geriletliğini ileri sürmüştü.⁵⁷ Ayrıca çeşitli başarılarla rağmen denizciliğin yeterince ön planda tutulmaması, denizciliğin önemini denizci olmayanların tam değerlendirememesi ve kararsızlıklar nedeniyle denizcilikte kalkınma hedefine ulaşamadığını düşünüyordu (Cumhuriyet, 1 Temmuz 1946:3). Nitekim 7 Mart 1939 tarihinde İsmet İnönü'nün Taşkızak Tersanesi'ni gezdiği sırada söylediklerini hatırlatan Abidin Daver, bu konuşmada bahsedilen atılım hazırlıklarının ve kararlılığının İkinci Dünya Savaşı nedeniyle ortadan kalktığını belirtmişti (Cumhuriyet, 25 Kasım 1945:2).

1940'lı yıllarda da Türkiye'deki denizcilik faaliyetlerinin her açıdan yetersiz olduğunu düşünüyordu. Bu noktada, deniz ticaretinin sadece kabotaj hakkından ibaret olmadığı, deniz ticaretine sınırlı bir çerçeveden yaklaşılması gerektiği ve Haliç'te karşıdan karşıya yolculuk ya da yük taşımakla denizciliğin geliştirilemeyeceği içeriğine sahip oldukça eleştirel bir analiz yapmıştı (Cumhuriyet,

⁵⁶ Fevâid-i Osmaniye, İdare-i Aziziye, İdare-i Mahsusa, Osmanlı Seyr-i Sefâin İdaresi, Türkiye Seyr-i Sefâin İdaresi, Devlet Denizyolları İşletmesi Müdürlüğü, AKAY, Devlet Denizyolları ve Limanları İşletme Müdürlüğü, Denizbank Umum Müdürlüğü ve Denizcilik Bankası TAŞ gibi kuruluşların kısa geçmişleri için bkz. Ayhan Yüksel, *Geçmişten Günümüze Tirebolulu Denizciler*, Bengi Yayınları, İstanbul 2010, s.13-20.

⁵⁷ Daver, karşılaştırma amacıyla Danimarka ve Norveç'in deniz ticareti ile ilgili verilerini aktarmaktadır. Danimarka ve Norveç ticaret filolarının 1938-1939'daki yıllık artış oranının 45.388 ve 270.638 ton olduğunu, Yunanistan'ın ise 1925 ile 1938 arasındaki hacmini 994.000 ton artırdığını belirtmişti. Bkz. "DB - Kabotaj İnhisarının Denizciliğimize Zararları", *Cumhuriyet*, 2 Eylül 1948, s.2.

11 Aralık 1947:2).⁵⁸ Türkiye’de denizciliğin geriliğinden yakındığı bu dönemde önerisi, “büyük düşünmek” ve dünya denizlerine açılmak, şilepçiliğe önem vererek özel sektörü desteklemek ve armatörlere uzun vadeli krediler vermektir (*Cumhuriyet*, 11 Aralık 1947:2).⁵⁹

1946 yazında denizciliğe yönelik savaş döneminden gelen (yurtdışı sefer yasağı gibi) sınırlamaların kaldırılmasını ve dahili seferlere yönelik armatörlerin kendi aralarında işbirliği yapmalarını gündeme getirmişti (*Cumhuriyet*, 26 Haziran 1946:1,3). Yazar, 1 Temmuz 1946 tarihinde Denizcilik Bayramı münasebetiyle yayınladığı yazısında denizcilik hakkındaki beş yıllık planın uygulanmasını, armatörlere destek olunmasını ve özel sermayenin teşvikini, her türlü geminin yapılabileceği bir tersaneyle birlikte liman ve iskelelerin inşa edilmesini gerekli görüyordu (*Cumhuriyet*, 1 Temmuz 1946:3).⁶⁰ Zaten Haliç’te gemi yapılabileceğini düşündüğünden bunun kanıtı olarak 1945 sonlarında köşesinde Devlet Denizyolları’nın İstanbul’daki tesislerinde tamiri yapılan gemilerin dökümünü köşesinde vermişti. Ayrıca Camialtı, Hasköy ve İstinye’deki tesislerde romorkör gibi araçların inşa edildiğini hatırlatmış ve buralardaki diğer faaliyetleri de anlatmıştı.⁶¹

Yazar, 1945’te devletin denizcilik için 150.000.000 lira ayırmasını ve 1946 bütçesine bu miktarın yarısını koyma kararını sevinçle karşılamıştı. Çünkü Türkiye sınırlı sayıdaki gemileriyle Fransız limanlarına yapılan seferlerden 5.000.000 sterlin kazanç elde ettiğine göre yatırım yapıldığında çok daha fazlasını kazanabilirdi. Zaten bunları sadece birer karşılaştırma verisi olarak ortaya koymuştu. Daver’e göre Türkiye 1945’te 500.000 tonluk ticari gemiye ihtiyaç duyuyordu ve buna karşılık ülke

⁵⁸ 1945 yazında Devlet Denizyolları vapurlarından sağlanan gelirin yarısının İstanbul halkını taşımaları münasebetiyle İstanbul Belediyesi’ne tahsisini önermişti. Bkz. *aynı yazar*, “Günün Mevzuları - İstanbulun İmarı İçin Lüzumlu Milyonları Nasıl Bulabiliriz?”, *Cumhuriyet*, 6 Haziran 1945, s.2.

⁵⁹ Kendi görüşlerini destekleyecek farklı yazılar yazmıştı. Bkz. *aynı yazar*, “Günün Mevzuu - Japon Denizciliği Nasıl Doğdu”, *Cumhuriyet*, 20 Kasım 1941, s.2. Abidin Daver, 1946 baharı itibarıyla görüşlerindeki çizgileri korumuş ve armatörlere ağırlık verilerek onların desteklenmesini savunmuştu. Bkz. *aynı yazar*, “DB - Türk Şilepçiliğini Geliştirme Şartları”, *Cumhuriyet*, 9 Mayıs 1946, s.2.

⁶⁰ Temmuz sonunda beş yıllık hükümetin planının eksiklerini sıralamıştı. Tersanelerden ve gemi sanayinden bahsedilmediğini belirtmiş; gemi inşası için gereken alt yapı, dinamik ve hammaddelerin farklı bakanlıkların elinde kalmasını eleştirmişti. Bkz. *aynı yazar*, “Memleket Sanayi İçin Değil, Sanayi Memleket İçin”, *Cumhuriyet*, 27 Temmuz 1946, s.1,3.

⁶¹ 19 posta gemisi (açık deniz gemileri), şehir hatları vapurları (18 vapurdan büyük kısmı tamir görmüş ya da görmekte idi), Boğaziçi vapurlarından 8 tanesi, Haliç vapurlarından 8 tanesi (tamir edilmiş bir tane kızağa çekilmişti), Denizyolları’nın 4 şilebi (tamir edilmiş ya da edilmekte idi) tamir edilmişti. Bunların arasında İstinye yüzer havuzu da vardı. Bkz. Daver, “DB - Haliçte Yeni Gemiler Yapabileceğimizin Delilleri”, *Cumhuriyet*, 19 Aralık 1945, s.2.

Taşkızak Tersanesi'nde gemi yapma kapasitesine sahipti. Özetle Türkiye'nin gemi yapabileceğini savunuyordu. Devlet Denizyolları'nın Haliç'teki tesislerinin de aynı yeterliliğe sahip olduğunu belirtmişti. Üstelik Türk çalışanına bu olanağın verilmesi gerektiğini savunuyordu (*Cumhuriyet*, 27 Kasım 1945:1,3). Ayrıca savaş sonrasında Taşkızak'ta 5000 tonluk gemi yapılabileceği iddiasını çeşitli verilerle (bu tersanede Teknik Üniversite'nin de desteği ile yararlı çalışmalar yapıldığını ve Binbaşı Ata Nutku'nun bir tanker inşa ettiğini belirterek) desteklemişti (*Cumhuriyet*, 25 Kasım 1945:2).⁶²

Hemen savaş sonrası dönemde görüşlerindeki ısrarı sürdürecekti. Nitekim 1945 Aralık ayında dönemin Ulaştırma Bakanı Ali Fuat Cebesoy, CHP Meclis Grubu'nda yaptığı konuşmada ticaret filosunun yetersizliğini açıklamıştı. Mevcut şartlar altında önce gemi alımına yönelinerek ticaret filosunun açıklarının kapatılması ve ikinci aşamada tersane yapılması öngörülmüştü. 1946 Sonbaharı'na gelindiğinde Daver, birinci aşamanın kısmen gerçekleştiği düşüncesi ile tersane yapımına geçilmesini savunacaktı.⁶³

Yine savaş sonrası dönemde, 300.000.000 liralık tahsisatla beş yıllık bir sanayi hamlesi gündeme geldiğinde bütün sanayi çalışmaları ile tüm kurumların merkezi bir çatı içinde tek elden yönetilmesini teklif etmiş, o günlerde TBMM'de de bu yönde adımların atılması üzerine bütün gemi sanayisinin (askeri ve ticari) endüstriyi idare eden bakanlığa (Ekonomi ve Endüstri Bakanlığı ismi düşünülüyordu) bağlanmasını teklif etmişti. Demir-çelik sanayi ile gemi yapımının paralelliğine dikkat çeken yazar, gemi işletmeciliğini uzmanlık açısından farklı bir sektör olarak ayırıyordu. Onun önerisinin temelinde, bu farklı alanların birbirlerini tamamlayacak şekilde aksamadan yürümeleri için tek elde toplanmış, planlı ve verimli bir karar mekanizması yatıyordu (*Cumhuriyet*, 21 Ocak 1946:1,3; *Cumhuriyet*, 25 Ocak 1946:1,3).

1947 Haziran'ında ise savaş sonrasında deniz ticaretinin artırılması için iki program hazırlandığını, acil planın 5 yıllık olduğunu kısa süre içinde bunun tahsisatının 150.000.000 liraya çıkarılması kararının alındığını belirtmişti. Bir

⁶² Ata Nutku ve Abidin Daver'in onun hakkında yazdıkları için bkz. Aydın Eken, *Ord. Prof. Ata Nutku*, İTÜ Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, 591 s.

⁶³ Cebesoy, mevcut 500 tondan büyük yolcu vapurlarının 64.000 ton, şileplerin ise 82.000 ton olduğunu söylemişti. Bkz. Daver, "Artık, Sıra Tersaneye Geldi", *Cumhuriyet*, 22 Kasım 1946, s.1,3.

yandan da gemi alımına hız verildiğini hatırlatmıştı. Ayrıca 38 gemininin daha satın alınacağını ya da yaptırılacağını anlattığı yazısında yine tersane yapılması; bunun yan sanayinin gelişmesi, döviz girdisiyle istihdam sağlaması gibi yararları üzerinde durmuştu (*Cumhuriyet*, 16 Haziran 1947:1,3). CHP'nin 1947 tarihli kurultayında Turgud Alpkartal'ın denizcilikle ilgili önergesinin olumlu karşılanarak 72. maddenin kabul edilmesini, yıllardır savunduğu kendi görüşlerinin parti programına girmesi olarak yorumlamıştı. 72. madde dış seferlere de öncelik verilerek ticaret filosunun geliştirilmesi, havuz ve tersanelerin iyileştirilerek sayılarının artırılması, armatörlere yolcu ve mal taşıma hakkı tanınarak sınırlamaların kaldırılması, küçük taşıt araçlarının desteklenmesi hakkındaydı (*Cumhuriyet*, 2 Eylül 1948:2).

Abidin Daver, Teknik Üniversite'de ders veren Ata Nutku ile beraber Türkiye'deki motorlu-yelkenli deniz taşıtlarıyla mavnaların ıslahına yönelik bir proje üzerinde çalışmışlardı. Sonuçta Daver, küçük motorlu tekneler için motor güçlerini de gözetken modellerin oluşturularak yapımlarına başlanmasını, mavnaların yerine büyük teknelerin geçirilmesini önermişti. Ayrıca böyle deniz araçlarında çalışanlar için kabul edilen hayat, çalışma ve sosyal yardım esaslarının uygulamaya konulmasını hatta bu çizgide bir meslek teşkilatı oluşturulmasını tavsiye etmişti (*Cumhuriyet*, 22 Ağustos 1947:2). 1949 baharında yine denizcilikte özel sektörün önünün açılması ve armatörlere yönelik sınırlamaların kaldırılması hakkında yazmış; armatörlerin bu yöndeki girişimlerini kamuoyuna aktarmış ve Denizcilik Bankası'nın kurulması üzerinde durmuştu (*Cumhuriyet*, 12 Nisan 1949:1,3).

1949 başlarında *Ulus* gazetesinin verilerine dayanarak mevcut ve hizmette olan devlet gemilerinin 151.899 ton, armatör gemilerinin 89.945 ton ve toplam tonajın 241.394 tona ulaştığını, 1948'de ticaret filosuna armatör gemileri ile 2 şehir hatları vapuru dahil olmak üzere 72.107 tonluk 16 geminin katıldığını belirtmişti (*Cumhuriyet*, 2 Ocak 1949:2). Aynı yıl Kasım Gülek (eski Ulaştırma Bakanı), ihtiyacı karşılamayan Haliç'teki tezgah ve fabrikaların iyileştirilerek genişletilmelerini gündeme taşımıştı. Abidin Daver, - yıllardır her türlü ticaret ve savaş gemisi yapılabilecek bir tersane kuruluşunu savunduğundan - bu yaklaşımı çok olumlu karşılamıştı. Bu noktada Daver, bir kerede büyük bir tersane inşa etmek amacıyla mevcudun ihmali ya da parçalanması yerine varolan yapıların

mükemmelleştirilmesini önermişti.⁶⁴ Hemen ardından Ocak sonlarında, daha önce üzerinde durduğu görüşlerini dile getirmiş; Türkiye'nin kendi kaynakları ile kendi gemilerini yapması ve geniş sahalarda, uluslararası sularda ticarete yönelmesi üzerinde durmuştu. Ayrıca tesisat, malzeme ve uzman açısından gereken alt yapının bulunduğunu, eksiklerin ise zamanla tamamlanabileceğini savunmuştu (*Cumhuriyet*, 25 Ocak 1949:2,4).

1950 baharında Ulaştırma Bakanı Kemal Satır'ın Türkiye'de gemi yapılabileceği fakat bunun zaman alacağı ve pahalıya mal olacağı yönündeki demeci üzerine Daver, kendisine açık bir mektup yayınlamıştı. Burada Teknik Üniversite profesörlerinden Muhittin Etingü ve Ata Nutku'nun ortaya koydukları verilerle, bakanın söylemlerini çürütmeye çalışmıştı. Hatta, gemi inşa edilmeyecekse, Teknik Üniversite'de neden bir gemi inşa etmek amacını taşıyan bir şubenin açıldığını ve niçin bu iş için mühendisler yetiştirildiğini sorgulayacaktı. Bu yaklaşım içinde sürekli başkalarına muhtaç kalınacağına özellikle altını çizmişti.⁶⁵

1950'de DP iktidara geldiği zaman Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a yönelik yayınladığı açık mektubunda da aynı görüşlerini savunmuş; gemi yapımına bir an önce başlanmasını ve tersanenin zamanla gelişeceği fikrini ileri sürmüştü. Bunların yanında denizcilik işleri için bir komisyon oluşturulmasına cumhurbaşkanının ön ayak olmasını istemişti (*Cumhuriyet*, 24 Temmuz 1950:1,3).⁶⁶ Türkiye'de iktidarın yeni değiştiği bu dönemde, sürekli yaptığı eleştirileri yinelerken Ulaştırma Bakanı Tevfik İleri'nin denizcilikle ilgilenmesini ve bir deniz şurası toplanması önerisini çok olumlu karşılamıştı (*Cumhuriyet*, 5 Ağustos 1950:1,3). Kısa bir süre sonra Tevfik İleri'nin yerine Seyfi Kurtbek'in bakanlığa atanmasını da yine olumlu bir gelişme

⁶⁴ Yazar, Haliç, Paşabahçe, Pendik gibi yerlerde yeni sivil tersane kurma rüyasının kovalandığını söyleyerek, Haliç'teki tersanenin Devlet Denizyolları, Devlet Limanları İdaresi ve Bahriye arasında bölünmesini eleştirmişti. Ayrıca Haliç fabrika ve havuzlarının gelişmemesini ABD'den modern makine ve motor atölyesi ile 12.000 tonluk gemi kaldıracabilecek yüzerhavuzun alınmasını gerçekleştirilmeyen Genel Müdür Yusuf Ziya Erzî'ye bağlamıştı. Bkz. Daver, "DB - Yeni Gemiler Yapacak Tersane Meselesi", *Cumhuriyet*, 11 Ocak 1949, s.2.

⁶⁵ Daver, son noktayı "Sayın Kemal Satır, bu defa ismarlanacak gemileri Marshall planının tirajı hakkından istifade etmek mecburiyetinden dolayı ecnebi fabrikalarına sipariş etmeğe mecburuz; demiş olsaydı beni, bilmem kaçmıca defa, bu mevzu üzerinde kalem sallamaktan kurtarmış olurdu" sözleriyle koymuştu (*Cumhuriyet*, 26 Nisan 1950, s.2).

⁶⁶ Taşkızak tankerinin denize indirilme töreni sırasında Abidin Daver, Ata Nutku, Muhittin Etingü, Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes ile sohbet etmişlerdi. Sohbet sırasında Bayar'ın tavsiyesiyle Menderes bu komisyonun kurulmasına olumlu yaklaşmıştı. Daver, bunları anlattığı yazısında Türkiye'nin gemi inşa tarihinden kısaca bahsetmiş ve hükümetten icraata geçmesini istemişti. Bkz. aynı yazar, "Gemi İnşa Sanayii Kurmak Bir Zarurettir", *Cumhuriyet*, 1 Eylül 1950, s. 1,3.

olarak değerlendirecekti (*Cumhuriyet*, 12 Ağustos 1950:2). O sıralarda Devlet Denizyolları ve Limanları İşletme İdaresi'nin yeniden yapılandırılarak yeni bir ticari hüviyete kavuşturulmasının gerektiğini yazmıştı. Ona göre, bu genel müdürlüğün çatısı altında toplanan ve farklı işleri yürüten kurumların birbirleriyle bağlantıları denizde ya da deniz kenarında olmalarından ibaretti (*Cumhuriyet*, 14 Ekim 1950:1,3).

Abidin Daver, DP'nin ilk iktidar yıllarında armatörlerin desteklenmesi, geniş alanlarda ticaret yapmak gibi daha önce de ileri sürdüğü görüşlerini ana hatlarını koruyacak şekilde tekrarlamıştı. Bu arada Bayar'ın başbakanlığı sırasında, 1937'de açılan Denizbank'ın 1939'da kapatılmasını, yerine Devlet Denizyolları ve Limanları İdaresi'nin kuruluşunu hatırlatarak bunları eleştirirken “*Bugün Denizcilik Bankası, serbest bir ticaret şirketi ve müessesesi halinde çalışmağa, hususi teşebbüs de, tahdidlerden kurtularak inkişafa müsaid bir vaziyete girmiş bulunuyorlar*” diyerek olumlu gelişmelere işaret etmişti. Ayrıca armatörlere yolcu taşıma sektörüne girmeleri ve birleşik şirketler oluşturmaları doğrultusundaki tavsiyelerini yineleyecekti (*Cumhuriyet*, 13 Ağustos 1951:1,3; *Cumhuriyet*, 20 Ağustos 1951:1,3).⁶⁷

D. TÜRKLER DENİZCİ MİDİR?

Cumhuriyet'in - büyük ihtimalle Abidin Daver tarafından yazılan - “*Hem Nalına Hem Mihına*” adlı köşesindeki tanımlamaya göre “*denizci millet, ezelden ebede kadar hürdür*”, esirliğe tahammül edemez ve kayaları aşındıran dalgalar gibi güçlüdür. Zaten denizi, denizciliği seven, denizcilikte önde giden milletler “*mes'ud, müreffeh, zengin ve ileri milletlerdir*” (*Cumhuriyet*, 15 Haziran 1942:2).⁶⁸ Daver,

⁶⁷ 1950'lerin ilk yıllarında Türk ticaret filosunda özel şahsiyetlere ait büyük ve küçük olmak üzere 81 yük gemisi bulunuyordu. Yolcu nakliyatı eski Seyrüsefain, sonra Denizyolları ve o günlerde Denizcilik Bankası'nın yetkisinde olduğundan özel girişimciler bu tip gemileri almamışlardı (*Milliyet*, 13 Nisan 1953, s.6).

⁶⁸ Aynı köşede 1937 sonbaharında Atatürk'ün TBMM'yi açış nutkunda söylediği “*En güzel coğrafi vaziyette ve üç tarafı denizle çevrili olan Türkiye; endüstrisi, ticareti ve sporu ile, en ileri denizci millet kabiliyetindedir. Bu kabiliyetten istifadeyi bilmeliyiz; denizciliği, Türkün büyük milli ülküsü olarak düşünmeli, ve onu az zamanda başarmalıyız... Ekonomik bünyemizdeki inkişaf, deniz nakliye vasıtaları ihtiyaçlarını hergün artırmaktadır... Yeni gemiler inşa ettirmek ve bilhassa eski tersaneyi, ticaret filomuz için, hem tamir, hem yeni inşaat merkezi olarak faaliyete getirmek esbabını temin etmek lazımdır.*” gibi sözleri Abidin Daver'in 1940'larda savundukları ile paralellik gösteriyordu. O konuşmada Atatürk kısa süre içinde Su Mahsulleri ve Deniz Bank hakkında Meclis'in ilgisini çekecek bir tasarının gündeme geleceğini söylemişti (*Cumhuriyet*, 3 Kasım 1937, s.3). Celal Bayar, 8 Kasım 1937 tarihinde hükümet programını okuduğunda İstanbul Tersanesi'nin yeni savaş ve ticaret gemileri yapılacak hale getirileceğini, Deniz Bank'ın kurulacağını, deniz ve kara yollarının birleştirileceğini ve limanların inşa edileceğini açıklayacaktı. Bkz. “Programın Ana hatları”, *Cumhuriyet*, 9 Kasım 1937, s.1.

birkaç yıl sonra bu tanımlamayı “*Denizci millet tabirinin en kısa tarifi...: Denizden faydalanmağı bilen millet*” demektir şeklinde formüle edecekti (*Cumhuriyet*, 11 Aralık 1947:2). Bu tanım -biraz da kaçınılmaz şekilde- “*Türk milleti denizci midir?*” sorusunu akla getirmektedir. Zaman zaman bizzat Abidin Daver bu soruyu ortaya atmış ve doğrudan cevaplandırmaya çalışmıştır. Hatta bütün yazı ve kitaplarında bu soruya cevap teşkil eden izlerin bulunduğu ileri sürülebilir.

Abidin Daver bu soruyu birkaç noktadan hareketle cevaplandırmaya çalışmıştır. Öncelikle “*Türk milleti denizci midir?*” sorusunun tarihsel bir bakış açısı ve analizle cevaplanabileceğini düşündüğü anlaşılmaktadır. Yazar, Türklerin Osmanlı İmparatorluğu’ndan daha önce denizin değerini anlayarak denizci olduklarının altını çizmektedir (*Cumhuriyet*, 3 Eylül 1948:1). Ayrıca muhtemelen kendisinin yazdığı “*Hem Nalına Hem Mıhına*” adlı köşede -Reşid Saffet Atabinen’in Yeniçağ dergisinde çıkan “*Emil Ludwig ve Akdeniz*” başlıklı yazısına dayanarak- Emil Ludwig’in “*Türkler denizci kavim değillerdir*” yaklaşımına tepki göstermişti. Bu iddianın gülünç ve içinin boş/kof olduğunu değerlendirmişti. Ludwig’in görüşüne karşı “*etrafi denizlerle çevrilmiş bir memlekette yaşayan bir millet, mutlaka denizci olmak zorundadır. Ludwig ‘denizci’ derken galiba yalnız bugünkü büyük gemileri inşa, sevk ve idare edenleri düşünüyor. Halbuki denizde çalışan ve hayatını denizde kazanan adam demektir. Bu bakımdan, kıyı uşaklarının çoğu, denizde yaşayan Türk milleti, denizci bir millettir*” savunmasını ortaya koymuştu. Ayrıca tarihsel açıdan böyle bir yaklaşımın gerçeklik sorunu taşıdığını hatırlatmış ve Osmanlı döneminden tarihsel örnekler vermişti (*Cumhuriyet*, 4 Mayıs 1946:2).⁶⁹

Türklerin denizci kimliklerinin Barbaros ve kardeşi Oruç’un faaliyetlerinin gözönüne alınmasıyla önemli derecede belirginleştiğini düşünmekteydi. Nitekim “*Bu iki Türk denizcisinin Tunus ve Cezayir’de kurdukları devlet, onların yalnız cesur ve kahraman birer levend değil, aynı zamanda idarecilik ve teşkilatçılık; bakımından çok yüksek bir medeni kudret ve kabiliyete sahip bulduklarını gösterir*” ifadeleri

⁶⁹ Osmanlı dönemi denizciliği hakkında son yıllarda yapılan bazı çalışmalar için bkz.: Ali Fuat Örenç, “Deniz Kuvvetleri ve Deniz Harp Sanayii”, *Dünya Savaş Tarihi, Osmanlı Askeri Tarihi, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri, 1792-1918*, (ed. Gültekin Yıldız), Timaş Yayınları, İstanbul 2013, s.121-168; Levent Düzcü, “Osmanlı Denizciliğinde Teknolojik Transformasyon: Yelkenliden Buharlı Gemiye Geçiş Dönemi (1828-1862)”, *Yeni Bir Askeri Tarih Özlemi, Savaş, Teknoloji ve Deneysel Çalışmalar*, (haz. Kahraman Şakul), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2013, s.182-199; Tuncay Zorlu, “Osmanlı Deniz Teknolojisi Üzerine”, *Türkiye Araştırmaları Literatürü Dergisi*, C.2, S.4, Güz 2004, s.297-353.

nasıl düşündüğü hakkında kesin bir fikir vermektedir (Daver, 1953:3.). Bunlardan çıkan sonuç; Türk milletinin geçmişte denizci olduğu idi. Üstelik Türk milleti bu açıdan gereken bütün özellikleri sergilemişti. Ancak 1946 baharında yazdığı gibi “Osmanlı saltanatının inhitat devrinde modern denizcilikten geri kalmışlar”dı ki bu “onların fitri kabiliyetsizliklerinden değil o devrin idaresizliğinden ve aczinden” kaynaklanmıştı (*Cumhuriyet*, 27 Kasım 1945, s.1; *Cumhuriyet*, 4 Mayıs 1946:2).

Yazarın anlatımıyla iki yarımadaadan oluşan Türkiye, denizlerin serbestliği ilkesi çerçevesinde bütün okyanusların Türk gemilerine açık olmasına rağmen 20. yüzyılın ortalarında “denizin nimetlerinden” faydalanamıyordu. Bu sonuçtan yakınan Daver’e göre Barbaros’un torunları, denizin ve denizciliğin kıymetini kavrayamamışlardı. Üstelik Türklerin denizcilik faaliyetleri 7000 km’den fazla olan kıyıların bile ihtiyacını karşılayamamaktaydı (*Cumhuriyet*, 3 Eylül 1948:1). Bir servet kaynağı olan denizden (*Cumhuriyet*, 27 Kasım 1945:1) Türkiye’nin yararlanması son derece düşük seviyede idi. Büyük ticaret filolarıyla ticari ve askeri ihtiyacı karşılayacak gemi sanayi bulunmamaktaydı. Hatta yazarın ifadeleriyle “Amerikadan satın aldığımız 10 yeni gemiyi süratle tamir ve tadil edebilecek bir tersanemiz bile yoktur”.⁷⁰ Üstelik Daver, 1947 yılında kaleme aldığı bir yazısında Danimarka, Yunanistan, Norveç gibi ülkelerin denizciliğini nüfus ve yüzölçümleriyle ilişkili olarak ticari deniz filolarının tonajları üzerinden karşılaştırmıştı.⁷¹ Bu karşılaştırmaya Letonya ve Estonya gibi küçük Baltık devletlerini de eklemiş ve Türkiye’nin ne kadar geri kaldığını ısrarlı bir şekilde vurgulamıştı.⁷² Türkiye’de balıkçılığın yanında ülke limanları arasında yolcu ve eşya nakliyatı yani deniz ulaştırması da yetersizdi (*Cumhuriyet*, 11 Aralık 1947:2). Son olarak -muhtemelen kendisinin yazdığı- “Hem Nalına Hem Mıhına” köşesinde, Türkiye’de deniz sporlarının bile Meşrutiyet ilan edildikten sonra oldukça geç bir dönemde başladığını hatırlatmıştı (*Cumhuriyet*, 15 Haziran 1942:2). Daver’in teşhisi, şanlı denizcilik tarihine sahip modern Türkiye’nin denizciliği ve deniz ticareti ruhunu kavrayamadığı yönünde idi (*Cumhuriyet*, 11 Aralık 1947:2).

⁷⁰ Bu büyük gemilerin alınmasına çok eleştiri geldiğini ancak aslında çok olumlu bir adım atıldığını yazmıştı.

⁷¹ Yunanistan’ın toplam tonajı 1925’te 895.000 ton, 1939 yılında ise 1.780.000 ton, aynı yıllarda Türkiye’nin toplam tonajları 130.000 ton ve 224.000 ton idi.

⁷² 1939’da Letonya’da 192.000, Estonya’da 200.410 tonluk ticaret filoları vardı. Finlandiya’nın ticari filosu ise 625.000 ton idi.

E. TÜRK DENİZCİLİĞİ'NE KATKILARI

Abidin Daver, denizcilik çizgisinde kalem sahibi olmak suretiyle Türk Denizciliği'ne kültürel ve teorik ya da düşünsel denilebilecek katkılarda bulunmuştu. Denizcilikle ilgili birçok farklı konuda makaleler ya da köşe yazıları yazmıştı. Zaten askeri açıdan denizcilik tarihi hakkındaki yazılarıyla ve bu alana katkılarıyla tanınmış bir gazeteciydi. 7 Kasım 1938 tarihinden itibaren *Cumhuriyet*'te "*Tarihte Büyük Deniz Muharebeleri*" başlığı altında uzun süren bir tefrikası yayınlanmıştı (*Cumhuriyet*, 7 Kasım 1938:2).⁷³ Bu dizi 19 Mart 1939 tarihinde 125. sayısında tamamlanmıştı (*Cumhuriyet*, 19 Mart 1939:2).⁷⁴ Bu diziyi Mehmet Şükrü Bey (Esfar-ı Bahriye-i Osmaniye), Ali Haydar Alpagot (Denizde Türkiye), Sait Talat Halman (Umman ve Hind Denizlerinde Türkler), Deniz Albay Ertuğrul (Akdeniz Hakimiyeti ve Türkler), Jurien de la Graviere (Dorya ile Barbaros), Fevzi Kurdoğlu (Barbaros Hayreddin Paşa), Ali Rıza Seyfi (Barbaros Hayreddin) gibi isimlerin eserlerinden yararlanarak hazırlamıştı.⁷⁵ Tefrikanın Türklerle ilgili kısmı, 22 Aralık'ta 41. sayısında başlamıştı. Bu sayısında "*Hilâle karşı Salib*" başlığını taşıyan⁷⁶ tefrika 6 Ocak 1939'da "*Denizde Türkler*" (tefrika no:56) başlığı ile devam edecekti.⁷⁷ Bunlardan sonra tefrika dizisi önce "*Denizde Osmanlı Türkleri*"⁷⁸ sonra "*İstanbulun zaptı*"⁷⁹, "*Osmanlılarla Venedikliler*"⁸⁰, "*Akdenizde Türkler*"⁸¹, "*Akdenizde Türk korsanları*"⁸², "*Barbarosun muharebeleri*"⁸³, "*Preveze zaferi*"⁸⁴, "*Bir İmparatorluğu yenen Beylik*"⁸⁵ ve "*Barbaros'un Fransa Seferi*"⁸⁶ başlıklarını taşıyacaktı. Muavenet-i Milliye Muhribi'nin Çanakkale Savaşı sırasında gösterdiği başarılar hakkında da aynı gazetede yazıları çıkmıştı (Semiz, 2009:395).

⁷³ Daver, "TBDM", Tefrika No:1, *Cumhuriyet*, 7 Kasım 1938, s.2. Salamin, Aksiom, Atina-Isparta, Roma-Kartaca, Bizanslılar-Araplar, Eklüz Deniz Muharebesi gibi konuları işlemişti. 11 Kasım 1938, 22 Kasım 1938 gibi bazı günlerde tefrika yayınlanmamıştı.

⁷⁴ Yazar, dizinin çok uzadığını yabancı devletlerin büyük deniz savaşlarını anlatmak üzere bu kısmı bitirdiğini yazmıştı. Daver, "TBDM", Tefrika No:125, s.2.

⁷⁵ Kâtib Çelebi'nin *Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfâri'l-Bihâr* adlı eserini de kullanmıştı.

⁷⁶ Daver, "TBDM", Tefrika 41, s.2 - "TBDM", Tefrika 49, s.2.

⁷⁷ Daver, "TBDM", Tefrika 56, s.2 - "TBDM", Tefrika 62, s.2.

⁷⁸ Daver, "TBDM", Tefrika 63, s.2 - "TBDM", Tefrika 68, s.2.

⁷⁹ Daver, "TBDM", Tefrika 69, *Cumhuriyet*, 19 Ocak 1939, s.2 - "TBDM", Tefrika 74, s.2.

⁸⁰ Daver, "TBDM", Tefrika 75, s.2 - "TBDM", Tefrika 84, s.2.

⁸¹ Daver, "TBDM", Tefrika 85, s.2 - "TBDM", Tefrika 88, s.2.

⁸² Daver, "TBDM", Tefrika 89, s.2 - "TBDM", Tefrika 104, s.2.

⁸³ Daver, "TBDM", Tefrika 105, s.2 - "TBDM", Tefrika 110, s.2.

⁸⁴ Daver, "TBDM", Tefrika 111, s.2 - "TBDM", Tefrika 119, s.2.

⁸⁵ Daver, "TBDM", Tefrika 120, s.2 - "TBDM", Tefrika 121, s.2.

⁸⁶ Daver, "TBDM", Tefrika 122, s.2 - "TBDM", Tefrika 125, s.2.

“Deniz” adlı kitabı “Denizler ve Coğrafya”, “Denizlerin derinliği ve bu derinliğin ölçüsü”, “Deniz suyu”, “Denizlerin harareti ve buzları” ve “Dalgalar, soluğan, meddücezir” başlıklarıyla kolay anlaşılır ama kültür yüklü, ciddi ve teknik bir çalışma idi.⁸⁷ Benzer bir değerlendirme “Eski zaman gemileri”, “Zırhlı gemiler”, “Ticaret filoları” ve “Yeni Türk donanması” başlıklarından oluşan “Gemi” adlı eseri için de geçerliydi.⁸⁸ Türk Denizciliği kitabı ise gayet açık seçik ve anlaşılır bir tarzda halka Türkiye denizcilik tarihini ulaştırıyordu.⁸⁹ Böyle birçok farklı içeriğe sahip eserleri ya da tarihsel nitelikli gazete yazılarıyla denizcilik tarihine bilimsel düzeyde katkıları olmuştu. Nitekim “Türk Denizciliği” adlı eserinde “Gerek Fatih ve gerekse Fatih’in oğlu Bayezid devrinde Türk donanmasından bahseden bazı tarih kitaplarımız, üç sıra kürekli gemiler bulunduğu yazarlar. Bu, bir hatadır ki ecnebi tarihlerinde de sık sık görülür. Bunlarda 10, hatta 40 sıra kürekli gemilerden bile bahis vardır” şeklindeki ifadelerinden sonra üst üste üç sıra kürekli kadırganın Üçüncü Napoleon zamanında yapıldığını ve yüzdürülemediğini hatırlatmıştı.⁹⁰

Çalışmaları kapsamında önemli katkılarından birisi Mesudiye Zırhlısı’ndan kurtarılan denizcilerle yaptığı görüşmelerdi. Bunların yazılı halde hazırlanması geminin batışı, kurtarma çalışmaları, mürettebatın yaşadıkları ve kurtarılanların sonraki yaşamlarına ışık tutulmasını sağlayacaktı. Bu çalışmasında hayatta kalanların sonraki yaşamlarını aktarırken alanında uzmanlaşmış bu mürettebattan Cumhuriyet’in ilk yıllarında yararlanılmamasını elim bir durum olarak yorumlamıştı (Otay, 2005:8,12,301-303).

⁸⁷ Daver, *Deniz*, Kanaat Kütüphanesi, 1932, 87 s.

⁸⁸ Daver, *Gemi*, Kanaat Kütüphanesi, 1932, 103 s.

⁸⁹ Daver, *Türk Denizciliği*, Varoğlu Yayınevi, İstanbul 1947, 56 s.

⁹⁰ Daver şunları yazmıştı: “Bizim ve ecnebi tarihlerin kullandıkları sıra tabiri bir küreği çeken adamların sayısını gösterir. Yani üç, beş ve dokuz kişi tarafından çekilen kürekler bahis mevzuudur. Deniz Harb Okulumuzun denizcilik tarihi öğretmeni rahmetli Fevzi Kurdoğlu da (Türklerin Deniz Muharebeleri) eserinde bu hataya düşmüştür. Venedik tersanelerinde çalışmış Yani isminde bir gemi mimarı tarafından tersanelerimizde yapılan yelkenli ve kürekli, 1000 kişi mürettepli, üç güverteli iki büyük gemiden -ki birini Kemal Reis, ötekini de Burak Reis idare etmişlerdir- bahsederken bunların beheri 9 kişi tarafından çekilen 25 çift kürekleri olduğunu kitabının 162inci sahifesinde söylüyor- böylece belki de farkına varmadan hatasını tashih ediyor. Farkına varmadan diyoruz: Çünkü aynı eserin 125inci sahifesinde Fatih’in amirali Hamza Beyin filosunda 25 adet üç sıra, 52 adet iki sıra ve 100den fazla tek sıra gemiler bulunduğunu yazıyor. Halbuki eserindeki kadırga ve galer resimlerinin hiçbirinde tek sıradan fazla kürek yoktur. Fatih’in amirali Hamza Beyin filosundaki gemiler 1455 tarihinde, İkinci Bayezid’in deniz kumandanlarından Kemal ve Burak Reislerin gemileri ise 1495 sıralarında yapıldığına göre 40 yıl içinde üç sıra kürekli gemilerin tek sıraya inmesini mantık kabul etmez. Dediğimiz gibi (sıra) tabiri (kürekçi) den başka bir şey değildir”. Bkz. Daver, 1947, s.24-25.

Abidin Daver, (genelde denizcilikle ve) Türk denizciliği ile ilgili tarihsel mekan, eser ve değerleri de izlemişti. Nitekim 1930'ların ikinci yarısında gündeme getirdiği konular arasında Turgut Reis'in Trablusgarp'taki mezarı vardı. Mezarın Trablusgarp'ta iyi durumda olmadığı için İstanbul'a nakledilmesini önermişti. Bu konu, İstanbul'daki yabancı gazeteler (*Fransızca Beyoğlu* ve *Il Messaggero degli Italiani*) tarafından araştırılarak Trablusgarp valisinden sorulmuştu. Daha sonra türbenin durumunun iyi olduğu haberi *Cumhuriyet*'e de yansıtılacaktı (*Cumhuriyet*, 2 Ocak 1937:6). Deniz Müzesi ve geçmişiyle de ilgilenmişti. Deniz Müzesini tanıtan yazılar yazan Daver, Deniz Müzesi'nin Barbaros Meydanı'nın bir tarafında yapılmasını istemiş ve bu bina tamamlanıncaya kadar Dolmabahçe Camii'nin müze olarak kullanılmasını teklif etmişti.⁹¹

1938'de ise Preveze Zaferi'nin 400. yılında 27 Eylül gününün bayram şeklinde kutlanması önerisini hükümet kabul etmişti. Hatta ilk tören sırasında halk adına konuşma yapmıştı. O bu günü "*Barbaros Bayramı*" olarak adlandıracaktı. Ayrıca Recep Peker'e yazdığı açık mektupta halkın büyük sevgi duyduğu donanma için bir donanma günü ya da haftasına ihtiyaç duyulduğundan bahsetmişti.⁹² Buna bağlı olarak 27 Eylül 1948 tarihinde yani Preveze Zaferi'nin 410. yıldönümü '*Donanma Günü*' olarak kutlanacaktı (*Cumhuriyet*, 27 Eylül 1948:1,3). Böyle törenler kanalıyla ya da yaptığı konuşma ve söyleşilerle bir yandan kamuoyunu denizcilik hakkında aydınlatırken bir yandan da denizciliğin gelişimine katkıda bulunmuştu. Nitekim 1 Temmuz 1950 tarihli Denizcilik Bayramı'nda Taksim'deki törenden sonra Beşiktaş'ta Barbaros anıtı önünde gerçekleştirilen organizasyonda konuşma yapmıştı (*Milliyet*, 2 Temmuz 1950:1,3). 1940'larda Halkevleri'nde denizcilikle ilgili (ve kültürel açıdan değerlendirilebilecek) çeşitli konferanslar vermişti. 5 Nisan 1945'teki "*Okyanuslarda Türk Denizcileri*", 15 Nisan 1946 tarihindeki "*Missouri'de Neler Gördüm*" ve 15 Kasım 1948 tarihli "*Türk Donanması*" konulu konferansları, onun

⁹¹ Konu hakkında Yüksek Mimar Fikret Ergören ile çeşitli temaslarda bulunduğu bahsetmişti. Bkz. Abidin Daver, "DB - Deniz Müzemiz", *Cumhuriyet*, 1 Ekim 1946, s.2.

⁹² Önerisinin kabul edilmesinden itibaren her 27 Eylül günü Barbaros Meydanı'nda tören yapılacaktı. Bkz. Daver, "Günün Mevzuları - Bir Donanma Günü veya Haftası İstiyoruz", *Cumhuriyet*, 2 Eylül 1946, s.2; aynı yazar, "Tarihimizin Şanlı Sahifeleri - Barbarosun En Büyük Zaferi: Preveze", *Cumhuriyet*, 27 Eylül 1946, s.2.

denizcilikle ilgili çeşitli bilgileri doğrudan topluma yansıtması bakımından önemli örneklerdi.⁹³

1930'lu yıllarla 1940'larda Türkiye'nin kendi gemi inşa sanayisini kurmasını, özellikle gemicilik sanayi açısından merkezi bir yapıyı, tersane ve liman inşasını, denizcilikte armatörlerin desteklenmesini savunan Daver, 1950'lerde Türkiye'de denizciliğin geliştirilmesi çizgisinde aktif roller üstlenmişti. Türk denizciliğinin her yönüyle (donanma, ticaret filosu, gemi sanayii ve su sporları) geliştirilmesi amacıyla faaliyete geçirilmeye çalışılan Türk Denizcilik Cemiyeti'nin kurucu ve öncü üyelerinden olmuştu (*Milliyet*, 30 Aralık 1950:2).⁹⁴ 1952 baharında dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın fahri başkanlığını kabul ettiği Türk Denizcilik Cemiyeti senelik kongresini toplayarak yeni bir idare heyeti seçmişti. Bu idare heyetinin reisliğini Abidin Daver yürütecekti.⁹⁵ Abidin Daver, 1952 Şubat sonlarında, faaliyete geçirilmesi düşünülen Denizcilik Bankası'nın İdare Meclisi üyeleri arasına da girmişti (*Milliyet*, 26 Şubat 1952:1,7). 1 Mart 1952 tarihinde Denizcilik Bankası İdare Meclisi toplanmış ve İdare Meclisi adına Abidin Daver basın açıklaması yapmıştı. Burada reis (Amiral Necati Özdeniz) ve reis vekilinin (Profesör Ata Nutku) seçildiğini, idare komitesinin asıl ve yedek üyeleriyle belirlendiğini (kendisi yedek üye idi), bankanın işlemesi bakımından üç ay için eski çalışma şeklinin benimsendiğini açıklamıştı (*Milliyet*, 2 Mart 1952:1,7). Bu faaliyetleriyle son yıllarında bile denizcilikle ilgili düzenlemelerin içinde bulunduğunu göstermişti.

Hayatının her aşamasında denizciliğin gelişimine destek olmaya çalışan Abidin Daver'in askeri açıdan Türk Denizciliği'ne katkısını Amiral Afif Büyüktuğrul şu sözlerle ifade etmişti: *“Donanma sorunlarını sayın kamuoyuna tanıtmak görevini, uzun yıllar, sadece rahmetli Abidin Dâver ve kısmen sayın Cemal Saracoğlu yapmıştı. Biz askerlere konu hakkında yazı yazmak yasaktı. Abidin Daver'e asistanlık yapardık;*

⁹³ Bunlardan başka Kadıköy Halkevi'nde 23 Aralık 1943 tarihinde *“Hemşerilik Adabı”*, 17 Şubat 1944'te ise *“Sinemacılık ve Amerikan Filim Teknikleri”* konulu konferansları sunmuştu (Malkoç, vd, 2006, s.138-141; Malkoç, 2009, s.144-149). Kendi anlatımına göre 18 Mart Çanakkale Zaferi'nden birkaç gün önce Türk Ocağı'nda konferans vermiş ve burada Çanakkale Boğazı'nın geçilemeyeceğini söylemiştir (Feridun, 1935, s.17).

⁹⁴ Sönmez, Abidin Daver'in 1950'de Donanma Vakfı'nın kurulmasında büyük emeği geçtiğini yazmaktadır (Sönmez, 2008, s.331).

⁹⁵ Reis Vekili Yusuf Ziya Öniş, Umumi Katip Yüksek Mühendis Ata Nutku, Emekli Deniz Albayı Celal Orhan, Emekli Deniz Albayı Saip Caner olarak idare heyeti belirlenmişti (*Milliyet*, 15 Nisan 1952, s.2).

fikirlerimiz onun değerli tarafsızlık terazisinden geçtikten sonra kamuoyuna hizmet edecek hala gelirdi.” (Milliyet, 16 Mart 1970:2).

F. ABİDİN DAVER’İN ANISINA...

Cumhuriyet gazetesindeki günlük sütununda sık sık deniz ticareti ve deniz güçlerindeki aşamaları ele alarak kamuoyuna denizciliği taşıması nedeniyle ve denizcilik alanındaki çabalarına duyulan saygıdan dolayı Denizcilik Bankası’nın Camialtı Tersanesi’nde güvertesinden sintinesine kadar Türk yapımı olan ilk şilebe Abidin Daver adı verilmişti. Şilebin 1 Temmuz 1955 Denizcilik Bayramı münasebetiyle törenle denize indirilmesi planlamıştı (*Milliyet*, 16 Mayıs 1982:7; Sönmez, 2008:334; *Milliyet*, 1 Aralık 1954:3; *Milliyet*, 9 Mayıs 1955:2; *Milliyet*, 23 Haziran 1955:2; *Çelebice*, 2009:38-40).⁹⁶ Ancak 6500 tonluk şilep, 1 Temmuz tarihli tören sırasında denize indirilmemişti. *Milliyet* gazetesinin anlatımıyla “uzun bir nutkun kurbanı olan” şilep denizle buluşturulamamıştı. Bu gelişme törendeki milletvekillerinin uzun konuşmalarından dolayı kızaklardaki yağın sıcak havada erimesinden kaynaklanmıştı. Şilep bir hafta sonra törensiz dolayısıyla sessiz sedasız denize indirilmiş fakat bu kez de maddi olanaksızlıklar nedeniyle yerinden kıpırdatılamamıştı (*Milliyet*, 3 Temmuz 1955:7; *Milliyet*, 7 Temmuz 1955:2).⁹⁷ Doğal olarak yaşananlar basında eleştirilere yol açacaktı (*Milliyet*, 3 Temmuz 1955:3; *Milliyet*, 10 Mart 1960:2).⁹⁸ Bu gelişmeden sonra Denizcilik Bankası’nın büyük tonajda gemi yapmayacağı haberleri gazetelere yansımıştı (*Milliyet*, 15 Temmuz 1955:2).

Gazetelere karikatür malzemesi haline gelen (*Milliyet*, 5 Temmuz 1955:1) bu olayı⁹⁹, 1956 başlarında Cemaleddin Saraçoğlu, Abidin Daver’in “*aziz hatrasını taziz*

⁹⁶ *Milliyet*’in 23 Haziran 1955 tarihli haberinde şilep 5500 ton gösterilmişti. Oktay Sönmez, 15 Ağustos 1953 tarihinde geminin yapımına başlandığını yazmaktadır. Ayrıca gemileri ve denizi yazan Abidin Daver gibi bu geminin bir ilk olduğunu belirtmişti. Bkz. Sönmez, 2008, s.333-334. 1955 yazında makinelerinin getirilmesinde sorun yaşandığı ve Ekim ayında şilebin makinelerinin henüz gelmediği gazetelerden izleniyordu. Bkz. *Milliyet*, 21 Temmuz 1955, s.2; *Milliyet*, 24 Ekim 1955, s.2.

⁹⁷ Özel bir holdingin yayınında yazım hatasıyla olsa gerek törenin 7 Temmuz 1955’te yapıldığı belirtilmiştir. Aynı yazıya göre şilep beş yıl Haliç’te kalmıştı. 1960 Ağustos’unda Denizcilik Bankası Deniz Nakliyat T.A.Ş.’ye teslim edilmiş ve ancak bundan sonra 30 yıl Türkiye’ye hizmet verecek şilebin motoru takılabilmişti. Bkz. “Bir Denizcilik Tutkusu Öyküsü: Abidin Daver”, *Çelebice*, Çelebi Holding A.Ş. Yayını, İstanbul, Ağustos 2009, s.38-40.

⁹⁸ Çetin Altan birkaç kez daha bu olayı yazılarına taşıyarak eleştirecekti.

⁹⁹ Dört saatlik konuşmadan sonra geminin yüzdürülememesi hakkında böyle yaklaşımlar basına sık sık yansımıştı. Nitekim Refii Cevat “*Merhum arkadaşım kara amiralı olduğu için şilep bir türlü kararı terk edip denize*

için inşa edilen Abidin Daver gemisinin hala makinesinin bile konamamış olmasını” büyük bir beceriksizlik olarak değerlendirirken merhum gazetecinin ruhundan af dilediğini yazacaktı (Saraçoğlu, 2009:200). Aynı sıralarda şilebin yedek parça yokluğu nedeniyle tamir edilemediği basına yansımıştı (*Milliyet*, 2 Nisan 1956:2). 1956 Nisan’ında Denizcilik Bankası İdare Meclisi Reisi ve Umum Müdür Vekili Enver Tekand şilep için İtalya’dan makine getirtileceğini açıklamıştı (*Milliyet*, 13 Nisan 1956:2). O dönemde, 1956 yılında Denizcilik Bankası’nın yeni gemi inşa ettirmek istemediği ve Abidin Daver şilebinin İtalya’ya sipariş edilen makinelerinin bir yıl sonra monte edilebileceği haberleri de gazetelerde yer almıştı (*Milliyet*, 17 Eylül 1956:2). 1950’lerin sonlarında şilebin tamamlanması için çalışmalar yürütülmüş (*Milliyet*, 19 Ekim 1957:2; *Milliyet*, 12 Temmuz 1958:2; *Milliyet*, 12 Kasım 1958:2) ve 1959 yılı Mart ayında, makine-motor noksanları giderilerek sefere çıkarılması öngörülmüştü (*Milliyet*, 11 Ocak 1959:2). Fakat *Milliyet*’in 1960 baharında, o yaz sefere girecek şilebin motor montajının sona erdiğini haber yapması öngörülerin tutmadığını gösteriyordu (*Milliyet*, 20 Temmuz 1959:2; *Milliyet*, 6 Nisan 1960:2; *Milliyet*, 3 Mayıs 1960:2).

Abidin Daver Şilebi’nin başına gelenler bunlarla sınırlı kalmamıştı. Henüz suya indirilmesinden birkaç gün sonra Taşkızak’ta demirli olan şilep fırtına nedeniyle demir tarayarak Unkapanı Köprüsü’ne kadar sürüklenmişti (*Milliyet*, 28 Temmuz 1955:7). Bu olanlar adeta ilerleyen yıllar için bir işaretti. Nitekim sekiz senede inşa edilen şilebin 1960 Temmuz sonlarındaki deneme seferleri sırasında motor yatakları yanmıştı (*Milliyet*, 29 Temmuz 1960:2).¹⁰⁰ Seferlerine başlayan şilep 1962 yılının son aylarında Thames nehri ağzında İspanyol bandıralı Isabel Flores adlı gemi ile çarpışmıştı.¹⁰¹ 1960’ların ortalarında şilebin adı kaçakçılık davaları münasebetiyle basında geçmişti (*Milliyet*, 6 Şubat 1964:7). 1960’ların sonlarında Abidin Daver Şilebi, Denizcilik Bankası Deniz Nakliyatı T.A.Ş. Genel Müdürlüğü

açılmamıştı” diyecekti. Bkz. Ulunay, “Denizcilik Bankasını Tebrik”, *Milliyet*, 7 Ağustos 1958, s.3. *Milliyet*’e yansıyan “Rahmetli yazar Daver’e de bilirsiniz, Kara Amirali derlerdi. Onun için adının bulunduğu şilep de bir türlü yüzmez oldu” ifadeleri bu açıdan başka bir örnekti (*Milliyet*, 31 Temmuz 1960, s.1).

¹⁰⁰ 22 Temmuz tarihli bir haberde şilebin yedi yıl sonra tamamlandığı haber yapılmıştı (*Milliyet*, 22 Temmuz 1960, s.2). Ağustos ayında Denizcilik Bankası Umum Müdürü şilebin zabitan salonunda basın toplantısı yapacaktı (*Milliyet*, 5 Ağustos 1960, s.1). Ağustos ortalarında gazetelerde şilebin Haliç’te bekletildiği haberleri çıkmıştı (*Milliyet*, 15 Ağustos 1960, s.2).

¹⁰¹ 18 Ekim tarihli bu haberde geminin tonajı 4.339 ton olarak verilmişti. Bkz. *Milliyet*, 18 Ekim 1962, s.3. Dava hakkında basında ilanlar çıkmıştı (*Milliyet*, 1 Aralık 1962, s.5).

tarafından birinci sınıf süratli şilepler kategorisinde ele alınacaktı.¹⁰² 1980 baharında onarım için bekleyen şilebin bir bölümü yanmıştı (*Milliyet*, 24 Mart 1980:10). 1981 yılında ise Florya-Ciroz mevkiinde karaya oturmuştu (*Milliyet*, 21 Ağustos 1981:1). Abidin Daver Şilebi, 23 Mart 1982 günü Küba bandıralı Las Mercedes adlı gemi ile İstanbul Boğazı'nda çarpışmış ve bu kaza bir dava konusu olmuş; hatta bu dava uluslararası nitelik kazanmıştı (*Milliyet*, 2 Şubat 1984:5). 1988 yılı sonlarında yaşı nedeniyle navlun bulamayan ve Yenikapı açıklarında bekleyen Türkiye Deniz Nakliyat Şirketi'ne ait şilepte yangın çıkmıştı (*Milliyet*, 30 Kasım 1988:3,10).¹⁰³ Sonuçta Abidin Daver Şilebi de bir hayli maceralı bir geçmişe sahip olmuştur.

SONUÇ

Abidin Daver, denizcilikle ilgili konuları gazete sütunlarına taşıyan Türkiye'deki ilk gazeteciydi. Denizcilik ve her anlamda denizden yararlanma anlayışının gelişmesi için kitaplarıyla, yazılarıyla ve konferanslarla Türkiye'deki kitleleri bilinçlendirmeye çalışmıştı. Zaten onun ciddi derecede teknik bilgi ve kültür yüklü yazı ya da kitapları güçlü birer araştırma niteliğine sahiplerdi. Bu yönleriyle onun yazı ya da çalışmaları denizcilik ve deniz tarihi ile ilgili akademik düzeydeki çalışmaların izlenmesine de yardımcı olmuştur.

Abidin Daver'in denizcilik alanına katkısı sadece gazetelerdeki yazıları ya da kitaplarıyla teorik düzeyde kalmamıştı. 1950 ve sonrasında yaşadığı DP'nin iktidar yıllarına denk düşen birkaç yıllık dönem bir kenara bırakılırsa CHP'nin iktidar yıllarında yani Tek Parti Dönemi'nde denizci kesimin sözcüsü durumundaydı. Bununda ötesine geçmiş ve vefat tarihine kadar Türkiye'de denizciliğin kalkınmasına yönelik girişim ya da organizasyonların içinde doğrudan bulunmuştu. Bu etkinliği, onun bu alana yönelik düşüncelerle ortaya koyduğu hedeflere inancının ve samimiyetinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Üstelik denizcilik alanındaki çalışmalar önem ve hız kazanıncaya kadar ciddi bir boşluğu doldurmuş olduğu hatta denizciliğe yönelik girişimleri tetiklediği de rahatlıkla söylenebilir.

¹⁰² İlan için Bkz.: *Milliyet*, 4 Temmuz 1969, s.11.

¹⁰³ Şilep 1991 yılında sökülme üzere Aliğa'ya gönderilmişti (Eken, 2013, s.239). Oktay Sönmez ise -yanlışlıkla olsa gerek- geminin 1960'da Aliğa'da bekleyen gemi bozmacılarından birine satıldığını yazmaktadır (Sönmez, 2008, s.337-338).

Anadolu coğrafyasının bir deniz ülkesi olduğu mantığından hareket ederek hem savunma hem de ekonomi-üretim açısından denizlerden yararlanılmasını savunmuştu. Daver'in denizcilikteki kalkınmayı, uygarlık seviyesinin ileriliği ile ilişkili olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Zaten bu yönde “*Her denizci Türk milletine sıhhat ve servet temin eder*” sözünü Avrupa'daki atasözlerinden hareketle formüle etmişti (Daver-G, 1932:93). Osmanlı denizciliğinin zirveye ulaşmasını Anadolu tabanından gelen bir alt yapı desteğinin yanında bilimsel, teknolojik ve kültürel gelişmeyle birlikte ele almıştı. 20. yüzyılda da denizciliğin gelişmesi ve bu sürecin sürekliliğinin sağlanabilmesi için ulusal kaynaklara dayanan bir üretkenliği/üretimi savunmuş; Türkiye’de hem askeri hem de sivil-ticari alanlarda gemi inşasının gerçekleştirilmesini önermişti. Öte yandan bu hedeflere ulaşılabilmesi için gerekli motivasyonu Türk tarihinde bulduğu ve bunu halka yansıtmaya çalıştığı rahatlıkla ileri sürülebilir.

KAYNAKÇA

1. Süreli Yayınlar

Cumhuriyet:

“Hem Nalına Hem Mıhına-Türk gençliği denize!”, *Cumhuriyet*, 15 Haziran 1942, s.2.

“Hem Nalına Hem Mıhına-Türk Gençliği Denize!”, *Cumhuriyet*, 15 Haziran 1942, s.2.

“Hem Nalına Hem Mıhına”, *Cumhuriyet*, 12 Ağustos 1950, s.2.

“Hem Nalına Hem Mıhına”, *Cumhuriyet*, 30 Temmuz 1951, s.2.

“Hem Nalına Hem Mıhına-Denizcilik Türk Milletinin Ülküsü”, *Cumhuriyet*, 3 Kasım 1937, s.3.

“Hem Nalına Hem Mıhına-Türkler Denizci Değillermiş!”, *Cumhuriyet*, 4 Mayıs 1946, s.2.

“Programın Ana hatları”, *Cumhuriyet*, 9 Kasım 1937, s.1.

“Turgud Reisin Mezarı”, *Cumhuriyet*, 2 Ocak 1937, s.6.

Daver, Abidin, “DB-Türk Denizcileri Ortaçağ Hayatından Kurtarılmalıdır”, *Cumhuriyet*, 22 Ağustos 1947, s.2.

Daver, Abidin, “DB-Türk Şilepçiliğini Geliştirme Şartları”, *Cumhuriyet*, 9 Mayıs 1946, s.2.

Daver, Abidin, “Amerikanın Bize Verdiği Harb Gemileri”, *Cumhuriyet*, 12 Ocak 1948, s.1,3.

Daver, Abidin, “Artık, Sıra Tersaneye Geldi”, *Cumhuriyet*, 22 Kasım 1946, s.1,3.

Daver, Abidin, “Beş Yıllık Sanayi Hamlesi”, *Cumhuriyet*, 21 Ocak 1946, s.1,3.

Daver, Abidin, “Biz, Denizci Millet miyiz?”, *Cumhuriyet*, 11 Aralık 1947, s.2.

Daver, Abidin, “DB-Atılayı Çıkarma Projesi”, *Cumhuriyet*, 11 Kasım 1946, s.2.

Daver, Abidin, “DB-Bir Deniz Siyasetimiz ve Programımız Var mı?”, *Cumhuriyet*, 1 Haziran 1948, s.2.

Daver, Abidin, “DB-Deniz Müzemiz”, *Cumhuriyet*, 1 Ekim 1946, s.2.

Daver, Abidin, “DB-Donanmamızın Kuvvetlenmesini Biz Niçin İstiyoruz?”, *Cumhuriyet*, 3 Mart 1949, s.2.

Daver, Abidin, “DB-Gemilerimizi Mutlaka Kendimiz Yapmalıyız-Ulaştırma Bakanı Sayın Kemal Satıra”, *Cumhuriyet*, 26 Nisan 1950, s.2.

Daver, Abidin, “DB-Gemilerimizin Bir Kısımını Kendimiz Yapmalıyız”, *Cumhuriyet*, 25 Ocak 1949, s.2,4.

Daver, Abidin, “DB-Halicde Yeni Gemiler Yapabileceğimizin Delilleri”, *Cumhuriyet*, 19 Aralık 1945, s.2.

Daver, Abidin, “DB-Kabotaj İnhisarının Denizciliğimize Zararları”, *Cumhuriyet*, 2 Eylül 1948, s.2.

Daver, Abidin, “DB-Müstakil Bir Deniz-Hava Kuvveti Lâzımdır”, *Cumhuriyet*, 19 Kasım 1948, s.2.

Daver, Abidin, "DB-Müstakil Bir Deniz-Hava Kuvvetine Kesin İhtiyacımız Var", *Cumhuriyet*, 14 Kasım 1948, s.5.

Daver, Abidin, "DB-Oramiral Ülgenin Yanıldığı Nokta", *Cumhuriyet*, 15 Haziran 1949, s.2.

Daver, Abidin, "DB-Programsız Gayretlerle Takviye Edilen Donanma", *Cumhuriyet*, 10 Haziran 1948, s.2.

Daver, Abidin, "DB-Türkiye Mutlaka Bir Deniz-Hava Kuvveti Lâzımdır", *Cumhuriyet*, 20 Ağustos 1949, s.2.

Daver, Abidin, "DB-Türk-Rus Filoları Arasında Bir Mukayese", *Cumhuriyet*, 6 Temmuz 1949, s.2.

Daver, Abidin, "DB-Yeni Arama-Tarama Gemilerimize Dair", *Cumhuriyet*, 31 Ağustos 1946, s.2.

Daver, Abidin, "DB-Yeni Gemiler Yapacak Tersane Meselesi", *Cumhuriyet*, 11 Ocak 1949, s.2.

Daver, Abidin, "Deniz Şurası", *Cumhuriyet*, 5 Ağustos 1950, s.1,3.

Daver, Abidin, "Deniz Ticaretimizi Geliştirmenin Tek Yolu", *Cumhuriyet*, 20 Şubat 1948, s.1,3.

Daver, Abidin, "Denizciliğimizde Armatörlere Düşen Vazife", *Cumhuriyet*, 20 Ağustos 1951, s.1,3.

Daver, Abidin, "Denizciliğimize Aid Dilekler", *Cumhuriyet*, 1 Temmuz 1946, s.1,3.

Daver, Abidin, "Denizciliğimizin Beklediği Himmet", *Cumhuriyet*, 12 Nisan 1949, s.1,3.

Daver, Abidin, "Denizcilik Bahisleri (DB)-Ansoldada Yapılan Yeni Gemilerimiz", *Cumhuriyet*, 26 Aralık 1949, s.2.

Daver, Abidin, "Denizcilik Tarihimizden Altın Sahifeler-Barbarosun Preveze Zaferi", *Cumhuriyet*, 27 Eylül 1948, s.2.

Daver, Abidin, "Devlet Denizciliğinde Doğru Yol", *Cumhuriyet*, 14 Ekim 1950, s.1,3.

Daver, Abidin, “Donanma Günü ve Donanmamızın Takviyesi”, *Cumhuriyet*, 27 Eylül 1948, s.1,3.

Daver, Abidin, “Gemilerimizi Kendimiz Yapabiliriz ve Yapmalıyız”, *Cumhuriyet*, 27 Kasım 1945, s.1,3.

Daver, Abidin, “Günün Mevzuları-Bir Donanma Günü veya Haftası İstiyoruz”, *Cumhuriyet*, 2 Eylül 1946, s.2.

Daver, Abidin, “Günün Mevzuları-Bir Donanma Günü veya Haftası İstiyoruz”, *Cumhuriyet*, 2 Eylül 1946, s.2.

Daver, Abidin, “Günün Mevzuları-Boğazlarda Üs İsteyen Rusya, Akdenizi İstiyor Demektir”, *Cumhuriyet*, 14 Ekim 1945, s.2.

Daver, Abidin, “Günün Mevzuları-Boğazların Müştereken Müdafaası mı? Asla!”, *Cumhuriyet*, 23 Ağustos 1946, s.2.

Daver, Abidin, “Günün Mevzuları-İstanbulun İmarı İçin Lüzumlu Milyonları Nasıl Bulabiliriz?”, *Cumhuriyet*, 6 Haziran 1945, s.2.

Daver, Abidin, “Günün Mevzuları-Montreux Andlaşması ve Boğazlar Meselesi”, *Cumhuriyet*, 22 Temmuz 1945, s.2.

Daver, Abidin, “Günün Mevzuları-Preveze Zaferi”, *Cumhuriyet*, 27 Eylül 1945, s.2.

Daver, Abidin, “Günün Mevzuu - Japon Denizciliği Nasıl Doğdu”, *Cumhuriyet*, 20 Kasım 1941, s.2.

Daver, Abidin, “Kendi Gemilerimizi Kendimiz Yapalım”, *Cumhuriyet*, 11 Mart 1939, s.8.

Daver, Abidin, “Memleket Sanayi İçin Değil, Sanayi Memleket İçin”, *Cumhuriyet*, 27 Temmuz 1946, s.1,3.

Daver, Abidin, “Milli Müdafaa Meseleleri-Donanmamızın Takviyesi Halâ Niçin Lâzımdır”, *Cumhuriyet*, 5 Ekim 1951, s.2.

Daver, Abidin, “Sanayimizin Bir Elden İdaresi Lazımdır”, *Cumhuriyet*, 25 Ocak 1946, s.1,3.

Daver, Abidin, "Tarihimizin Şanlı Sahifeleri-Barbarosun En Büyük Zaferi: Preveze", *Cumhuriyet*, 27 Eylül 1946, s.2.

Daver, Abidin, "Tarihimizin Şanlı Sahifeleri-Barbarosun En Büyük Zaferi: Preveze", *Cumhuriyet*, 27 Eylül 1946, s.2.

Daver, Abidin, "Taşkızakta 5000 Tonluk 4 Gemi Yapabiliriz", *Cumhuriyet*, 25 Kasım 1945, s.2.

Daver, Abidin, "Tersane Davamız", *Cumhuriyet*, 24 Temmuz 1950, s.1,3.

Daver, Abidin, "Türk Boğazlarını Yalnız Türkler Müdafaa Eder", *Cumhuriyet*, 13 Ağustos 1946, s.1,3.

Daver, Abidin, "Türk Denizciliği İçin Hayırlı Bir Kanun", *Cumhuriyet*, 13 Ağustos 1951, s.1,3.

Daver, Abidin, "Türk Denizciliğine Aid Bir Senelik Bilânço", *Cumhuriyet*, 2 Ocak 1949, s.2.

Daver, Abidin, "Türk Denizciliğini Geliştirmenin Tek Çıkar Yolu", *Cumhuriyet*, 3 Eylül 1948, s.1.

Daver, Abidin, "Türk Donanması Bir Programla Takviye Edilmelidir", *Cumhuriyet*, 23 Eylül 1947, s.1,3.

Daver, Abidin, "Türk Gemi İnşa Sanayiini Kurmak Şerefi", *Cumhuriyet*, 16 Haziran 1947, s.1,3.

Daver, Abidin, "Türk Şilepçiliğini İnkişaf Ettirmek İçin", *Cumhuriyet*, 26 Haziran 1946, s.1,3.

Daver, Abidin, "Türkiye'de Vapur İnşaiyeciliği", *Cumhuriyet*, 6 Nisan 1939, s.2.

Tefrikalar (*Cumhuriyet*):

Daver, Abidin, "Tarihte Büyük Deniz Muharebeleri (TBDM)", Tefrika No:1, *Cumhuriyet*, 7 Kasım 1938, s.2 - "TBDM", Tefrika No:125, *Cumhuriyet*, 19 Mart 1939, s.2:

Daver, Abidin, "Tarihte Büyük Deniz Muharebeleri", Tefrika No:41, *Cumhuriyet*, 22 Aralık 1938, s.2 - "TBDM", Tefrika No:49, *Cumhuriyet*, 30 Aralık 1938, s.2.

Daver, Abidin, “TBDM-Denizde Türkler”, Tefrika No:57, *Cumhuriyet*, 7 Ocak 1939, s.2.

Daver, Abidin, “TBDM-Denizde Türkler”, Tefrika No:58, *Cumhuriyet*, 8 Ocak 1939, s.2.

Daver, Abidin, “TBDM-Denizde Türkler”, Tefrika No:59, *Cumhuriyet*, 9 Ocak 1939, s.2.

Daver, Abidin, “TBDM-Denizde Türkler”, Tefrika No:60, *Cumhuriyet*, 10 Ocak 1939, s.2.

Daver, Abidin, “TBDM-Denizde Türkler”, Tefrika No:61, *Cumhuriyet*, 11 Ocak 1939, s.2.

Daver, Abidin, “TBDM-Denizde Türkler”, Tefrika No:62, *Cumhuriyet*, 12 Ocak 1939, s.2.

Daver, Abidin, “TBDM-Denizde Osmanlı Türkleri”, Tefrika No:63, *Cumhuriyet*, 13 Ocak 1939, s.2 - “TBDM-Denizde Türkler”, Tefrika No:68, *Cumhuriyet*, 18 Ocak 1939, s.2.

Daver, Abidin, “TBDM-İstanbulun Zaptı”, Tefrika No:69, *Cumhuriyet*, 19 Ocak 1939, s.2 - “TBDM-İstanbulun Zaptı”, Tefrika No:74, *Cumhuriyet*, 24 Ocak 1939, s.2.

Daver, Abidin, “TBDM-Osmanlılarla Venedikliler”, Tefrika No:75, *Cumhuriyet*, 25 Ocak 1939, s.2 - “TBDM-Osmanlılarla Venedikliler”, Tefrika No:77, *Cumhuriyet*, 27 Ocak 1939, s.2

Daver, Abidin, “TBDM-Osmanlılarla Venedikliler”, Tefrika No:77, s.2 - “TBDM-Osmanlılarla Venedikliler”, Tefrika No:83, *Cumhuriyet*, 5 Şubat 1939, s. 2.

Daver, Abidin, “TBDM-Osmanlılarla Venedikliler”, Tefrika No:84, *Cumhuriyet*, 6 Şubat 1939, s.2.

Daver, Abidin, “TBDM-Akdenizde Türk Hakimiyeti”, Tefrika No:85, *Cumhuriyet*, 7 Şubat 1939, s.2 - “TBDM”, Tefrika No: 86, s.2.

Daver, Abidin, “TBDM-Akdenizde Türk Hakimiyeti”, Tefrika No:86, *Cumhuriyet*, 8 Şubat 1939, s.2.

Daver, Abidin, "TBDM-Akdenizde Türk Hakimiyeti", Tefrika No:87, *Cumhuriyet*, 9 Şubat 1939, s.2.

Daver, Abidin, "TBDM-Akdenizde Türk Hakimiyeti", Tefrika No:88, *Cumhuriyet*, 10 Şubat 1939, s.2.

Daver, Abidin, "TBDM-Akdenizde Türk Korsanları", Tefrika No:89, *Cumhuriyet*, 11 Şubat 1939, s.2.

Daver, Abidin, "TBDM-Akdenizde Türk Korsanları", Tefrika No:90, *Cumhuriyet*, 12 Şubat 1939, s.2 - "TBDM-Akdenizde Türk Korsanları", Tefrika No:98, *Cumhuriyet*, 20 Şubat 1939, s.2.

Daver, Abidin, "TBDM-Akdenizde Türk Korsanları", Tefrika No:91, *Cumhuriyet*, 13 Şubat 1939, s.2.

Daver, Abidin, "TBDM-Akdenizde Türk Korsanları", Tefrika No:98, *Cumhuriyet*, 20 Şubat 1939, s.2 - "TBDM-Akdenizde Türk Korsanları", Tefrika No:104, *Cumhuriyet*, 26 Şubat 1939, s.2.

Daver, Abidin, "TBDM-Barbarosun Muharebeleri", Tefrika No:105, *Cumhuriyet*, 27 Şubat 1939, s.2 - "TBDM-Barbarosun Muharebeleri", Tefrika No:110, *Cumhuriyet*, 4 Mart 1939, s.2.

Daver, Abidin, "TBDM-Preveze Zaferi", Tefrika No:111, *Cumhuriyet*, 5 Mart 1939, s.2 - "TBDM-Preveze Zaferi", Tefrika No:119, *Cumhuriyet*, 13 Mart 1939, s.2.

Daver, Abidin, "TBDM-Bir İmparatorluğu Yenen Beylik", Tefrika No:120, *Cumhuriyet*, 14 Mart 1939, s.2 - "TBDM-Bir İmparatorluğu Yenen Beylik", Tefrika No:121, *Cumhuriyet*, 15 Mart 1939, s.2.

Daver, Abidin, "TBDM-Barbarosun Fransa Seferi", Tefrika No:122, *Cumhuriyet*, 16 Mart 1939, s.2 - "TBDM-Barbarosun Fransa Seferi", Tefrika No:125, *Cumhuriyet*, 19 Mart 1939, s.2.

Milliyet:

"A. Daver Şilebi 1 Temmuzda Yetişecek", *Milliyet*, 3 Mayıs 1960, s.2.

"Abidin Daver Şilebi 1960'da Hizmete Giriyor", *Milliyet*, 20 Temmuz 1959, s.2.

- “Abidin Daver Şilebi Bugün Denize İndiriliyor”, *Milliyet*, 7 Temmuz 1955, s.2.
- “Abidin Daver Şilebi Denize İndiriliyor”, *Milliyet*, 9 Mayıs 1955, s.2.
- “Abidin Daver Şilebi Dün de Denize İndirilemedi”, *Milliyet*, 3 Temmuz 1955, s.7.
- “Abidin Daver Şilebi Yazın Sefere Giriyor”, *Milliyet*, 6 Nisan 1960, s.2.
- “Abidin Daveri Dün Kaybettik”, *Milliyet*, 9 Şubat 1954, s.1,7.
- “Denizcilik Bankası 13 Şilep Satın Aldı”, *Milliyet*, 1 Aralık 1954, s.3.
- “Denizcilik Bankası İdare Meclisi İçtimaı”, *Milliyet*, 2 Mart 1952, s.1,7.
- “Denizcilik Bankası, Büyük Tonajda Gemi Yapmayacak”, *Milliyet*, 15 Temmuz 1955, s.2.
- “Denizcilik Bankası”, *Milliyet*, 26 Şubat 1952, s.1,7.
- “Denizcilik Bayramı”, *Milliyet*, 2 Temmuz 1950, s.1,3.
- “Fırtına Şehirde Ağır Tahribat Yaptı”, *Milliyet*, 28 Temmuz 1955, s.7.
- “Gazeteciler Jübilesi”, *Milliyet*, 26 Mayıs 1953, s.2.
- “İlk Güzelden Son Güzele: Yaşayan Kraliçeler”, *Milliyet*, 16 Mart 1985, s.8.
- “İngiliz Lordlar Kamarası Boğaz’daki Kaza Konusunda Türkiye Lehine Karar Verdi”, *Milliyet*, 2 Şubat 1984, s.5.
- “İstanbul’un Canlı Tarihi”, *Milliyet*, 9 Ağustos 1991, s.10.
- “Kısa Haberler”, *Milliyet*, 15 Nisan 1952, s.2.
- “Pazar Sohbetleri”, *Milliyet*, 6 Eylül 1953, s.2.
- “Şehir Hatları 2 Milyon Zarar Etti”, *Milliyet*, 11 Ocak 1959, s.2.
- “Şey... Müsemma”, *Milliyet*, 31 Temmuz 1960, s. 1.
- “Ticaret Filomuza Katılan Armatör Gemileri”, *Milliyet*, 13 Nisan 1953, s.6.
- “Türk Denizcilik Cemiyeti Kuruldu”, *Milliyet*, 30 Aralık 1950, s.2.

Altan, Çetin, “Şeytanın Gör Dediği-Nankör Mesleklerden Bazıları”, *Milliyet*, 14 Kasım 1980, s.5.

Altan, Çetin, “Şeytanın Gör Dediği-Süper Teknoloji, Sayın Thatcher ve BBC”, *Milliyet*, 16 Mayıs 1982, s.7.

Altan, Çetin, “Taş-Şaka Maka ama...”, *Milliyet*, 10 Mart 1960, s.2.

Büyüktuğrul, Afif, “Düşünenlerin Düşünceleri-Türkiye’ye Deniz Gücü Gereklidir”, *Milliyet*, 16 Mart 1970, s.2.

Erkilet, H. Emir, “Günün Meseleleri-Askeri Müze, Askeri Tarih”, *Milliyet*, 8 Kasım 1953, s.2.

Felek, Burhan, “Denizciliği Sevdirmek”, *Milliyet*, 10 Aralık 1970, s.2.

Felek, Burhan, “Milliyet 25 Yaşında”, *Milliyet*, 7 Mayıs 1975, s.2.

İlhan, Attila, “Muhbir, Muhabir, Muharrir Derken...”, *Milliyet*, 1 Şubat 1987, s.10.

İpekçi, Abdi, “Her Hafta Bir Sohbet: Bu Haftaki Konumuz: Şeyh-ül Muharririn, Konuğumuz: Burhan Felek”, *Milliyet*, 17 Mart 1975, s.9.

Milliyet, 1 Aralık 1962, s.5.

Milliyet, 12 Kasım 1958, s.2.

Milliyet, 12 Temmuz 1958, s.2.

Milliyet, 13 Nisan 1956, s.2.

Milliyet, 15 Ağustos 1960, s.2.

Milliyet, 17 Eylül 1956, s.2.

Milliyet, 18 Ekim 1962, s.3.

Milliyet, 19 Ekim 1957, s.2.

Milliyet, 2 Nisan 1956, s.2.

Milliyet, 21 Ağustos 1981, s.1.

Milliyet, 21 Temmuz 1955, s.2.

Milliyet, 22 Temmuz 1960, s.2.

Milliyet, 23 Haziran 1955, s.2.

Milliyet, 24 Ekim 1955, s.2.

Milliyet, 24 Mart 1980, s.10.

Milliyet, 25 Ağustos 1950, s.4.

Milliyet, 29 Temmuz 1960, s.2.

Milliyet, 30 Ağustos 1950, s.4.

Milliyet, 30 Kasım 1988, s.3,10.

Milliyet, 30 Mart 1951, s.2

Milliyet, 31 Temmuz 1960, s.1.

Milliyet, 4 Temmuz 1969, s.11.

Milliyet, 5 Ağustos 1960, s.1.

Milliyet, 5 Temmuz 1955, s.1.

Milliyet, 6 Şubat 1964, s.7.

Milliyet, 9 Şubat 1954, s.7.

Öymen, Altan, “İkinci Dünya Savaşında Türkiye-17”, *Milliyet*, 17 Eylül 1967, s.5.

Safa, Peyami, “Objektif-Üç Gazeteci Nesli”, *Milliyet*, 31 Ekim 1955, s.2.

Ulunay, Refii Cevat, “Takvimden Bir Yaprak-Bir Umumi Kütübhâne”, *Milliyet*, 12 Mart 1954, s.2.

Ulunay, Refii Cevat, “Takvimden Bir Yaprak-Denizcilik Bankasını Tebrik”, *Milliyet*, 7 Ağustos 1958, s.3.

Ulunay, Refii Cevat, "Takvimden Bir Yaprak-Rahmete Vesile...", *Milliyet*, 3 Temmuz 1955, s.3.

Weisband, Edward, "2. Dünya Savaşında İnönü'nün Dış Politikası" (çev. M. Ali Kayabal), *Milliyet*, 11 Ocak 1974, s.5.

Milliyet - Gazete Pazar:

Toprak, Zafer, "Spor Alemi Dergisi Türkiye Spor Tarihi İçin Önemli Kaynaklardan Biri", *Milliyet-Gazete Pazar*, 9 Ağustos 1998, s.15.

Milliyet - Magazin:

Felek, Burhan, "Geçmiş Zaman Olur ki - Zekeriya Sertel ve Ben", *Milliyet-Magazin*, 20 Mart 1977, s.14.

2. Kitap ve Tezler

BLERIOT, Louis - ROMOND, Edouard, *Kanatların Zaferi*, (çev. Abidin Daver), Ankara 1930.

ÇELİK, Ahmet, *İkinci Dünya Savaşı Sürecinde (1939-1945) Muhalif Basın* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Tarih Anabilimdalı, Isparta 2011.

DAVER, Abidin, *Barbaros Hayrettin Paşa*, Üstünel Yayınevi-İzmir Matbaası, İstanbul 1953.

_____, *Deniz*, Kanaat Kütüphanesi, 1932.

_____, *Dünkü Bugünkü Yarın ki İstanbul, İstanbul Radyosunda Konuşmalar*, İstanbul Belediyesi Neşriyat ve İstatistik Müdürlüğü Neşriyatı, İstanbul 1944.

_____, *Gemi*, Kanaat Kütüphanesi, 1932.

_____, *Mülazımın Romanı*, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1936.

_____, *Türk Denizciliği*, Varoğlu Yayınevi, İstanbul 1947.

DEMİREL, Ahmet, *Tek Partinin İktidarı, Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.

EKEN, Aydın, *Ord. Prof. Ata Nutku*, İTÜ Vakfı Yayınları, İstanbul 2013.

GENCER, Ali İhsan, *Türk Denizcilik Tarihi Araştırmaları*, Türkiye Denizciler Sendikası Eğitim Dizisi, İstanbul 1986.

Güzelleşen İstanbul: XX.nci Yıl, (haz. Abidin Daver-Safa Günay), İstanbul 1944.

KARAKAYA, M. Mutlu, *Cumhuriyet Döneminde Ticari Denizcilik Eğitiminin Tarihsel Gelişimi (1928-1981)* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilimdalı, İstanbul 2011.

_____, *Yüksek Denizcilik Okulu*, Kastaş Yayınları, İstanbul 2012.

KILIÇ, Murat, *Cumhuriyet Gazetesine Göre Türkiye'nin II. Dünya Savaşına Girişi ve Savaşın Sonuçları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilimdalı, İzmir 2010.

KOÇ, İ. Ceyhan, *Tek Parti Döneminde Basın İktidar İlişkileri (1929-1938)*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2006.

KOÇAK, Cemil, *Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950), İkinci Parti*, C.1, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

_____, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, C.1, İletişim Yayınları, İstanbul 2008 (4.basım).

_____, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, C.2, İletişim Yayınları, İstanbul 1996.

KOZOK, Fırat, *1938-1946 Yılları Arası Cumhuriyet Gazetesinin Genel Yayın Politikası* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Gazetecilik Anabilimdalı, Ankara 2007.

LEVENT, Sinan, *Cumhuriyet Gazetesine Göre II. Dünya Savaşı Öncesi Türk Basınında Japonya (1933-1939)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Japon Dili ve Edebiyatı Anabilimdalı, Ankara 2009.

MALKOÇ, Eminalp, *Devrimin Kültür Fidanlığı, Halkevleri ve Kadıköy Halkevi*, Derlem Yayınevi, İstanbul 2009.

OTAY, Oğuz, *Mesudiye Zirhlisi, Osmanlı'nın Son 40 Yılı'nın Tanığı (1874-1914), Efendi Kaptan Kurtar Bizi!*, Denizler Kitabevi, İstanbul 2005.

ÖKE, Mim Kemal, *Unutulan Savaşın Kronolojisi Kore-1950-1953*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1990.

PEKTAŞ, Şerafettin, *Milli Şef Döneminde (1938-1950) Cumhuriyet Gazetesi*, Fırat Yayınları, İstanbul 2003.

SARAÇOĞLU, Ahmet Cemaleddin, *Gazeteler, Gazeteciler ve Olaylar Etrafında Mütareke Yıllarında İstanbul*, (haz. İsmail Dervişoğlu), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2009.

SÖNMEZ, Oktay, *Anılarda Gemiler Ufkun Ötesinde Kayboldular*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008 (2.basım).

TBMM Albümü-1920-2010, C.1: 1920-1950, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010.

TOPUZ, Hıfzı, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003 (2.basım).

YALMAN, Ahmet Emin, *Havalarda 50000 Kilometre Seyahat Notları, Forma 1*, Vatan Matbaası, İstanbul 1943.

YALMAN, Ahmet Emin, *Havalarda 50000 Kilometre Seyahat Notları, 2 nci cilt*, Vatan Matbaası, İstanbul 1943.

YÜKSEL, Ayhan, *Geçmişten Günümüze Tirebolulu Denizciler*, Bengi Yayınları, İstanbul 2010.

3. Makaleler

“Bir Denizcilik Tutkusu Öyküsü: Abidin Daver”, *Çelebice*, Çelebi Holding A.Ş. Yayını, İstanbul, Ağustos 2009, s. 38-40.

AKALIN, Cüneyt, “Missouri'nin Ziyaretinin Tarihsel Anlamı”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2/2003, Sayı: 3, s. 1-13.

ATABEYOĞLU, Cem, “Yokuştan Gelip Geçenler: 17, Abidin Daver”, *Pirelli*, Sene: 13, Sayı: 146, Kasım 1976, s. 16.

AVŞAR, Zakir - YÜKSEL, Mehmet, “Türkiye’nin İlk Turizm Rehberi ‘Türkiye Kılavuzu’ ve Hazırlayıcısı Hüseyin Orak”, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 23, Sayı: 1, Bahar 2012, s. 33-44.

AYDIN, Hakan, “İdman (1913-1914): İlk Kapsamlı Spor Dergisi Üzerine Bir İnceleme”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27 (Yıl: 2009/2), s.153-169.

BOZKURT, İbrahim, “II. Dünya Savaşı Sonrası Amerikan Missouri Zırhlısı’nın İstanbul Limanı’nı Ziyareti Üzerine Değerlendirmeler”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (ÇTTAD)*, VI/15, 2007/Güz, s. 251-274.

ÇAKIR, Hamza, “Türk Basınında İlk Spor Gazetesi ‘Futbol’”, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 26 (Kış-Bahar 2008), s.169-196.

DAVER, Abidin, “Donanmamız”, *Her Hafta*, C: 6, No: 76, 13 Aralık 1943, s. 6-15.

DÜZCÜ, Levent, “Osmanlı Denizciliğinde Teknolojik Transformasyon: Yelkenliden Buharlı Gemiyeye Geçiş Dönemi (1828-1862)”, *Yeni Bir Askeri Tarih Özlemi, Savaş, Teknoloji ve Deneysel Çalışmalar*, (haz. Kahraman Şakul), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2013, s. 182-199.

FERİDUN, Hikmet, “Sivil Amiral A. Daver Bize Denizcilik ve Gazetecilik Hayatını Anlatıyor”, *7 Gün*, 5/110 (1 Nisan 1935), s.14-17.

HAYTOĞLU, Ercan, “Kore Savaşı ve Denizli Kore Şehitleri ile Gazileri”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2002/1, Sayı: 11, s. 76-115.

MALKOÇ, Eminoalp - ŞAHİN, Ali - MALHASYAN, Silvert - SOLGUN, Sertaç, “Kadıköy Halkevi ve Faaliyetleri 1935-1951”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, Yıl: 5/2006, Sayı: 10, s. 105-165.

MALKOÇ, Eminoalp, “Türk Basınında Truman Doktrini ve Türkiye’ye Amerikan Yardımları (1947-1950)”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, Sayı: 9, Yıl: 5/2006, s. 89-127.

ÖRENÇ, Ali Fuat, “Deniz Kuvvetleri ve Deniz Harp Sanayii”, *Dünya Savaş Tarihi, Osmanlı Askeri Tarihi, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri, 1792-1918*, (ed. Gültekin Yıldız), Timaş Yayınları, İstanbul 2013, s. 121-168.

SEMİZ, Yaşar, “Çanakkale Denizaltı Savaşı (Nisan-Mayıs 1915), Sultanhisar ve Muâvenet-i Milliye'nin Başarıları”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl:2009, Sayı: 9, s.393-398.

SEVİNÇ, Canan, “Atatürk Dönemi (1923-1938) Türk Romanında Milli Mücadele”, *Turkish Studies*, Volume: 4/1-2 (Winter 2009), s. 2011-2040.

ŞİMŞEK, Halil, “Çanakkale Bağlamında 1934 Trakya Yahudi Olayları”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 9 (Bahar 2009), s. 137-150.

UZUN, Ruhdan, “Türkiye’de Spor Basınının Etik Anlayışı”, *Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 19, Yıl: 2004, s. 1-23.

ZORLU, Tuncay “Osmanlı Deniz Teknolojisi Üzerine”, *Türkiye Araştırmaları Literatürü Dergisi*, C. 2, S. 4, Güz 2004, s. 297-353.

Y-JENERASYONUNDA SÖZSÜZ İLETİŞİM YÖNTEMİ OLARAK GÖSTERİŞÇİ TÜKETİM KULLANIMIYLA İLGİLİ DENEYSEL BİR ÇALIŞMA

Gökhan AYDIN*

Bilge KARAMEHMET**

Özet

Bu çalışma içerisinde günümüzde kullanımı istikrarlı bir şekilde artış gösteren lüks tüketim ürünleri sözel olmayan iletişim bakış açısından ele alınmıştır. Karşı cinse mesaj verme (sinyalleşme) aracı olarak lüks ürünlerin kullanımı birçok kültürde ve özellikle gençler arasında yükselen bir eğilim olarak görülmektedir. Karşı cinsi etkilemek için gösterişçi ürünler kullanma eğiliminin kadın ve erkekler arasında tercih edilme şekillerinin ortaya konulması için deneysel bir çalışma yürütülmüştür. Bu deneysel çalışma ile Y-jenerasyonuna mensup olan 208 kişinin lüks tüketim ürünleri için yaptıkları harcamaların değişiklik gösterip göstermediği uygulamalı bir araştırma sonucunda ortaya konulmuştur. Çalışmanın sonuçlarına göre karşı cinsi etkilemek için bir sinyalleşme aracı olarak lüks tüketim ürünlerinin kullanımını erkeklerin tercih ettiği, kadınlar arasında ise böyle bir eğilim olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gösterişçi Tüketim, Lüks Tüketim, Deneysel Çalışma, Masraflı Sinyalleşme

AN EXPERIMENTAL STUDY ON CONSPICUOUS CONSUMPTION AS NON-VERBAL COMMUNICATION MECHANISM AMONG Y-GENERATION

Abstract

This study analyzes the use of conspicuous luxury good purchase intention motives and behavior from a social point of view. Using luxury goods as a signaling tool to impress and attract the opposite sex is a common phenomenon observed in various cultures especially in younger generations. An experimental study was carried out to understand conspicuous consumption intention among men and women. Data from a total of 208 subjects from Y-generation were collected following the

* Yrd. Doç. Dr. İstanbul Arel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İngilizce İşletme Bölümü, gokhanaydin@arel.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr. İstanbul Arel Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Turizm ve Otelcilik Bölümü, bilgekaramehmet@arel.edu.tr

experiment. The findings lead us to the conclusion that men intend to spend more on conspicuous goods when they are in a romantic/mating mind-set, which can be considered as a signaling tool to attract women. On the other hand, no similar motive was observed among women.

Keywords: Conspicuous Consumption, Luxury Consumption, Experimental Study, Costly Signaling,

Y-JENERASYONUNDA SÖZSÜZ İLETİŞİM YÖNTEMİ OLARAK GÖSTERİŞÇİ TÜKETİM KULLANIMIYLA İLGİLİ DENEYSEL BİR ÇALIŞMA

Giriş

Lüks mal ve hizmetlerin kullanımı çok uzun yıllardan beri süregelen bir alışkanlıktır ve gerek etik boyutunda gerek davranışsal gerekse iletişim boyutunda birçok çalışmaya söz konusu olmuştur. Lüks kavramının ne şekilde tanımlandığı yapılan çalışmaların sonuçlarının yorumlanıp karşılaştırabilmesi için önemli bir noktadır. Literatürde lüks kavramının farklı şekillerde tanımlandığını ve kişilerin algısına bağlı olarak hangi ürünün veya markanın lüks olarak kabul edildiğinin değiştiğini görmekteyiz. Veblen (1899:95-116) lüks ürünleri gösterişçi ziyar olarak görmekte ve tanımlarken sadece gösteriş boyutuna indirgemektedir. Lüks ürünler Grossman ve Shapiro (1988:79-100) tarafından ise benzer şekilde kullanıcılarına fonksiyonelliğın dışında prestij ve statü sağlayan ürünler olarak tanımlanmıştır. Sadece gösteriş üzerine yoğunlaşan tanımlara ek olarak daha kapsamlı yaklaşımlar da literatürde görülmektedir. (Phau ve Prendergast (2000:123) lüks (marka) tanımında yüksek bilinirlik, iyi bilinen bir marka kişiliğı, yüksek algılanan kalite, ayrıcalıklı olma hissi uyandırma boyutlarına yer vermiştir. Bütünsel bir yaklaşım benimseyen Vickers ve Renand (2003:459-478) ise deneyimsellik, fonksiyonellik ve sembolik etkileşim boyutları altında lüks kavramını incelemiştir. Dubois ve diğerlerinin (2001:1-56) tanımında ise çok yüksek kalite, yüksek fiyat, nadirlik (az bulunurluk), gösterişçi değer, ihtiyaç duyulandan fazlası olması ve haz vermesi lüks ürünlerin nitelikleri olarak kabul edilmiştir. Literatür içerisinde görülen bu ve benzer tanımlardan hareketle lüks ürünler için genel kabul gören boyutları yüksek kalite, yüksek bilinirlik, iyi bir imaj, yüksek fiyat, az bulunurluk, sahibine statü ve prestij katabilmesi, kullanıcıya haz vermesi olarak sıralanabilir. Bu tanımlar ve ortak paydalar paralelinde lüks tüketim alışkanlıkları ve pazarları ele alındığında lüks tüketimin sadece toplumun en üst, elit kesimlerinde değil toplum genelinde kabul görmeye ve tercih edilmeye başladığı görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında

arz ve talep tarafındaki gelişmeler etkin olmaktadır. Bir yandan toplum içerisinde daha çok tüketicinin farklı güdüler ile lüks ürünleri arzulamaları, diğer yandan ise lüks tüketim alanında faaliyet gösteren firma ve markaların ‘erişilebilir lüks’ kavramını destekleyici ürün ve pazarlama çalışmalarıyla daha geniş kesimlere ulaşmaya çalıştığı görülmektedir (Ghosh & Varshney, 2013:146-159; Nueno & Quelch, 1998:61-68; Tsai, 2005: 277-291).

“Lüks” kavramı ve lüks tüketim konusuna bakışın antik çağlardan itibaren ikilemlere sebep olduğu açık şekilde görülmektedir. Antik Yunan düşünürlerden Epikür’ün (Epikuros) hedonist bir bakış açısıyla yaklaştığı ve olumlu olarak gördüğü lüks kavramı ve beraberinde gelen haz Aristo tarafından eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilerek genel olarak bir aşırılık olarak görülmüştür (Ghosh & Varshney, 2013:146-159).

Etik olarak ne şekilde yaklaşırsa yaklaşılsın lüks ürünlerin tüketimi eski çağlardan günümüze kadar süregelen bir alışkanlıktır. Yüzyıllardır devam eden lüks tüketimin alışkanlığı incelendiğinde tüketicilerin lüks ürünleri tüketim amaçlarının birbirinden farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu ürünlerin yüksek kaliteli malzemelerden ve iyi işçilikle üretilmiş olması tercih sebebi olabilirken çoğunlukla sosyal sebepler sebebiyle bu ürünler tercih edildiği görülmektedir. Lüks ürünleri alabilmek için gerekli gelir seviyesine ulaşabilmiş kişiler başarılarının ve statülerinin bir göstergesi olarak bu ürünleri tercih etmektedirler (Trigg, 2001:99-115). Veblen’in (1899:95-116) işaret ettiği şekilde bazı ürünlerin kullanımında fonksiyonellikten ziyade gösterişçiliğin ön planda olduğunu görmekteyiz. Aşırılığın, müsrifliğin gösterimi bir güç gösterisi olarak bireyler tarafından tercih edilebilmektedir. Pahalı lüks bir ürünün fonksiyonel olarak muadili daha ucuza temin edilebilirken pahalı olan ürünün tercih edilerek zenginlik ve statü göstergesi olarak topluluk içinde kullanılmasına gösterişçi tüketim ismini veren Veblen’in (1899:95-116)’in ‘Sosyal Sınıf Teorisi’ (Theory of the Social Class) eseri bu alanın öncülerinden olarak görülmektedir. Veblen’e göre statünün göstergesi kişilerin birikimlerinin, kazançlarının büyüklüğünden ziyade zenginliğin göstergesi, kanıtları olarak şekil bulmaktadır. Bu yaklaşıma göre lüks tüketimin temel kaynağı dış güdümlü (extrinsic) güdülerdir ve bireylerin statü ve zenginliklerini topluma ve diğer bireylere gösterebilme çabalarıyla ilişkilidir. İnsanın kendini geliştirme, daha iyi görme güdüleriyle alt tabakada yer alanların daha üst sosyal tabakaya aitmiş gibi

göstermek istemesi, üst tabakalarda yer alan bireylerin ise alt tabakadan farklılaşma istekleri sonucunda gösterişçi tüketim eğilimleri ortaya çıkmaktadır. Bu ve benzeri klasik sosyolojik teorilerde gösterişçi tüketim ile eş seçimi arasında doğrudan bir bağlantı kurulmamış olmasına rağmen toplum içerisinde sosyal rekabet arenasında müsrif harcamalarla prestij ve statü elde edileceği vurgulanmıştır (Bird & Smith, 2005:221-248).

Statü kavramı her bireyin farklı bir yerinin olduğu antik kültürlerden itibaren günümüze kadar süregelen bir kavramdır. Statü tarih içerisinde genellikle kan bağıyla kazanılan veya bir kral gibi üst mevkiden birisi tarafından bahşedilen bir özellik iken 18. yüzyıldan itibaren kişilerin farklı alanlarda başarıları ile bireysel olarak kazanılan bir özellik haline gelmiştir (Han, Nunes, & Drèze, 2010:15-30). Bir statü sembolü olarak (kişisel tüketim) ürünlerinin kullanılması da benzer şekilde Antik Çağ'dan Orta ve Yeni Çağ Avrupası'na ve günümüze kadar birçok farklı zaman diliminde gözlenmektedir. Orta Çağ'da her bir sosyal sınıfın giyebileceği ve giyemeyeceği kıyafetler yasalar ile detaylı olarak tanımlanmış ve sosyal statü ile giyim, aksesuar arasındaki bağlantı resmi ve yazılı bir boyuta taşınmıştır (Berry, 1994:259-261). Bu durum sosyal sınıfların arasındaki ayrımın belirsizleşmeye başladığı 18.yy.a kadar devam etmiş, bu dönemde ilgili kanunlar kaldırılarak kıyafet ve aksesuarlar konusunda herkesin istediğini giyebilmesinin önünde yasal olarak bir engel kalmamıştır. Bu gelişme paralelinde statü göstergesi olarak gösterişli, pahalı, özel/değerli malzemelerden yapılmış kıyafetlerin ve aksesuarların kullanımları toplum geneline yayılarak devam etmiştir (Han vd., 2010:15-30).

Günümüzdeki modern toplum anlayışında toplum içerisinde farklı sosyal sınıfların varlığını sürdürmesi sebebiyle statü göstergesi olarak gösterişçi tüketim tüm ihtişamıyla varlığını sürdürmektedir. Lüks tüketim eşyalarının satın alınması ve statü göstergesi olarak kullanılması hem gelir seviyesi yüksek kişiler hem de görece düşük kişiler arasında yaygın olarak görülen bir durumdur. Gelir seviyesi görece düşük kişilerin statü göstergesi olarak markaları kullandıkları fakat orijinal ürünlere ekonomik olarak erişemedikleri için taklit ürünleri tercih ettikleri de görülmektedir. Bu şekilde farklı gelir gruplarına üye olan bireylerin statü göstergesi olarak lüks tüketim ürünlerinin ve markalarını tercih ettiklerini gözlemlemekteyiz (Nia & Zaichkowsky, 2000:485; Wilcox, Kim, & Sen, 2009:247-259).

Literatür taraması bölümünde sebepleri detaylı olarak incelenmiş olan lüks tüketim alışkanlığının gelişiminin iyi bir göstergesi olarak küresel lüks tüketim harcamalarının farklı dönem ve bölgelerde yaşanan ekonomik kriz ve durgunluklara rağmen istikrarlı olarak arttığı görülmektedir. Lüks markaların özellikle gelişmekte olan ülkelerde hızlı büyüme içerisinde oldukları görülmektedir (Bain & Company, 2014:1; Euromonitor, 2015:1; Shukla & Purani, 2012:1417-1424). Tüm tüketici ürünleri pazarları arasında en hızlı büyüyen pazar olarak görülen lüks tüketim (Sparshott, 2014:1) ülkemizde de büyümektedir. Dünya geneline benzer şekilde lüks tüketimin ülkemizdeki artışı lüks otomobil satışlarının 2014 yılında bire önceki yıla göre %20'lik artışıyla gözler önüne serilmektedir (BloombergHT, 2015:1).

Lüks tüketim pazarı sektörel bir bakış açısıyla ele alındığında dokuz farklı bölüme ayrılmaktadır (Bain & Company, 2014:1). Lüks tüketim sektörü içerisinde yer alan tüm segmentlerin küresel toplam pazar büyüklüğü 850 milyar Euro, bunlar arasında en büyük pazara sahip olan kişisel lüks tüketim mallarının pazar büyüklüğü ise 223-300 milyar Euro olarak tahmin edilmektedir (Bain & Company, 2014:1; Euromonitor, 2015:1). Bu çalışma içerisinde lüks tüketim ürünleri içerisinde ana kategori olarak kabul edilen moda (giyim ve aksesuar) kategorisi lüks tüketimin asıl göstergesi olarak ele alınmıştır. Bu kategori tüm lüks tüketim pazarı içerisinden yaklaşık %30 ile en büyük payı almakta ve genel olarak lüks tüketim alışkanlıklarının anlaşılabilmesi için iyi bir temsilci olarak görülmektedir. Bu çalışma kapsamında da tüketici ürünleri lüks tüketim alışkanlıklarının iyi bir göstergesi olarak seçilerek araştırma kapsamındaki deneysel çalışma içerisinde yer almışlardır.

Literatür

Bireylerin toplumun diğer fertleriyle ilgili düşüncelerini oluştururken onları mülkiyetlerindeki şeylerle değerlendirme eğiliminde oldukları farklı çalışmalarda gözlemlenmiş bir durumdur (Belk, Bahn, & Mayer, 1982:4; Richins, 1994:522). Bir bireyin sahip olduğu şeylerin, zenginliğinin günümüzde eski yüzyıllara nazaran daha çok edinilen kazanımlar, başarı ve beceriyle kazanılan statüyle ortaya çıktığı görülmektedir. Yani eskiden kan bağı yoluyla (zengin bir aileye doğmak vb.) edinilen statü günümüzde daha çok bireylerin kendi çabalarıyla edinebilecekleri bir şeydir. Bu sebeple günümüzde mal mülk ve hem zenginlik ve statü göstergesi hem de bir başarı, beceri sembolü olarak algılanmaktadır (Richins & Dawson, 1992:303; Richins,

1994:522). Bu noktadan hareketle lüks ve gereksiz olan gösterişli ürünlere para harcayacak kadar zengin olduğunu göstererek diğer bireyleri etkileme ve statü kazanma amacıyla yapılan bu 'gösterişçi tüketimin' bir başarı sembolü olarak toplumda kabul görmektedir. Gösterişçi tüketim eğilimi sebebiyle lüks markaların daha çok toplum içerisinde kullanılan ürünlerde tercih edildiği (ör. araba, takı, kıyafet) fakat ev içinde kişisel kullanımı olan ürünlerde daha az tercih edildiği görülmektedir (ör. temizlik malzemeleri vb.) (Charles, Hurst, & Roussanov, 2009:425-467). Bireylerin markalara yüklenmiş olan sembolik anlamlar ve ilişkilendirmeler vasıtasıyla markaları kullanan diğer bireyler hakkında çıkarımlarda bulunduğu ve profilleme yaptığı görülmektedir (Muniz Jr. & O'Guinn, 2001:412-437). Bu profilleme paralelinde bireylerin toplum içerisinde etkisinde kaldıkları 'referans gruplara' göre davranışlarını belirleme eğilimi de gözlenmektedir. Söz konusu referans gruplar kişinin kendini ait gördüğü gruplar, özendiği onlar gibi yaşamak istediği gruplar ve yer almak birlikte görülmek istemediği gruplar olabilmektedir (Merton, 1957:281-386). Teorik olarak varsayılan bu olgunun çeşitli araştırmalarda ortaya çıktığı ve söz konusu grupların kişilerin yaşayış şekilleri ve tüketim alışkanlıklarına anlamlı etkisinin olduğu görülmüştür (Bearden & Etzel, 1982:183). Kişilerin birlikte anılmak veya anılmamak istediği gruplarla ilgili kendini ifade edebilmesinin iyi bir yolu da marka kullanımınıdır. Tanınmış bilinen ve kullanıcı grubu kısıtlı olan markaları (ör. lüks markalar) kullanan kişilerin markalarla özdeşleştirildiği yani marka imajının oluşumuna etki ettiği de görülmektedir. Referans grup ve marka özdeşleştirmelerinden dolayı tüketiciler bazı markaları kullanmayı ve üzerlerinde taşımayı isterken bazı markalardan uzak durmayı tercih etmektedirler (Sirgy, 1982:287).

Toplum içerisindeki bireylerin lüks markalar ve ürünler ile etkilenmesinin önemli bir güdüsü olarak karşı cinsi etkileme öne çıkmaktadır. Karşı cins ile iletişim alanında bu kapsamdaki araştırmalar incelendiğinde lüks tüketim ürünleri ve gösterişçi tüketimle ilgili kısıtlı sayıda araştırma gerçekleştirildiğini görmekteyiz. Bu alandaki çalışmalar arasında karşı cinsi lüks hediyeler vererek veya kullanarak etkileme literatürde yer bulmuş bir çalışma alanı olarak ortaya çıkmaktadır (Belk & Coon, 1993:393-417; Jonason, Cetrulo, Madrid, & Morrison, 2009:89-103; Sundie vd., 2011:664-680; Wang & Griskevicius, 2014:834-854). İlgili çalışmalar içerisinde erkeklerin lüks tüketim ürünlerinin kullanımı ve gösterişçi tüketim ile karşı cinse

mesaj verme eğiliminde bulunduğu fakat kadınlarda bu durumun gözlenmediği görülmektedir (Griskevicius vd., 2007:85-102). Karşı cinsin algıları incelendiğinde ise erkeklerin bir statü, zenginlik ve güç göstergesi olarak pahalı ve lüks ürünleri kullanarak karşı cinse daha çekici görüldüğü çalışmalarla ortaya konmuştur (Griskevicius vd., 2007:85-102; Sundie vd., 2011:664-680; Wang & Griskevicius, 2014:834-854). Ayrıca erkeklerin karşı cinsi etkileme amacı gütmeleri durumunda lüks ürünlere daha fazla para harcama eğilimine girdiği de gözlemlenmiştir (Griskevicius vd., 2007:85-102). Bu çalışmaların çoğunun A.B.D. gibi batı kültürlerinde gerçekleştirilmiş olması ve olası kültürel farklılıkların gözle alınamamış olması bu alanda bakir bir çalışma alanı yaratmaktadır. Ağırlıklı olarak batı toplumlarında yürütülmüş olan bu çalışmaların farklı kültürlerde ve ülkemizde uygulamalarını görememekteyiz.

Evrimsel biyoloji bakış açısından incelendiğinde de karşı cinsi etkilemek ve eş bulmak için doğada birçok canlının göze çarpan, dikkat çekici farklılaşma yoluna gittiğini görmekteyiz. Cinsel seçim teorisinde ortaya konulduğu şekilde farklı cinslerden örnekler incelendiğinde türlerin erkeklerinin daha renkli ve dikkat çekici tüyler, işaretler, uzuvlar ile karşı cins tarafından fark edilmeye (ör. tavus kuşunun renkli tüyleri; erkek geyiklerin boynuzları) ve rakiplerinin arasından sıyrılmaya çalıştığı görülmektedir (Darwin, 1859:60-79). Fonksiyonel herhangi bir amacı olmayan tüyler, her yıl düşen ve yeniden büyütülmesi gereken gösterişli boynuzlar gibi öğeler çoğu zaman sadece karşı cinsi etkilemek için kullanılmaktadır. İnsanlarda da benzer şekilde erkeklerin kendilerini karşı cinse beğendirmek için lüks ürünleri tercih ederek gösterişçi lüks tüketim eğilimine sahip olması çok da şaşırtıcı değildir (Griskevicius vd., 2007:85-102). Kadınlardan ziyade erkeklerin gösterişçi tüketim ile karşı cinsi etkileme eğiliminin bir açıklaması Trivers'ten (1972:136-179) gelmiştir. Trivers (1972:136-179) çıkarımının kadın ve erkeğin bir çocuğun oluşumunda farklı miktarlarda çaba ve enerji harcamalarına dayandırmıştır. Erkek için çocuğun meydana konulması kısa bir çaba ve çok daha düşük enerji gerektirirken kadın için çok daha uzun süre, çaba ve enerji gerektirmektedir. Bu sebepten dolayı kadınlar eş seçiminde daha seçici olmaktadır. Erkeklerin bakış açısından ise seçici dişilerin dikkatlerini çekip kendilerini beğendirerek yoğun rekabet arasından sıyrılmak ihtiyacı ortaya çıkmaktadır (Andersson, 1994). Bu konuyla ilgili benzer bir yaklaşım olarak sinyalleşme teorisi üzerine geliştirilen masraflı sinyalleşme teorisi (costly

signalling theory) görülmektedir (Grafen, 1990:517-546). Sinyalleşme teorisine göre bireyler diğer bireylere kendileri hakkında mesaj vermek için kendileri için farklı boyutlarda (zaman, enerji, risk vb.) maliyetleri olan davranışlarda bulunurlar. Masraflı sinyalleşme teorisinin en sık kullanılan örneği olarak tavuskuşunun uzun ve gösterişli kuyruk tüyleri verilmektedir. Bu tüyler türün erkeğine has olup ortaya çıkarılması/büyütülmesi için kuşun metabolizmasının büyük kaynak ve enerji kullanması gerekmektedir. Bu gösterişli kuyruk fonksiyonel bir fayda sağlamamakta hatta tam tersine potansiyel avcı türlerinin daha çok dikkatini çekmektedir. Büyük ve gösterişli bir kuyruğa sahip olabilmek için tavuskuşunun iyi genlere sahip olması, bol yiyecek elde edebilmesi ve sağlıklı olması gerekmektedir. Ancak bu özelliklere sahip tavuskuşları yüksek enerji ve kaynak harcayarak büyük ve gösterişli kuyruklar geliştirebilirler. Bu sayede kuyruk rakiplere ve karşı cinse karşı tavuskuşunun kalitesinin / üstünlüğünün dürüst bir göstergesi olmaktadır (Zahavi, 1975:205-214).

Davranışsal ekoloji alanında geliştirilen bu teori antropoloji alanında da kabul görmüştür (Bird & Smith, 2005: 221-248). Tavus kuşunun bu özellikleri insanların zenginliği ve kişisel (fiziksel vd.) özellikleriyle örtüştürülebilir. Bu sayede masraflı sinyalleşme teorisi müsrif, gösterişli harcama davranışını açıklayabilmektedir. Sinyalleşme teorisinin bir eleştirisi olan mesajı verenin hile yapma ve karşı tarafı kandırmaya çalışması konusunda Zahavi (1975:205-214) handikap teorisi ile cevap vermektedir. Handikap teorisinin ismi ve esin kaynağı at yarışlarında en iyi ata fazladan ağırlık taşıtılmasından almaktadır. Benzer şekilde birçok cinsin erkeğinde erkek tavus kuşlarının kuyruğuna benzer ek maliyet oluşturan, oluşturulması enerji ve ek kaynak gerektiren öğeler vardır. Bu tarz maliyetli gösterişli öğeler karşı tarafa yani bu durumda karşı cinse taklit edilmesi pek de mümkün olmayan dürüst sinyaller vermektedir (Zahavi, 1975:205-214).

Bu tarz stratejileri izleyenler için maliyetler yüksek olmasına karşın diğer bireyler ile sosyal ilişkileri etkileyerek özellikle karşı cinsi etkileme konusunda başarılı oldukça fayda ortaya çıkmaktadır. Sinyalleşme teorisindeki maliyetler günümüzde toplumlarda statü ve prestij kazanmak için satın alınan ve kullanılan gösterişçi ürünler için üstlenilen maliyetler, harcanan para olarak görülebilir (Veblen, 1899:95-116). Bu bakış açısından sinyal maliyetlerinin yüksek olması prestij ve statü kazanımı için gereklidir. Tabi ki sinyalin bir alıcı grubunun da olması gereklidir. Sosyal ortamda rakip, arkadaşı ve potansiyel eş olarak görülen karşı cins

önemli sinyal alıcı gruplarını oluşturmaktadır. Sinyalin yani bu mesajın alıcısı olan kişi için ne şekilde fayda ortaya çıktığını da açıklamak gereklidir. Karşısındaki bireyin belirli bir gruba ait olup olmadığını, yeterli kaynağı olup olmadığını anlamak için o kişinin sözlerini güvenmek yerine görülen ipuçlarını kullanarak bir çıkarım yapmak daha doğru sonuçlar verebilmektedir. Bu şekilde daha dürüst bir mesajlaşma mümkün olabilmekte ve potansiyel arkadaş, rakip ve eşlerin gerçek kapasitelerini ortaya koyabilmektedir (Bird & Smith, 2005:221-248).

Her ne kadar bireylerin akılcı ve fonksiyonel değeri yüksek alışverişlerin gereksiz, savurgan harcamalara kıyasla tercih edilmesi beklenirken incelenen teoriler paralelinde gösterişçi alışverişlerin de bireyler için tıpkı erkek tavuskuşlarının tüyleri gibi değer yaratması mümkündür. Buradan hareketle karşı cinsi etkilemek için maliyetli sinyaller olarak görebileceğimiz gösterişçi lüks ürünlerinin tüketiminin bireylerin romantik/eş seçimi bakış açısına büründükleri durumlarda artmasını beklemekteyiz.

Gösterişçi tüketim ve toplum içerisinde statünün belirlenmesi ve iyileştirilmesi lüks tüketim için önemli bir güdü olmasına rağmen lüks tüketimin tek amacının bu olmadığı da çeşitli araştırmalar tarafından ortaya konulmuş bir gerçektir. Lüks tüketim ile ilgili literatür içerisinde üç temel güdüyle lüks tüketimin tercih edildiğini görmekteyiz. Bunlar ürünün kalitesi gibi ürünle ilişkili faktörler, kişinin içsel güdüler ve kendi tatmini kendini gerçekleştirme ile ilişkili kişisel faktörler (hazsal vd.), son olarak da önceki bölümlerde değinilen statü, prestij göstergesi olan sosyal faktörlerdir (Amatulli & Guido, 2012:189-207; Dubois vd., 2001: 1-56; Eastman & Eastman, 2011:9; Nwankwo, Hamelin, & Khaled, 2014:735-744; Vigneron & Johnson, 1999:1). Bu çalışma içerisinde ürüne bağlı kalite gibi faktörlerin seçim üzerindeki etkisini ortadan kaldırabilmek için marka değil ürün grubu bazında bir çalışma gerçekleştirilmiştir.

Sinyalleşme alanında yapılan çalışmalarda cinsiyetler arasında farklılıklar olduğu görülmüştür. Erkeklerin kadınları öncelikli olarak fiziksel özelliklerine göre değerlendirdikleri ve kadınların tersine kendilerine yönlendirilen gösterişçi tüketim sinyallerinden etkilenmedikleri görülmüştür (Griskevicius vd., 2007:85-102; Li & Kenrick, 2006: 468-489). Teorik altyapı ve literatürdeki ilgili çalışmalar doğrultusunda bu çalışma içerisinde erkeklerin karşı cinsi etkilemek için gösterişçi

lüks tüketim eğiliminde olmaları kadınlar arasında ise bu durumun görülmemesi beklenmektedir.

Yöntem

Yapılan çalışma içerisinde cinsiyete göre farklı iki grup (kadın x erkek) ve eş seçimi/romantik anlayışa sahip ve kontrol grubu olan iki grup ile 2 x 2 tasarıma sahip deneysel bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Yöntem olarak ilgili literatürde Griskevicius vd. (2007:85-102), Wilcox (2009: 247-259) çalışmaları esas alınmıştır. Deneysel çalışmaya dâhil olan aşağıda yer alan sorulara geçilmeden önce denekleri eş seçimi/romantik bakış açısına getirmek için spor ve sosyal medyada paylaşımlar üzerine bir çalışma yapıldığı ve bu çalışma ile ilgili fikirlerini alarak kısa bir tartışma yapılacağı söylenmiştir. Bu senaryo paralelinde deneklere karşı cinsine ait spor yapma esnasında çekilmiş fotoğraflar gösterilmiştir. Gösterilen bu işaret/ıpuçlarının davranışlara etki edece şekilde bireyler üzerinde etkileri olduğu birçok çalışma ile ortaya konulmuştur (Chartrand & Bargh, 2002:13-41; Griskevicius vd., 2007:85-102). Bu senaryo yaklaşık 15 dakika sürdürülmüş ve hemen arkasından farklı bir araştırma için kısa bir anket doldurmalarını rica ederek aşağıda yer alan soru/cevap formu kendilerine dağıtılarak cevaplamaları istenmiştir. Kontrol grubunda yer alan deneklere ise Türkiye’de elektronik ticareti düzenleyen mevzuatla ilgili 15-20 dakikalık bir sunum yapılmıştır. Bu sunumun ardından bir çalışma için kısa bir soru formunu cevaplamaları istenmiş ve deney grubuyla aynı form kendilerine verilmiştir.

Bu deneysel çalışma içerisinde katılımcılara uygulanan soru/cevap formunun içeriği aşağıda görülmektedir:

Piangodan 25,000 TL para kazandınız. Bu parayla yeni bir şeyler almayı düşünüyorsunuz. Bu alışverişte aşağıdaki ürünler için ne kadar para harcardınız?

- *Kol saati (50-5,000TL)*
- *Bir hafta yurtdışı tatili (500-5,000TL)*
- *Cep telefonu (250-3,000TL)*
- *Güneş gözlüğü (50-1,500TL)*
- *Ayakkabı (50-1,000TL)*

- *Arkadaşlara akşam yemeği ısmarlama (100-1,000TL)*
- *Araba alma / değiştirme (5,000-50,000)*

Her bir ürün için farklı taban ve tavan fiyatlar belirlenmiş olup kişilerin 11 noktalı bir ölçekte bu fiyatları değerlendirmesi istenmiştir.

Deney grupları kadın ve erkek olarak ayrıştırılarak ortalama 20 kişilik gruplarla çalışma on seansta tamamlanmıştır.

Yukarıda detaylandırılan bu çalışma ile kadın ve erkeklerin ayrı ayrı gösterişi ürün satın alma tercihlerinin romantik/eş seçme bakış açısına geldikleri durumla normal bir durum arasında değişiklik gösterip göstermediği test edilmiştir.

Örneklem ve Uygulama

Çalışma kapsamında incelenen Y-jenerasyonu araştırmanın uygulandığı tarih itibariyle 20-37 yaş arasında olan kişileri kapsamaktadır. Bu doğrultuda yapılan deneysel çalışmada bu yaş aralığından denekler seçilmiştir. İki cinsiyetin bakış açılarını anlayabilmek, karşılaştırma aşamasında grupların büyüklüklerinin sebep olabileceği hataları önleyebilmek adına eşit cinsiyet dağılımına sahip olacak şekilde kotalı kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Çalışma İstanbul'da büyük bir vakıf üniversitesi içerisinde öğrenciler ve ilgili yaş aralığındaki çalışanları kapsayacak şekilde uygulanmıştır.

Örneklem ile ilgili temel demografik bilgileri şu şekilde özetleyebiliriz: %90'ı üniversite öğrencisi; 104 kadın, 104 erkek; medyan yaş 23; yaş aralığı 20-37.

Analiz ve Bulgular

Elde edilen verilerin analizinde SPSS programı yardımıyla yapılan ANOVA yöntemi kullanılmıştır. ANOVA yardımıyla deney grubu ve kontrol grubundaki erkek ve kadınlar ayrı birer grup olarak düşünülerek bu dört grup arasında gösterişi ürün tüketiminde farklılık olup olmadığı test edilmiştir. ANOVA'nın varsayımları arasındaki normal dağılıma uygunluk histogramlar vasıtasıyla kontrol edilmiştir. Grupların içerisindeki varyansların eşitliği konusunda uygulanan Levene testi değeri istatistiki olarak anlamlı çıkmadığı için varyanslar eşit kabul edilmiştir.

Deney grubu ile kontrol grubu arasındaki farklılıkların anlamlı olup olmadığını analiz etmek için varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır.

Varyans analizi iki ya da daha fazla gruba ait ortalamalar arasındaki farkın anlamlı olup olmadığı ile ilgili hipotezleri test etmek için kullanılmaktadır. İki grubun ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığı t testi kullanılarak da incelenebilir. Eğer ikiden fazla grubun ortalamaları karşılaştırılacak ise F Testi diğer bir ismiyle Varyans Analizi (ANOVA, Analysis Of Variance) uygulanır. İki den fazla grubun ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını test eden F testinin hipotezi aşağıdaki gibidir

H_1 = Gösterişçi tüketim eğilimlerinde deney grubundaki kadın ve erkek örneklem arasında anlamlı bir farklılık görülmez.

H_2 = Gösterişçi tüketim eğilimlerinde kontrol grubundaki kadın ve erkekler arasında anlamlı bir farklılık görülür.

Tablo 1: Gösterişçi Tüketimde Gruplar Arası ANOVA testi

	Kareler Toplamı	Serbestlik derecesi	Ortalama Kare	F Değeri	Anlamlılık Düzeyi
Gruplar Arası	155,668	3	51,889	17,271	,000
Gruplar İçi	612,919	204	3,005		
Toplam	768,587	207			

Çalışmanın yöntem bölümünde de anlatıldığı gibi deney ve kontrol grupları arasında gösterişçi tüketim konusunda herhangi bir farklılık olup olmadığı Tablo 1’de yer alan anlamlılık düzeyi sonucuyla belirlenmiştir. %95 güven düzeyinde yapılan F testi sonucuna göre gösterişçi tüketim için anlamlılık değeri $p=0,000 < 0,05$ bulunmuştur. Gösterişçi tüketim için $p < 0,05$ olduğundan H_2 hipotezi kabul edilir. Daha açık bir ifade ile “Gösterişçi tüketim eğilimlerinde cinsiyete göre anlamlı bir farklılık vardır”.

Tablo 2: Gruplar Açıklayıcı İstatistikler

Grup	N	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata	Min.	Maks.
1	52	6,016090	1,4417816	,1999391	2,8333	9,3333
2	52	7,971154	1,2326005	,1709309	6,3333	11,0000
3	52	6,054487	1,8661187	,2587841	2,0000	11,0000
4	52	5,868590	2,2220663	,3081452	1,6667	10,3333
Total	208	6,477580	1,9269092	,1336071	1,6667	11,0000

(1: Deney Grubu Kadın, 2: Deney Grubu Erkek, 3: Kontrol Grubu Kadın, 4: Kontrol Grubu Erkek)

Yukarıdaki tabloda verilerimize ait ortalama değerleri ortalama gösterişi tüketim düzeyini göstermektedir.

Tablo 2’de görüldüğü gibi 11 noktalı ölçeğe göre yapılan değerlendirmede (1: En düşük gösterişi tüketim eğilimi- 11: En yüksek gösterişi tüketim eğilimi) deney ve kontrol grubu arasında büyük farklılıkların olmadığı, deney grubu erkeklerin diğerler gruplardan daha yüksek bir değer aldığı (7,97) en düşük değeri ise kontrol grubu erkeklerin aldığı (5,86) görülmektedir.

Yöntem bölümünde bahsi geçen romantik içerikli görsellerin, deney grubu erkekler üzerinde ortalama 2,1 puanlık bir artışı tetiklediği dolayısıyla gösterişi tüketim eğilimini arttırdığı görülmektedir. Deney grubu kadınlarda romantik güdülenme sonrasında 6,01 düzeyinde gösterişi tüketim eğilimi gözlemlenirken, kontrol grubu kadınların 6,05 düzeyinde gösterişi tüketim eğilimi sonucu çıkmaktadır. Bu noktada 0,04 puanlık farktan bahsedilmektedir. Bu sonuç paralelinde kadınların romantik güdülenme sonrasında gösterişi tüketim eğilimleri dikkate değer şekilde etkilenmemiş olduğu görülmüştür. Erkeklerin romantik güdülenme sonrasında gösterişi tüketim ürünlerine daha fazla para harcama eğilimlerinin olduğu bu tablo sonucunda söylenebilir.

Tablo 3: Multiple Comparisons Dependent Variable:

GösteriŇi Tüketim Tukey HSD

(I) Analiz Grup	(J) Analiz Grup	Ortalamaların Farkı (I-J)	Std. Hata	Anlamlılık Düzeyi
1	2	-1,9550641*	,3399	,000
	3	-,0383974	,3399	,999
	4	,14750	,3399	,973
2	1	1,9550641*	,3399	,000
	3	1,9166667*	,3399	,000
	4	2,1025641*	,3399	,000
3	1	,0383974	,3399	,999
	2	-1,9166667*	,3399	,000
	4	,1858974	,3399	,947
4	1	-,14750	,3399	,973
	2	-2,1025641*	,3399	,000
	3	-,1858974	,3399	,947

* %99 seviyesinde anlamlı

Gruplar arasında farklılık olduğu ANOVA testiyle ortaya çıkarıldıktan sonra ikinci adım olarak hangi grup veya grupların farklılık gösterdiğinin anlaşılabilmesi için Tukey testi uygulanmıştır. Bu testin Tablo 3 içerisinde gösterilen sonuçlarından hareketle 2. Grup olan deney grubunda yer alan erkek örneklemin diğer tüm gruplardan farklı olduğu ($p=0,000<0,05$) görölmektedir. Deney grubunda yer alan kadın örnekleme ve kontrol grubundaki kadın ve erkek örneklemler arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık görölmemiştir.

Sonuç ve Yorumlar

Yapılan deneysel araştırma, günümüzde kullanımı kümülatif şekilde artış gösteren lüks tüketim ürünlerinin görsel ya da diğer bir deyişle sözlü olmayan bakış açısıyla ele alınmıştır. Söz konusu araştırma karşı cinsi etkileme adına yapılan gösterişçi ürünlerin satın alınması ile ilgili olduğu için kadınların ve erkeklerin bu ürünleri satın alma eğilimleri örneklemin deney ve kontrol gruplarına bölünerek karşılaştırılması yoluyla yapılmıştır.

Yapılan çalışmanın bazı kısıtları vardır. Bunlardan birincisi sayı ve demografik olarak kısıtlı bir örneklem ile çalışılmasıdır. Araştırmanın deneysel nitelikte olması ve deney grubundaki deneklerin romantik bakış açısına getirilmesi gereklilikleri uygulamayı zorlaştırmaktadır.

Araştırmanın sonucunda, erkeklerde gösterişçi tüketim ürünlerine para harcama eğiliminin romantik güdülenme sonrasında artış gösterdiği görülmüştür. Kadınlar üzerinde ise böyle bir etki gözlenmemiştir. Bu sonuçlar literatür bölümünde bahsi geçen araştırmalar ve teorik altyapıya paraleldir.

Çalışmanın farklı gruplar arasında uygulanması ve sonuçlarının karşılaştırılması sonuçların genellenebilirliğini iyileştireceği ve aradaki farklılığın daha da açık şekilde ortaya koyabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Amatulli, C., & Guido, G. (2012). Externalised vs. internalised consumption of luxury goods: propositions and implications for luxury retail marketing. *The International Review of Retail, Distribution and Consumer Research*, 22(2), 189–207. doi:10.1080/09593969.2011.652647

Andersson, M. (1994). *Sexual selection*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Bain & Company. (2014). Luxury Goods Worldwide Market Study Fall-Winter 2014. Retrieved April 9, 2015, from <http://www.bain.com/publications/articles/luxury-goods-worldwide-market-study-december-2014.aspx>

Bearden, W. O., & Etzel, M. J. (1982). Reference Group Influence on Product and Brand Purchase Decisions. *Journal of Consumer Research*, 9(2), 183. doi:10.1086/208911

Belk, R. W., Bahn, K. D., & Mayer, R. N. (1982). Developmental Recognition of Consumption Symbolism. *Journal of Consumer Research*, 9(1), 4. doi:10.1086/208892

Belk, R. W., & Coon, G. S. (1993). Gift Giving as Agapic Love: An Alternative to the Exchange Paradigm Based on Dating Experiences. *Journal of Consumer Research*. doi:10.1086/209357

Berry, C. J. (1994). *The Idea of Luxury: A Conceptual and Historical Investigation*. Oxford University Press. Cambridge, UK: Cambridge University Press. doi:10.1017/S095382080000532X

Bird, R. B., & Smith, E. A. (2005). Signaling Theory, Strategic Interaction, and Symbolic Capital. *Current Anthropology*, 46(2), 221–248. doi:10.1086/427115

BloombergHT. (2015). Lüks otomobil satışları 2014'te arttı. Retrieved April 15, 2015, from <http://www.bloomberght.com/haberler/haber/1703437-luks-otomobil-satislari-2014-te-artt>

Charles, K. K., Hurst, E., & Roussanov, N. (2009). Conspicuous Consumption and Race. *The Quarterly Journal of Economics*, 124(2), 425–467. doi:10.1162/qjec.2009.124.2.425

- Chartrand, T. L., & Bargh, J. A. (2002). Nonconscious Motivations Their Activation Operation and Consequences In *Self and Motivation: Emerging Psychological Perspectives* (pp. 13–41). doi:10.1037/10448-001
- Darwin, C. (1859). *On the Origin of Species by Means of Natural Selection*. London: John Murray. doi:10.1038/005318a0
- Dubois, B., Laurent, G., & Czellar, S. (2001). Consumer Rapport to Luxury: Analyzing Complex and Ambivalent Attitudes. *Les Cahiers de Recherche Groupe HEC*, 33(1), 1–56.
- Eastman, J., & Eastman, K. (2011). Perceptions Of Status Consumption And The Economy. *Journal of Business & Economics Research*, 9(7), 9.
- Euromonitor. (2015). The Rise of Luxury Spending and High Income Earners in Emerging Markets. Retrieved April 9, 2015, from <http://www.euromonitor.com/the-rise-of-luxury-spending-and-high-income-earners-in-emerging-markets/report>
- Ghosh, A., & Varshney, S. (2013). Luxury Goods Consumption: A Conceptual Framework Based on Literature Review. *South Asian Journal of Management*, 20(2), 146–159.
- Grafen, A. (1990). Biological signals as handicaps. *Journal of Theoretical Biology*, 144(4), 517–546. doi:10.1016/S0022-5193(05)80088-8
- Griskevicius, V. (1), Kenrick, D. T. (1), Tybur, J. M. (2), Miller, G. F. (2), Sundie, J. M. (3), & Cialdini, R. B. (4). (2007). Blatant Benevolence and Conspicuous Consumption: When Romantic Motives Elicit Strategic Costly Signals. *Journal of Personality and Social Psychology*, 93(1), 85–102. doi:10.1037/0022-3514.93.1.85
- Grossman, G. M., & Shapiro, C. (1988). Foreign Counterfeiting of Status Goods. *The Quarterly Journal of Economics*, 103(1), 79–100. doi:10.2307/1882643
- Han, Y. J., Nunes, J. C., & Drèze, X. (2010). Signaling Status with Luxury Goods: The Role of Brand Prominence. *Journal of Marketing*, 74(4), 15–30. doi:10.1509/jmkg.74.4.15
- Jonason, P., Cetrulo, J., Madrid, J. M., & Morrison, C. (2009). Gift-giving as a courtship or mate-retention tactic?: Insights from non-human models. *Evolutionary Psychology*, 7(1), 89–103.

- Li, N. P., & Kenrick, D. T. (2006). Sex similarities and differences in preferences for short-term mates: what, whether, and why. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90(3), 468–489. doi:10.1037/0022-3514.90.3.468
- Merton, R. K. (1957). Continuities in the theory of reference groups and social structure. In *Social theory and social structure*, R. K. Merton (pp. 281–386).
- Muniz Jr., A. M., & O’Guinn, T. C. (2001). Brand Community. *Journal of Consumer Research*, 27(4), 412–432.
- Nia, A., & Zaichkowsky, J. L. (2000). Do counterfeits devalue the ownership of luxury brands? *Journal of Product & Brand Management*, 9(7), 485.
- Nueno, J. L., & Quelch, J. a. (1998). The mass marketing of luxury. *Business Horizons*, 41(6), 61–68. doi:10.1016/S0007-6813(98)90023-4
- Nwankwo, S., Hamelin, N., & Khaled, M. (2014). Consumer values, motivation and purchase intention for luxury goods. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 21(5), 735–744. doi:10.1016/j.jretconser.2014.05.003
- Phau, I. I. P., & Prendergast, G. G. P. (2000). Consuming luxury brands: The relevance of the “Rarity Principle.” *Journal of Brand Management*, 8(2), 122–138.
- Richins, M. L. (1994). Special Possessions and the Expression of Material Values. *Journal of Consumer Research*, 21(3), 522. doi:10.1086/209415
- Richins, M. L., & Dawson, S. (1992). A Consumer Values Orientation for Materialism and Its Measurement: Scale Development and Validation. *Journal of Consumer Research*, 19(3), 303. doi:10.1086/209304
- Shukla, P., & Purani, K. (2012). Comparing the importance of luxury value perceptions in cross-national contexts. *Journal of Business Research*, 65(10), 1417–1424. doi:10.1016/j.jbusres.2011.10.007
- Sirgy, M. J. (1982). Self-Concept in Consumer Behavior: A Critical Review. *Journal of Consumer Research*, 9(3), 287. doi:10.1086/208924
- Sparshott, J. (2014). What Products Drove Consumer Spending? Luxury Items, Mostly. *The Wall Street Journal*. Retrieved April 15, 2015, from <http://blogs.wsj.com/economics/2014/01/22/what-products-drove-consumer-spending-luxury-items-mostly/>

Sundie, J. M., Kenrick, D. T., Griskevicius, V., Tybur, J. M., Vohs, K. D., & Beal, D. J. (2011). Peacocks, Porsches, and Thorstein Veblen: conspicuous consumption as a sexual signaling system. *Journal of Personality and Social Psychology*, 100(4), 664–680. doi:10.1037/a0021669

Trigg, A. B. (2001). Veblen, Bourdieu and conspicuous consumption. *Journal of Economic Issues*, 35(1), 99–115. doi:10.2307/4227638

Trivers, R. L. (1972). Parental investment and sexual selection. In B. Campbell (Ed.), *Sexual selection and the descent of man 1871-1971* (pp. 136–179). New York: Aldine de Gruyter.

Tsai, S. (2005). Impact of personal orientation on luxury-brand purchase value An international investigation. *International Journal of Research in Marketing*, 22(3), 277–291. doi:10.1016/j.ijresmar.2004.11.002

Veblen, T. B. (1899). *The theory of the leisure class*. Boston, USA: Houghton Mifflin.

Vickers, J. S., & Renand, F. (2003). The Marketing of Luxury Goods: An exploratory study – three conceptual dimensions. *The Marketing Review*, 3(4), 459–478. doi:10.1362/146934703771910071

Vigneron, F., & Johnson, L. W. (1999). A Review and a Conceptual Framework of Prestige-Seeking Consumer Behavior. *Academy of Marketing Science Review*, 1999(1), 1.

Wang, Y., & Griskevicius, V. (2014). Conspicuous Consumption, Relationships, and Rivals: Women's Luxury Products as Signals to Other Women. *Journal of Consumer Research*, 40(5), 834–854. doi:10.1086/673256

Wilcox, K., Kim, H. M., & Sen, S. (2009). Why Do Consumers Buy Counterfeit Luxury Brands? *Journal of Marketing Research*, 46(2), 247–259. doi:10.1509/jmkr.46.2.247

Zahavi, A. (1975). Mate selection—a selection for a handicap. *Journal of Theoretical Biology*, 53(1), 205–214. doi:10.1016/0022-5193(75)90111-3

İLETİŞİM HAKKINI SINIF ÇELİŞKİLERİ EKSENİNDE OKUMAK: HAKLAR ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME*

Çağrı Kaderoğlu BULUT**

Özet

Bu çalışmanın sorunsalı, hak tartışmaları bağlamında iletişim hakkını sınıf çelişkileri ekseninde, dolayısıyla bir sınıflar mücadelesi pratiği olarak tartışmaktır. Buradaki temel varsayım, günümüzde iletişim hakkı kavrayışının altında yatan haklar meselesinin, sınıflar mücadelesinin temel gündemlerinden biri olarak ortaya çıktığı ve bu kapsamda iletişim hakkı pratiklerinin de sınıfsal içerikler taşıdığıdır. Bu durum, iletişim alanının sermaye lehine düzenlenmesinden aktörlerine, taleplerden mücadele pratiklerine kadar pek çok alanda görülebilmektedir. Doğası itibariyle kolektif ve anonim bir yapısı olan iletişimin, sermaye tarafından bu kadar kuşatılmış ve hatta (tüm yapı, araç ve ilişkileriyle birlikte) yeniden belirlenmiş olması, onu kaçınılmaz olarak toplumsal mücadelenin içerisine oturtmakta ve iletişimin bir hak olarak tanımlanıp talep edilmesini gündeme getirmektedir. “İletişim Hakkı” kavramı, kapitalist toplumsal yapının, bir kolektif etkinlik olan iletişimi hak olmaktan çıkaran eşitsiz, anti-demokratik ve sermaye odaklı yapısına karşı bir mücadele hattı olarak şekillenmektedir. Buradan hareketle çalışmanın temel amacı, haklar üzerine var olan mücadelenin sınıflar mücadelesi içerisinde nasıl ve neden değerlendirilmesi gerektiğini ve bu bağlamda iletişim hakkı tartışmasının niteliğini ortaya koymaktır. Böylece söz konusu hakkın neoliberal dönemde sınıflar mücadelesinin bir gündemi olarak nasıl ele alınabileceği incelenebilecektir.

Anahtar Sözcükler: İletişim Hakkı, Sınıflar Mücadelesi, Toplumsal Hareketler, Neoliberalizm.

* Bu metin, 2011 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı’nda yazılmış olan “Yeni Toplumsal Muhalefet Hareketleri Ekseninde İletişim Hakkı” başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

** Arş. Gör. Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü e-posta: ckaderoğlu@ankara.edu.tr

ASSESSING THE COMMUNICATION RIGHT ON THE AXIS OF CLASS CONFLICT: AN EVALUATION ON THE BASIS OF RIGHTS

Abstract

The main problematique of this article is to discuss the communication right in the context of rights through the axis of class conflict, thus as a practice of class struggle. The basic assumption here is that the issue of rights which underlie the understanding of the communication right today has emerged as one of the main elements of the agenda of class struggle and in this extent, the practices of the communication right carries class content as well. This situation can be observed in many fields ranging from the organization of the communication arena in favour of capital to its actors, from demands to practices of struggle. The fact that communication, which inherently has a collective and anonymous structure, is that much encompassed by capital and even re-determined by it (along with all its structures, means and relations), inevitably places communication within social struggle and puts defining communication as a right and demanding it onto the agenda. The concept of “communication right” takes shape as a line of struggle against the capitalist social structure which, in unequal, undemocratic and capital-oriented terms, prevents communication, which is a collective activity, from being a right. Thus, the purpose of this article is to put forth why and how the ongoing struggle for rights has to be evaluated within the context of class struggle and demonstrate the characteristics of the debate of the communication right in this context. In this way, it will be possible to inquire into how this “communication right” can be taken up as part of the agenda of class struggle in neoliberal times.

Keywords: Communication Right, Class Struggle, Social Movements, Neoliberalism.

İLETİŞİM HAKKINI SINIF ÇELİŞKİLERİ EKSENİNDE OKUMAK: HAKLAR ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Giriş

1970'lerden itibaren kapitalizmin girdiği yeni evrede iletişim ve iletişim teknolojileri kaçınılmaz bir merkezilik edinmiştir. Yeni dönemin sermaye birikimi ve buna bağlı olarak biçimlenen toplumsal yapıda iletişim, sunduğu imkanlarla bu yeni birikim dönemini hem mümkün kılmış hem de bu dönemle birlikte giderek daha da gelişip genişlemiştir. Sermaye birikim tarzı ile iletişim ve iletişim teknolojileri arasında birbirlerini içeren bu bağımlı karşılıklı ilişki; iletişimin günümüz toplumlarında edindiği merkezi konumu açıklamasının yanında araçları, biçimleri, içerikleri, yapısı, teknolojisi ile bir bütün olarak iletişim olgusunun ve toplumsal olarak iletişimle kurulan ilişkinin neden sermayenin birincil ilgi alanına girdiğini de açıklamaktadır.

Doğası itibariyle kolektif ve anonim bir yapısı olan iletişimin, sermaye tarafından bu kadar kuşatılmış ve hatta (tüm yapı, araç ve ilişkileriyle birlikte) yeniden belirlenmiş olması, onu kaçınılmaz olarak toplumsal mücadelenin içerisine oturtmakta ve yine bir toplumsal-insani yaşam unsuru olarak iletişimin bir hak olarak tanımlanıp talep edilmesini gündeme getirmektedir. Bu mücadele teması, özellikle hak hareketleri içerisinde gündeme getirilmekte ve bu temel kavrayış üzerinde ortaya çıkan “İletişim Hakkı” kavramı, kapitalist toplumsal yapının, bir kolektif etkinlik olan iletişimi hak olmaktan çıkararak eşitsiz, anti-demokratik, toplumsallık karşıtı ve sermaye odaklı yapısı etrafında eleştirel bir perspektifle şekillenmektedir.

İletişim hakkı kavramının tarihsel ve toplumsal temellerinin, 1945 sonrası ortaya çıkan dünya düzeni içerisinde oluşmaya başladığı söylenebilir. Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'nde belirtilen “düşünce ve ifade özgürlüğü” ile buna bağlı olarak kurgulanan “kitle iletişim araçları aracılığıyla iletilen enformasyonun

aranması, alınması ve açığa vurularak dağıtılması” hakkı, 1970 ve 1980’lere kadar, iletişime dair ‘hak’kın ne olabileceğinin temelini/sınırını belirlemiştir. 1980’de ise, NWICO tartışmalarının belirlediği ve ilk kez MacBride Raporu’nda kavramsallaştırılan “iletişim kurma hakkı” (right to communicate), bu alanın sınırlarını gelişmişlik-azgelişmişlik ekseninde ele alarak ulus devletler arasında demokratik ve dengeli bir ilişkinin sağlanmasının temeli olarak kurgulamıştır. “İletişim hakkı” (communication right) kavramı ise, ancak bu çabaların ardından 1980’lerin sonları ve 1990’larda ortaya çıkmaya ve tartışılmaya başlanmıştır.

Bu kapsamda iletişimin bir hak olarak tanımlanması, yeni bir proleterleştirme dalgası yaratan ve bu kapsamda temel kamusal hakları sınırlayıcı (ve giderek yok edici) bir dönüşüm olan neoliberal düzenin inşa edildiği yıllara denk gelmektedir. İletişim alanında özellikle 1990’larda hissedilmeye başlanan bu yeni düzen, iletişimin her aşamasında sermaye odaklı yeni bir yapı yaratmakta, iletişim toplumsal-politik bir hak olmaktan ziyade, bir ekonomik-stratejik alan olarak yeniden yapılandırılmaktadır. Böylece, sermaye dışı unsurlar iletişim alanından gittikçe dışlanmakta, kamusal bilgi sermaye mantığı ile yeniden üretilmekte, tüm bir toplumsal yapıyı kaplayan iletişim ve etkileşim mekanizmaları sermaye dolayımıyla yeniden şekillendirilmektedir. İletişimin bir hak olarak vurgulanması tam da bu noktada ve bu nedenle hak hareketleri içerisinde önemli bir yer bulmakta ve bu kavram etrafında yeni bir tartışma ve mücadele alanı biçimlenmektedir.

Dolayısıyla iletişim hakkı kavramının tarihsel öncülleri 1948’e kadar götürülebilse de, kuramsal, politik ve fiili temellerinin 1980 sonrası yaşama geçirilmeye başlanan ve 1990’larda görünür hale gelen yeni iletişim yapısına bağlı olarak şekillendiği söylenebilir. İletişim hakkı kavramına özgünlüğünü veren ise iletişimin, toplumsal hareketler tarafından yani ‘aşağıdan’ bir şekilde ele alınması ve kavramın, iletişime dair her durumu bu çerçeveye içerisine dahil edebilme genişliğidir. Bu çerçevede iletişim hakkı mücadelesi, “iletişim”in toplumsallığına, mevcut iletişim ortam ve süreçlerinin anti-demokratik, ayrımcı, dışlayıcı yapısına ve bu yapının kapitalizmin gelişim süreçleriyle olan ayrılmaz bütünlüğüne dikkat çekmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın iddiası odur ki, iletişim hakkı mücadelesi, kendini yaratan tarihsel ve toplumsal koşullardan ayrılamayacağı gibi tam da bu koşullar nedeniyle kapitalist toplumda bir sınıf mücadelesi pratiği olarak şekillenmektedir.

Bu noktada cevaplanması gereken belirli bazı sorular ortaya çıkmaktadır. Öncelikle, iletişim hakkı kavramının içerisinde yeşerdiği hak hareketlerinin, günümüz kapitalizminde sınıf mücadelesi ile ne gibi bir ilişkisellik içerisinde olduğunu açıklamak gerekmektedir. Bunu gerçekleştirebilmek içinse, tarihsel olarak haklar alanının kimler arasında ve neden bir mücadele zemini olduğunu incelemek ve günümüz kapitalizminin temel özgülük ve özelliklerini ortaya koyarak çağdaş hak hareketlerinin bu tarihsel bütünlükle ilişkisini ortaya koymak gerekecektir. İkinci olarak, hak hareketleri ile iletişim hakkı arasındaki karşılıklı ilişkiyi, iletişim hakkı mücadelesinin sınırlarını ve niteliğini kavramak açısından belirlemek gerekmektedir. Ancak bunlardan sonra, iletişim hakkı kavramının, tüm bir iletişim tartışması içerisindeki yerini, özgülüklerini ve söz konusu mücadelelerin bu alana dair katkılarını tartışmak mümkün olacaktır.

Haklar Kimler Arasında ve Neden Bir Mücadele Konusudur?

Modern hak tartışmaları, iktidarın dünyevileştirilmesi sürecinde Aydınlanma felsefesinin doğal hukuk kuramcılarında burjuva devrimlerine miras bırakılmış ve kapitalizmin kurumsallaştırılmasında en kilit nosyonlarından biri olarak işlev görmüştür. İnsanın sahip olduğu hakların herkes için doğuştan gelen, evrensel, vazgeçilmez, devredilmez olduğu fikri ve özgürlük ile mülkiyetin en temel doğal hak olarak kabulü bu nosyonun özünü oluşturmaktadır. Bu durum tam da ayrıcalıkların tanrısal ve hiyerarşik olarak bahşedildiği ve artık sermaye birikiminin önünde engel teşkil eden feodal lordlar ve monarşiye karşı bağımsızlık mücadelesine girişen burjuvazinin tarihsel ihtiyaçlarına karşılık gelmektedir. Bu anlamda söylenebilir ki, modern hak kavramını şekillendiren ve burjuva-liberal haklar söylemini ortaya çıkaran, burjuvazinin feodaliteye karşı yürüttüğü egemenlik mücadelesi ile bunun sonucunda kurulan yeni toplumsal düzen olmuştur. Bu haklar söylemi, tarihsel olarak burjuvazinin zaferlerine paralel bir gelişme izlemiş, Amerikan Bağımsızlık Savaşı (1776) ve Fransız Devrimi'nin (1789) ardından ilan edilen bildirgelerle¹ tarihsel bir somutluk kazanmıştır. Özdek'in de vurguladığı gibi bu belgeler, insanın doğuştan gelen haklarının başında mülkiyet hakkını kabul

¹ Bu bildirgeler, 1776 tarihli Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ile 1789 tarihli Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'dir.

ederek burjuva özel mülkiyetini güvenceye almış, yasa önünde eşitlik hakkını tanıırken de feodal ayrıcalıkların sona erişini tescil etmiştir (2011: 53). Bildirgelerdeki eşitlik yaklaşımının, burjuva toplumunun temel hareket yasası ekseninde gelişen bir seyir izlediği söylenebilir. Marx'ın işaret ettiği gibi, bu toplumda öznelerin her biri bir mübadelecidir, yani her birinin ötekiyle olan toplumsal ilişkisi, ötekinin onunla olan ilişkisinin aynıdır. Mübadelenin özneleri olarak aralarındaki ilişki, o halde, eşitlik ilişkisidir (2012: 232).

Özgürlük kavrayışı için de benzer bir tespit yapılmaktadır. Bulut'un belirttiğine göre, Bildiri'nin [Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi-y.n.] mülkiyet hakkına ilişkin yaklaşımı onun özgürlük anlayışını da tam olarak ortaya koymaktadır. Buna göre mülkiyetin dokunulmaz ve kutsal bir hak olduğu ifade edilmekte ve istisnai koşullar olmadıkça kimsenin bu haktan yoksun kılınmayacağı hükme bağlanmaktadır (2009: 41). Aynı şekilde Bildiri'nin birey kavrayışı da, eşitlik ve özgürlük anlayışı ile paralel bir doğrultuda şekillenmektedir. Buna göre birey, toplum dayanışması bağlarından kurtulmuş, çevresinin etkilerinden uzak, ihtiyaçlarının zorlamasına aldırmayan soyut bir varlıktır (Akın'dan akt. Bulut, 2009: 41). Bildiri'deki birey imgesinin toplumsal temeli, burjuva toplumun maddi etkinliklerinde ortaya çıkmaktadır. Marx'ın ifadesiyle, bu serbest rekabet toplumunda birey, daha önceki tarihi dönemlerde kendisini belirli, sınırlı bir insan yığınının bir eklemi haline getiren doğal bağlardan kopmuş olarak belirir (2012: 122). Bürkeve ve Özügurlu da doğal hukuka dayanan burjuva hak öğretisinde insanın var olma biçiminin ancak birey olarak kabul edildiğini belirtirler. Bu öyle bir bireydir ki, toplumdaki önce vardır ve kendi yazgısı üzerinde egemendir. Böyle bir bireyin, öz-egemenliğinin ya da özgürlüğünün sağlanması ise ifade, düşünce, inanç, mülk edinme ve sözleşme yapabilme haklarını ön-gerektirmektedir (2011: 18). Yine bu bildirilerin kapsadığı birey, şaşırtıcı olmayan bir şekilde, beyaz, erkek ve mülk sahibi bir bireydir. Örneğin Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nde tanınan haklar zenciler ve Kızılderililer için tanınmamış, dahası bildirge köleliği de kaldırmamıştır (Akbulut, 1989). Fransız Bildirisi de yine aynı kısıtlarla oluşturulmuş, hakların birçoğu (oy hakkı, siyasal katılım hakkı vb. gibi) işçi sınıfı ve kadınlar için tanınmamıştır. Bu anlamda burjuva devrimlerin ve bildirilerinin yaslandığı hukuk anlayışı temelinde, "özel mülkiyetin doğallaştırılması üzerine kurulu bir doğal hukuk anlayışı"dır. Bu çerçevede hak kavramı, sözleşme kurumunun ve bunun üzerinden artı-değerin

temellüküne dayalı olarak gerçekleştirilen kapitalist birikimin merkezini oluşturur (Özdemir ve Aykut, 2011:304-305). Marx da burjuva devrimlerinin birey, özgürlük ve eşitlik anlayışının, tarihsel olarak kapitalist meta üretimi, dolaşımı ve mülk edinme sürecine bağımlı olduğunu savlamaktadır. Grundrisse’de bunu şöyle ifade eder: Mübadele değerleri mübadelesi aynı zamanda tüm eşitlik ve özgürlüğü üreten gerçek temelin ta kendisidir. Saf idealar olarak eşitlik ve özgürlük, bu temelin idealize edilmiş ifadeleridir; hukuki, siyasi toplumsal ilişkiler biçiminde gelişmeleri ise sadece aynı temelin bir başka düzeyde tezahürüdür (2012: 236-237).

Bu ilişkilere dönük olarak Kaboğlu’nun ifade ettiğine göre, bu bildirimlerle tanınan hak ve özgürlükler çağın ruhuna uygun olarak bireyi sadece iktidar (devlet) karşısında ve diğer kişiler nezdinde koruyan, onun güvenliğini ve özerkliğini sağlayan haklarla, siyasal yaşama katılımı esas alan haklardır (2004: 41). “Medeni haklar ya da kişisel (sivil)-siyasal haklar” olarak adlandırılan ve burjuvazinin tarihsel devriminin ürünü olan bu haklar demeti “birinci kuşak haklar” olarak adlandırılmaktadırlar (Coşkun, 2006:125; Bürkeve ve Özüğurlu, 2011: 21; Bulut, 2009: 40). Mülkiyetin temel sayıldığı bu haklar demetinin fiili anlamı ise, bir yandan feodal bağlardan kurtulmuş burjuvazinin her alanda serbest girişim ve sermaye biriktirme süreçlerinin siyasal-hukuki olarak da tanımlanması iken, diğer yandan emek gücünü satmak zorunda bırakılarak üretim alanında sermayeye bağımlı kılınan kitlelerin, siyasal alanda sermaye sahipleriyle “yurttaşlar” olarak eşitlenmesi olmuştur. Aynur Özüğurlu’nun vurguladığı üzere sömürünün hukuku, üretim araçlarının mülkiyetinden kovulan emekçilerin, siyasal alanda biçimsel olarak eşit ve özgür görünmeleriyle kurulur (2011:145). Bu nedenle modern hak anlayışı ile onun burjuva içeriği arasındaki bağlantı kayışı hiç kuşku yok ki yurttaşlık kurumudur (Bürkeve ve Özüğurlu, 2011: 20). Tüm insanların doğuştan gelen eşit hakları olduğunu varsayan ancak mülkiyet hakkı başta olmak üzere bireysel haklara dayalı soyut yurttaşlık, somut eşitsizlikleri ve bu eşitsizliklerin kaynağını görmezden gelmektedir (Karatepe, 2011: 219). Bu nedenle Marx için “insan hakları denen haklar, sivil toplum üyesinin, yani egoist insanın, öteki insanlardan ve topluluktan koparılmış insanın haklarından başka bir şey olmayan haklar”dır (1997: 32). Bu süreçte dünyevi hak anlayışının burjuva içeriği yurttaşlık kurumu ile ete kemiğe bürünmüş, yurttaşlık kurumu ise burjuvazinin kendisini ulus olarak örgütlemesinin ana manivelası işlevi görmüştür. “Medeni haklar” ise burjuva yurttaşlık statüsünün

kurucu taşları olmuşlardır (Bürkeve ve Özüğurlu, 2011: 18-20). Böylece burjuvazinin sınıf çıkarlarının tüm bir toplumun ortak çıkarı olarak dolaşıma sokulması kolaylaşmıştır.

Bildirilerle ilan edilen yurttaş hakları, feodal tahakkümden kurtulan söz konusu ittifak sınıflarına da belli bir alan açmıştır. Ancak burjuva içeriğiyle ilan edilen bu haklar, soyut ve biçimsel düzenlemeler olarak temelde dar bir çerçeveyeyle biçimlendirilmiş, Marx'ın Linquet'ye atıfla belirttiği gibi “yasaların ruhu mülkiyet” olmuştur (1993:633). Zira ona göre, burjuva haklar silsilesi içinde “insan hakkı olarak özgürlük, insanın insana bağlılığına değil, tersine insanın insandan ayrılışına” dayanmaktadır. “İnsanın özgürlük hakkının pratik uygulaması, insanın özel mülkiyet hakkıdır”. Bu da “her insanın, diğer insanlarda kendi özgürlüğünün gerçekleştirimini değil, sınırını bulmasına yol açar” (1997: 33-34).

Marx için mülkiyet ve mübadeleye dayalı yeni düzenin tarihsel sınırlarını işaret eden bu niteliksel kısıtlar, devrimin ardından burjuvazinin hakim sınıf olarak düzeni teşkil etme sürecinde açıkça görünür olmuştur. Boratav'ın ifade ettiği gibi, yeni düzen, burjuvazinin işçi sınıfı üzerindeki kesin ve sınırsız hegemonyasına dayanmaktadır ve bu nedenle feodalite ve aristokrasi kesin yenilgiye uğratıldıktan sonra burjuvazinin emekçi sınıflarla işbirliğine gereksinimi de son bulmuştur (2011:153). Gerçekten de burjuvazinin emekçi sınıfları yanına alarak gerçekleştirdiği tarihsel dönüşüm, Fransız Devrimi'nin ardından “devrimci barutunu” tüketmiş, herkes için hak ve özgürlük söylemi, yerini, üretim ilişkileri itibarıyla fiili olarak ayrılmış bir topluma bırakmıştır.

Buna paralel olarak Bayramoğlu, vatandaşlık haklarının, devrimin kendiliğinden bir sonucu olmadığını, zor ve uzun bir sınıf savaşı sonunda elde edilebildiğini vurgular. Çünkü Fransa örneğinde vatandaşlık, devrimin ilk anayasasında, devrimin en önemli destekçisi olan Paris'in yoksul emekçilerini siyasetten uzaklaştıracak şekilde tanımlanmış; seçme ve seçilme hakkı mülksüzler aleyhine kısıtlanmıştır (2011:192). Bu noktada Özdek'e göre, burjuva devrimlerinde monarşinin tiranlığına karşı burjuvazinin yanında savaşan kitleler, iç savaşlar biter bitmez burjuvazinin yeni bir tiranlık rejimi kurduğunu görmüşler ve muhalefete geçmişlerdir (2011: 63). Çünkü bu süreçte değişen toplumsal koşullar, 1789 Bildirisi

ekseninde kabul edilen hak ve özgürlüklerin, insanı gerçekten özgür kılmak bakımından yetersiz olduğu gerçeğini ortaya koymuştur (Bulut, 2009: 29).

Böylece modern hak anlayışının ekonomi politiğinin, kapitalist birikim temelinde gerçekleştiği söylenebilir. Ancak yine de hakların tarihsel seyrinin, birikim sürecinin mekanik ve pasif sonuçları olarak gelişmediği, tam tersine bu süreçte gerçekleştirilen mücadelelerle şekillendiği gözden kaçırılmamalıdır. Keza 1848 devrimleri ile tarih sahnesinde bağımsız bir sınıf olarak boy gösteren işçilerin 19. yüzyılın ortalarından itibaren yükselttikleri eşitlik mücadelesi, burjuva insan hakları anlayışını bir dönüşüme uğratmış ve hem siyasal hakları proleterler lehine genişletmiş hem de “sosyal haklar”ı doğurmuştur. Bu anlamda siyasal hak taleplerinin ilk hedefi seçme, seçilme ve örgütlenme hakkını elde edebilmek olmuştur. Pek çok ülkede gündeme getirilen sosyal hak talepleri arasında da çalışma hakkı, çalışma koşullarının düzeltilmesi, çalışma süresinin kısaltılması, hakça ücret, dinlenme hakkı, sağlık hakkı, her yurttaşın gelir hakkı, eğitim hakkı, konut hakkı, barışçıl toplanma hakkı, basın özgürlüğü, dolaylı vergilerin kaldırılması, işsizlerin asgari insani ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için devletin geçim koşullarını sağlaması, seyahat özgürlüğü vb. gibi haklar yer almıştır. Karabacak’ın (2007) da belirttiği gibi başta işçi sınıfı olmak üzere tüm ezilenlerin özellikle Kıta Avrupası’nda yürüttükleri mücadelelerle bu haklar burjuva hukuk literatürüne girebilmiştir. Dolayısıyla tarihsel olarak işçi sınıfı talepleri olarak gündeme gelen sosyal haklar, Karatepe’ye göre, yaşamak için emek gücünü satmak zorunda kalanların tamamını kapsayan haklar bütünüdür ifade etmektedir. Bu haklar tarihin kaçınılmaz bir sonucu olarak değil, asıl olarak kolektif sermaye ile kolektif emeğin mücadelesinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır (2011:221). Sosyal hakların özelliği, burjuvazinin tanıdığı “temel” medeni hakların soyutluğu ve biçimselliğine karşı, işçi sınıfının siyasal ve sosyal eşitlik talepleri olarak gündeme gelmiş olması ve burjuvazinin soyut vaatlerinin fiilen gerçekleştirilmek üzere deşifre edilmesi ve zorlanmasıdır. Çünkü burjuva devrimleriyle ortaya atılan eşitlik ve özgürlüğün kapitalist toplumsal ilişkilerce belirlenmiş doğasında, hakları somut hale getirmenin, toplumsal anlamda gerçekleştirilebilir kılmanın olanağı kalmamaktadır. Bu nedenle proleterler, burjuvazinin soyut eşit haklarına karşı, “eşitliğin yalnızca görünüşte, yalnızca devlet alanında değil, ekonomik ve toplumsal alanda da gerçek olarak” kurulmasını talep etmişlerdir (Engels, 1995:124).

Bu kapsamda Bürkeve ve Özüğurlu'nun vurguladığına göre işçi sınıfı mücadeleleri 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren burjuva kamusalının surlarında açtıkları gediklerle 'burjuva demokrasisi' adı verilen siyasi düzenin de yapıcıları olmuştur. Bu nokta önemlidir, zira yaygın burjuva inanişaya göre piyasa serbestisi kişisel ve siyasi özgürlükleri de beraberinde getirerek demokratik rejimlerin ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Oysa burjuva demokrasisindeki demokratik unsurların esas olarak burjuvaziye karşı kazanılmış ve savunulmuş olduğu gerçeği unutulmamalıdır (2011: 22). Aynı şekilde Özdek'in de belirttiği gibi, tarih bize kapitalizmin demokrasiyle zorunlu bir ilişkisi olmadığını, demokrasinin alt sınıfların mücadelesiyle kazanıldığını göstermektedir. Sağlık hakkından çocukların çalıştırılmasının yasaklanmasına, işyerinde kreş hakkından ücretsiz kütüphanelere değin bugünkü ekonomik, sosyal ve kültürel hakların geniş bir katalogu 19. yüzyıl boyunca proletaryanın sınıf mücadelesi süreci içinde yaratılmıştır. Sosyal haklar daima siyasi hak ve özgürlüklerle birlikte savunulmuş, proletaryanın demokrasiyi kazanma ve geliştirme mücadelesine bağlı olarak ortaya çıkmıştır (2011: 63;77). Kısacası 19. yüzyıl sonunda ve 20. yüzyıl başında yükselen sosyal haklar mücadelesi, emekçinin var olabilmek için metalaşmış emek gücünü satma zorunluluğuna karşı bir mücadele olarak tarif edilebilir (Karatepe, 2011: 220). Bu anlamda haklar mücadelesi, daha ilk dönemlerinden başlayarak, ezilen sınıfların "insanca yaşama" mücadelesinin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Çünkü "Avrupa'da kapitalist egemenliğin sonuçlarına karşı olarak örgütlenen işçi sınıfının sosyal hak talepleriyle yükselttiği mücadeleler, bir emek-gücü yığına indirgenmeye karşı kendi toplumsal-politik varlıklarını kazandıkları bir özneleşme sürecini de" (Karatepe, 2011:218) beraberinde getirmiştir.

Dolayısıyla burjuva-liberal hak doktrininin, hakları doğal, sınıflar üstü ve tarih öncesi tanımlayan anlayışına karşı hakların belirli bir tarihsel diyalektik süreç sonunda oluştuğu ve sınıflar mücadelesi ile birlikte şekillendiğini savunan Marksistler için bu durum, hak mücadelesinin aynı zamanda sınıf mücadelesi içindeki rolüne de işaret etmektedir. Keza Marks da, yaşadığı dönemdeki proleter hak mücadelelerinin devrimci bir potansiyel taşıyabileceğini görmüş ve bu mücadeleleri desteklemiştir. Marks, proleterlerin hak arayışlarının "devrimci, birleşik bir kitle olarak biçimlenmelerini sağlayan bir araç" olduğunu ve proleterlerin kendi haklarını savundukları uzun bir gelişme sürecinden geçerek birliğe

ulaştıklarını ifade etmiştir (Brenkert'ten akt. Özdek, 2011: 95). Aynı şekilde Lenin de burjuva toplumundaki eşitlik, yurttaşlık ve özgürlük vaatlerinin sınıfsal doğasına vurgu yapar. Ona göre eşitlik ve özgürlük, sermaye sahiplerinin eşitlik ve özgürlüğüdür. Kapitalizm altındaki demokrasi, sermaye dışı kesimler için mutlak bir eşitsizlik ve bağımlılık anlamına gelir. Buna göre “kapitalistler, zenginler için semirme özgürlüğüne, işçiler için de açlıktan ölme özgürlüğüne her zaman ‘özgürlük’ adını vermişlerdir” (Lenin, 1992:122). Lenin'in bu yaklaşımıyla şekillenen ve Sovyet Devrimi'nin ardından 1918'de ilan edilen “Emekçi ve Sömürülen Halkın Hakları Bildirisi” de burjuva hakların yanlıcı doğasına karşı halkın haklarının ekonomik, politik ve toplumsal anlamda gerçek temelini kurmayı amaçlayan yeni bir haklar anlayışı geliştirmiştir. Bu anlayışın temelinde, Rus hukukçu Kistyakovsky'nin betimlediği halkın tüm haklarının ‘en değerli insan varlığı genel hakkı’nda bütünleşmesi (Myullerson'dan akt. Özdek, 2011: 82) amacı vardır².

Bu çerçevede sosyal hakların devletlerce tanınması ve hukuk sitemlerine dahil edilmeleri ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşmiştir. Sosyalizmin yayılması ve sınıf mücadelelerinin dünya çapında güçlenmesiyle 1945 sonrası yaşanan “sınıflararası uzlaşma” atmosferinde sosyal haklar uluslararası alanda “insan hakları” olarak kabul edilmiştir. Birleşmiş Milletler'ce 1948'de ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, bu sınıflararası uzlaşmanın bir simgesidir (Özdek, 2011: 89). Refah devleti rejimine denk gelen bu süreç hakkında Boratav, işçi sınıfı mücadelelerinin 150 yıla yaklaşan uzun bir dönem boyunca kapitalizmin vahşi halinin ciddi boyutlarda yontulmasına ve revizyonlardan geçmesine neden olduğunu vurgulamaktadır. Bu süreçte devlete ekonomik ve sosyal görevler yüklenmiştir ve bu yeni işlevlerin çoğu ‘sosyal demokrasi’yi bölüşüm ilişkilerine taşımaya başlamıştır (2011:154). Böylece 20. yüzyılda insan hakları normlarının geçirdiği bu dönüşüm, onun saf burjuva karakterinde bir kırılmaya neden olarak sınıf çıkarları açısından

² Benzer şekilde, neredeyse yüz yıl sonra Lebowitz de halkın “tam insani gelişim hakkı”na vurgu yapmaktadır. Ona göre, kent yoksullarından geleneksel fabrika işçilerine kadar, üretim araçlarından kopartılmış tüm insanlar proletaryanın üyeleridirler ve insan olmanın sosyal mirasına erişememek anlamında ortak bir konuma sahiptirler. Bu anlamda halkın tam insani gelişim hakkı, ezilenler için tüm hakları da gerektiren ve tanımlayan bir kavramdır. Çünkü “herkesin tam gelişme hakkına ve potansiyellerini geliştirme hakkına sahip olması, elbette yeterli sağlık imkanları, yeterli eğitim, yeterli gıda vs. demektir. Bu anlamda tüm işçi sınıfını birleştirebilecek ortak nokta bu taleptir.” Ona göre, herkesin sahip olduğu tam insani gelişim hakkı, Komünist Manifesto'daki amaçtır (Lebowitz, 2011:112). Bu anlamda çağdaş hak hareketleri, gerek katılımcıları ve talepleri, gerekse de politikleşmiş içerikleriyle aslında sınıf hareketinin mücadeleleridir.

“karma” bir içerik edinmesine yol açmıştır (Özdek, 2011: 89). Fakat 1960 ve 70’lerle birlikte refah rejiminin krizi ve güçlenen sınıf mücadelesi koşulları altında süreç, sermayenin bu “sosyal uzlaş”ı tek yanlı olarak bozmasıyla sonuçlanmıştır. Bayramoğlu’nun da vurguladığı üzere, aynı dönemde çağdaş liberal felsefede de önemli değişiklikler meydana gelmiş, liberal haklar kavramı negatif haklar lehine kritik bir ayrıma tabi tutulmuş, pozitif hakların ikincilliğine güçlü bir şekilde vurgu yapılmaya (yeniden) başlanmıştır. Yeni sağ söylemde, devletin asla müdahale etmemesi gereken negatif haklar (inanç hakkı, mülkiyet hakkı vs.) ile kaynak israfı olarak damgalanan pozitif haklar arasına net ayrımlar konmuştur (2011:195). Görüldüğü gibi, sahip olduğu bu “karma” içerik nedeniyle, hakların ne olduğu ve hak kavramının meşruluğu konusu refah rejiminin (sınıflar uzlaşısının) sonlarında yeniden gündeme taşınmış ve hak kavramının, saf burjuva içeriğine geri döndürülmesi çabaları artmıştır. Günümüz hak tartışmaları da bu mücadele çerçevesinde şekillenmektedir. Bu süreçte burjuva-liberal düşünürlerce insan haklarının birinci kuşak haklardan ibaret olduğu ve yalnızca bunların temel haklar sayılabileceği, bu anlamda sosyal hakların hak literatürü içerisinde kabul edilemeyeceği görüşleri dile getirilmektedir. Anlaşılacağı üzere buradaki reddiye, aslında burjuvaziye karşı işçi sınıfının tarihsel kazanımlarının reddedilmesidir.

Haklara karşı bu eleştiri ve saldırıların altında yatan sınıfsal mücadele, bu tür görüşlerde kendini açıkça belli etmektedir. Söz konusu eleştirilerde, mülkiyet konusundaki hassasiyet dikkat çekicidir. Bu görüşlere göre tüm hak literatürü ve kapsamı mülkiyet hakkı çerçevesinde belirlenmeli, mülkiyete zarar veren ya da kısıtlayan haklar, hak olmaktan çıkarılmalıdır. Çünkü bu tarz haklar, sosyalizan ve sınıf temelli haklardır. Buna karşı sivil haklar (birinci kuşak haklar) “herkes için” geçerlidir. Fakat bu söylemin sınıfsallığı da yine kendi mantığında gizlidir. Çünkü Peker’in de belirttiği gibi mülkiyet hakkı, bir sınıfın çıkarının hak olarak öne sürülmesini ifade etmektedir. Mülkiyet hakkı, kişinin sınıfsal “kimliğini” belirleyen bir özelliğin (mülkiyet sahibi olma özelliğinin) korunmasını ister; insan olmasıyla ilgili bir özelliğinin değil. Ama uluslararası belgelerde pozitif hukukun korumasıyla bir insan hakkı olarak tanınan mülkiyet hakkı, milyarlarca insanın beslenme ve çalışma gibi (insan olmalarıyla onlara açık olan olanakları gerçekleştirmelerinin önkoşulu olan) temel haklarının ihlal edilmesinin gerekçesini oluşturur (1999: 20).

Bu noktada Özdek'in de belirttiği gibi, nasıl ki proleterler “bir işe sahip olma hakkı”, “adil ücret hakkı” gibi hakları ileri sürmüşlerse, sermaye ideologları da bunların “hak” olmadığını, mülkiyet ve serbest ticaret hakkından başkaca da hak olamayacağını kanıtlama peşindedirler. Neoliberaler, insan haklarından yalnız piyasa için gerekli olan hakları anlamaktadırlar (2011: 91). Aslında bu ifadeyi tüm bir burjuva insan hakları doktrini için söylemek mümkündür. Fakat bu açık taraflılığa rağmen, insan hakları söylemi burjuva toplumlarında “yurttaşlar”ı bir bütün olarak kurgulamanın ve böylece toplumsal çatışmaları bulanıklaştırmanın en etkili araçlarından biri olmaktadır.

Bu bağlamda belirtmek gerekirse, “ya insanın varoluşsal gereklerine atıfla politik olanın tamamen dışına atılan ya da ahlaki koşullara bağlanarak depolitize edilen” (Özügürlü, 2011:125) bir hak kavramı, burjuva toplumun kendi meşruiyetinin devamı için vazgeçilmez bir düşünsel sığınak sağlamaktadır. Bu nedenle hakları ahlaki bir ontolojik temele oturtmak üzerinde ısrarla duran liberal düşünürler, hakların politik içeriğini ve tarihselliğini yadsımakta, hakları doğal olarak var olan, toplum öncesi ve sınıflar üstü bir çerçeveye sıkıştırmaktadırlar. Fakat bu çabanın kendisi tam da belli sınıf çıkarlarının ve toplumsal politik tutumların göstergesi olmaktadır. Dolayısıyla, toplumun ezilen sınıfları için politika dışı ve tarihsiz olarak tanımlanan haklar, burjuva toplumu düşünürleri ve egemen sınıfları için kaçınılmaz olarak kontrol altında tutulması gereken hayli politik bir alanı oluştururlar. Bu nedenle yalnızca burjuvazinin hakları tüm insanların “esas ve temel haklar”ı olarak ilan edilir. Dolayısıyla ikinci kuşak hakları (sosyal haklar) hak kategorisi dışına çıkarmaya çalışmak, politik olarak hakları burjuva nitelikleriyle sınırlandırmanın, böylece haklar üzerine girilen toplumsal mücadelelerin meşru temelini ortadan kaldırılarak ezilenlerin sisteme karşı mücadelelerini “haksız” ilan etmenin yolu olmaktadır.

Keza, 1970'lerin ortalarından itibaren yayılmaya başlayan ve 21. yüzyıla uzanan kapitalizmin neoliberal evresinde temel haklara dönük saldırılar yalnız ideolojik-politik itirazlarla sınırlanmamakta, haklar alanı iktisadi olarak da sermaye birikiminin temel bir aracına/alanına indirgenerek metalaştırılmakta ve böylelikle toplumsal anlamıyla da yok edilmeye çalışılmaktadır. Dolayısıyla söylenebilir ki; “halk sınıflarının 20. yüzyılda ete kemiğe bürünen kazanımları ile belli bir standarda oturan hakları, 21. yüzyılda küresel kapitalizmin yayılmacı eğilimi ile hedef tahtasına

oturtulmuş, bu tarihsel saldırı neticesinde halk sınıflarının talepleri (demokrasi) ile egemen sınıfların programını (kapitalizm) uzlaştırma olanakları büyük ölçüde ortadan kalkmıştır” (Bayramoğlu, 2011:197). Çünkü “uzlaşma kabul etmeyen kapitalist strateji” (De Angelis’ten akt. Karatepe, 2011:223) olarak neoliberal dönüşüm döneme damgasını vurmaktadır. Bu açık sınıfsal mücadele karşısında haklar sürecinin tarihsel-diyalektik doğasına dikkat çekerek, proleterleştirilen geniş kitleler³ için hak kavramının yeniden tanımlanmasına olanak sağlayan çağdaş hareketler ise bugün dünyanın pek çok bölgesinde giderek daha etkin bir şekilde görünür hale gelmektedir.

Neoliberal Kapitalizmde Hak Mücadeleleri Neden Bir Sınıf Çelişkileri Alanıdır?

Hak mücadeleleri dünyada 20. yüzyılın sonlarından başlayıp 21. yüzyıla uzanan ve yapıları, örgütlenme biçimleri, bileşimleri ve kapsamaları itibariyle toplumsal mücadele içerisinde yeni ve özgün bir yeri olan hareketleri anlatmaktadır. Özellikle 1980’lerle birlikte yayılmaya başlayan neoliberal politikalara karşı kent yoksullarından köylülere, işçileşen orta sınıflardan geleneksel fabrika işçilerine, öğrencilere ve işsizlere kadar emekçilerin pek çok katmanını içine alan bu hareketler, klasik örgütlenmeleri aşan yeni bir muhalefet çizgisi oluşturmaktadır. Bu dönemde “liberalizmin soyut insana tanıdığı soyut haklar ve özgürlükler, soyut eşitlik, soyut adalet ve hatta soyut kardeşlik, somut karşıtlarıyla çeliştiği ölçüde” (Karatepe, 2011:208) hak kavramı etrafında da fiili mücadeleler gerçekleşmekte ve hak mücadeleleri, sınıf hareketinin yeni özneleri olmaya aday olmaktadır. Burjuva medeniyetinin yüksek vaatleri ve söylemleri ile uygulamaları arasında var olan büyük uçurum, refah rejiminin çözülmesinin ardından yeniden açık bir biçimde ortaya çıkmış, kapitalizmin bu “aslına dönme” süreci, dünya çapında da yeni bir toplumsal muhalefet ‘literatürü’ yaratmıştır. Bu konuda Özdek’in belirttiği gibi, dünyada toplumsal hareketlerin yeni bir dalgası yükselmekte ve bu hareketler ağırlıklı hak temelli talepler etrafında örgütlenmektedir. Neoliberal politikaların yol açtığı toplumsal yıkıma karşı temel haklarını isteyen, kent ve kır yoksullarının

³ Dünya nüfusunun hızla proleterleştirilmekte olduğu iddiası, küresel emekgücü piyasasında gözlemlenen değişimlerle de desteklenen bir olgudur. Bu doğrultuda Richard Freeman’ın (2006) verdiği rakamlara göre, küresel işgücü havuzu 2.93 milyar kişiden (dünya nüfusunun neredeyse yarısı) oluşmaktadır. Benzer şekilde, The McKinsey Global Institute (2012) de küresel işgücünün 2030 yılında 3.5 milyar kişiye yaklaşacağını hesaplamaktadır.

öznesini oluşturduğu, evrensel düzeyde yeni bir hak mücadeleleri hareketi gelişmekte ve bu hareket proleter bir nitelik taşımaktadır (Özdek, 2011: 51). Bu nitelikleriyle hak hareketleri temelde “işçi sınıfı hareketinin günümüzdeki mücadele kalıbı” (Bürkeve ve Özügurlu, 2011: 41) olarak değerlendirilmektedir.

Korkut Boratav’ın belirttiği üzere, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki otuz-otuz beş yıllık dönem (Batı’da refah devleti, çevre ekonomilerinde “popülist” rejimler), emekçi sınıf ve katmanların mücadelelerinin katkısıyla sermayenin çeşitli biçim ve mekanizmalarla “sınırlandığı” koşulları içerir. 1970’li yılların sonlarında bu “sınırlanma” ortamının, ona yol açan koşulların kalıcı olarak tasfiyesi hedeflenmiştir. Emekçi sınıfların ve mazlum halkların çetin mücadelelerle gerçekleşen sosyal ve ekonomik kazanımları, adım adım eritmeye, tasfiye edilmeye başlanmıştır (2011:158). Özdek de 20. yüzyılın sonlarında gündeme giren ve sosyalist sistemlerin yıkılmasıyla küreselleşen neoliberal politikaların, laissez-faire (bırakınız yapınlar) kapitalizminin yeniden gündeme sokulmasına dayanan sermaye programını beraberinde getirdiğini, böylece sosyal hakların tasfiye sürecinin başladığını vurgulamaktadır. Buna göre sermayenin yeni programıyla sosyal ve ekonomik haklara karşı geliştirilen saldırgan tutum, Keynesçi dönemde işçi sınıfına verilen her türlü reformist tavizi reddetmektedir (2011: 89-90). Çünkü yapılmak istenen tam da bu “reform programı” ile sermayenin ekonomik gücü karşısında emekçi sınıfları koruyan düzenlemelerin, uygulamaların tasfiyesidir (Boratav, 2011:159). Özveri de bu noktayı vurgulayarak 1980 sonrası dönemde temel amacın, sermayenin işgücü üzerindeki denetimini sınırlayan her türlü düzenlemenin ortadan kaldırılması olduğunu belirtmektedir. Ona göre sermayenin işgücü üzerindeki denetimini maksimize etmesinin sosyal haklar alanındaki görünümü iki ana eksen üzerinde ilerlemektedir. Birinci eksen, sermayenin işgücü üzerindeki denetimini doğrudan arttıran düzenlemeler yer almaktadır. İkinci eksen ise, işgücü üzerindeki denetimi, işgücünü tümüyle korumasız bırakarak güvencesizlik üzerinden en üst noktaya çıkartacak politikalar formüle edilmiştir (2011:214). Dolayısıyla refah devletinin ardından kurulmaya başlanan neoliberal rejim, sermayenin sınırsız yayılma ve birikme süreçlerini sağlamak üzere emeğe yönelik saldırının yoğunlaştığı bir dönemi işaret etmektedir. Emeğin yalnız üretim süreç ve alanlarının değil, yeniden üretim alanlarının da sermaye için yeni birikim alanları haline getirilmesi ile toplumsal yaşamın her alanı sınırsız metalaşma süreçlerine teslim edilirken, emekçilerin tüm

hayatı da her yönüyle güvencesizlik ekseninde yeniden yaratılmaktadır. Böylece yeniden üretim alanının koşullarını belirleyen sosyal hakların emekçilerin elinden alınması da temel bir sermaye ihtiyacı olarak ortaya çıkar. Birer sosyal hak olarak kazanılmış bulunan ve refah devleti döneminde kamusal olarak sağlanan eğitim, sağlık, ulaşım, barınma, telekomünikasyon, elektrik, su vb. gibi pek çok temel hizmet alanı piyasaya açılmakta ve devletin bu alanlardan sürülmesi gündeme gelmektedir. Buna paralel olarak ideolojik planda da sosyal hakların “haklar literatürü”nden bir daha geri dönmek üzere çıkarılması söz konusu olmaktadır.

Bayramoğlu'nun da vurguladığı gibi, liberal düşüncenin kendini konumlandığı “negatif-pozitif” haklar ayrımı ve ilişkisi, ikincisini tümüyle yadsıyan neoliberal hak tanımı ile birlikte 1980'li yıllarda ilk sarsıntısını yaşamış; son otuz yıl içinde de kapitalizm, medeni, siyasi ve sosyal hakların bir bileşkesi niteliğindeki ‘sosyal yurttaşlık’ kurumuyla bağını kopartmıştır. Bunun haklar dizgesindeki karşılığı, pozitif hakların sınırlandırılması ve tasfiyesidir. Neoliberal politika demeti, negatif haklara vurgu yaparak pozitif hakları terk etmiş ve liberalizmi bu temelde yeniden yapılandırmıştır (2011: 202). Bu süreçte bir bütün olarak toplum, piyasa gereklerinden bağımsız olarak yaşamını sürdürebilme olanaklarını yitirmiş durumdadır (Bürke ve Özüğurlu, 2011: 32). Dolayısıyla neoliberalizmin iktisadi, politik, toplumsal ve ideolojik anlamda bir bütün olarak kurumsallaştırılması çabası aslında kapitalizm açısından her anlamda bir “aslına rücu” durumunu ifade etmektedir.

Buna karşı 20. yüzyıldan 21.yüzyıla geçerken, sermayenin otuz yıllık neoliberal saldırısının sonuçları kendini göstermiş ve dünyada artan açlık, yoksulluk ve sosyal güvencesizlik, sosyal hak hareketlerinin mantar gibi patlama potansiyelini yaratmıştır (Özdek, 2011: 52). Bürke ve Özüğurlu'nun ifadesiyle, 21. yüzyılın yeni proleterleri kapitalizmin söz konusu yeni saldırıları karşısında zamanla bir öz-savunma hattı oluşturmaya yönelmiş ve bu öz savunma hattının zeminini de sosyal hak mücadeleleri oluşturmuştur (2011: 35). Bu anlamda hak mücadeleleri, “emeğin yeniden üretiminin meta-dışı alanlarını zapt eden sermaye tahakkümüne karşı direniş” (2011: 10) hareketleri olarak ortaya çıkmakta ve “ana eksen olarak sosyal hakların (parasız eğitim, sağlık, beslenme, barınma, su, enerji vb.) savunusu, yeniden biçimlendirilmesi ve yeni sosyal hak taleplerinin yaratılması” (2011: 36) üzerinden gelişmektedir. Dolayısıyla hak hareketleri, neoliberal dönemde

sermayenin emek üzerindeki tahakkümünün genelleşmesi karşısında önemli ve birincil bir savunma hattı işlevi görmekte ve bu kapsamda işçi sınıfı mücadelesinin asli bir bileşeni haline gelmektedir. Özdek de aynı noktaya dikkat çekmekte ve hak hareketlerinin, neoliberal politikaların mağdurlarının bir öz-savunma hareketi olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre bugünkü hak hareketlerinin ortak özelliği, neoliberalizmin devreye soktuğu ilkel sermaye birikimi politikalarına karşı olmalarıdır. Yeni mülksüzleştirme süreçlerine direnmek, geçim araçlarından kopartılmaya karşı çıkmak bu hareketleri tanımlayan bir özelliktir. Bu anlamda bugün yoksullaştırılan ve proleterleştirilen kitlelerin hak hareketlerini, sınıf mücadelesinin aldığı güncel biçim olarak değerlendirmek gereklidir. Çünkü hak hareketleri doğaları gereği politiktir; egemen sermaye politikalarını protesto eder ve toplumun tümünü etkileyecek talepler ileri sürerler (Özdek, 2011: 97-98). Bu hareketler, kamusal hizmetlerin özelleştirilmesi ve ticarileştirilmesi yerine temel hizmetlerin meta olmaktan çıkarılmasını talep ederler (Bond, 2006). Bu nedenlerle içsel olarak anti-kapitalist bir potansiyel taşırlar.

Bu çerçevede günümüz hak mücadeleleri etrafındaki yaklaşım, Marksizmin haklara dair tartışmaları ışığında hak hareketlerinin sınıfsal içeriğine vurgu yapmakta ve özellikle neoliberal dönemde hak kavramının toplumsal mücadele açısından edindiği merkezi konumu gündemine almaktadır. Söz konusu yaklaşım, haklar mücadelesini, “toplumsal güçlerin politik oluşumunda bir başlangıç noktası” (Shivji’den akt. Özdek, 2011: 99) olarak görmektedir. Çünkü bu hareketler bir taraftan “emeğin toplumsal yeniden üretimini sermayenin doğrudan egemenliğine terk etmeyen ve böylece özel mülkiyet rejiminin yaygınlaşmasına ve derinleşmesine ket vuran” bir karakter göstermektedirler; diğer yandan emeğin yeniden üretimini anti-kapitalist temelde siyasallaştırabilmekte, böylece sınıfın yeniden siyasallaşması açısından güçlü bir dinamizm yaratmaktadırlar. Bu kapsamda, hak mücadelelerinin ortaya çıkardığı direniş zemini, “bir sınıf hareketinin inşa zemini” (Bürkeve ve Özügürlü, 2011: 33-35; 48) olarak kavranmaktadır.

Özetle, sosyalist sistemlerin yıkıldığı ve geleneksel sınıf hareketinin gerilediği bir zamanda, hak mücadeleleri sınıf hareketini yenileyici bir toplumsal dinamik olarak ortaya çıkmıştır. Bunun temelinde ise, sermayenin saldırısının muazzam mülksüzleştirme, proleterleştirme ve güvencesizleştirme dalgalarını beraberinde getirmesi, hayatın her alanını piyasalaştırması ve kuralsız çalıştırma rejimini hakim

kılması yatar (Özdek, 2011:99). Gerçekten de yeniden-üretim alanlarının doğrudan sermayenin meta alanlarına dönüştürülmesi, emekçiler nezdinde bir önceki dönemden daha büyük ve niteliksel bir kırılmayı da beraberinde getirir. Bu kırılma, emekçi kitlelerin artık sömürü koşullarında yaşamasının da ötesinde, hayatta kalma mücadelesini ifade eder. Çünkü yaşayabilmek ücretli olmaktan geçtiği sürece, yaşamın tüm yeniden-üretim alanlarının sermayeye tahsisi, yaşama hakkının da doğrudan sermayeye teslim edilmesi anlamına gelir ki bu da emekçiler için ölmenin yaşamaktan daha güçlü ihtimal olduğu bir toplumsal durumu ifade eder. Buna karşı hak hareketlerinin, proleterleştirme, güvencesizleştirme ve tüm hayat alanlarının metalaştırılması girişimleriyle gittikçe dağılan ve sermaye eksenli olarak yeniden biçimlenmekte olan toplumsal alanın demokratik yeniden inşası için mücadeleyi genel bir sınıf mücadelesi mecrası olarak şekillendirdiği söylenebilir.

Haklar etrafındaki tarihsel mücadelenin güncel kapitalizm koşullarındaki yansıması iletişim hakkı tartışmalarında da belirleyici ve ayırıştırıcı bir unsur olarak varlığını hissettirmektedir. İletişim hakkı, temel bir toplumsal dolayimler mekanizması olarak iletişimin günümüz kapitalizminin en kilit alanlarından biri olması ve tam da bu nedenle iletişim yapısı ve olanaklarının gittikçe artan bir biçimde işçi sınıfına dışsal bir hale getirilmesi karşısında, iletişimi somut bir sınıfsal hak talebi olarak ele almayı mümkün kılmaktadır.

Günümüz Hak Hareketleri Ekseninde İletişim Hakkının Anlamı ve Niteliği Nedir?

İletişim hakkı kavramı, 1980'lerle görünür hale gelen neoliberal yapılanmanın meydana getirdiği iletişim yapısı içinde oluşmaya başlamış, temel tartışmaları ve güncel önemini ise esasen neoliberalizme karşı yükselen toplumsal hareketler içerisinde edinmiştir. Neoliberalizme karşı özellikle Latin Amerika'da (ve dünyanın çeşitli yerlerinde) yükselmeye başlayan toplumsal direniş ve hareketlerin yansıması iletişim alanında karşılığını, iletişim hakkı kavramında bulmuş, bu kavram hak tartışmalarının erozyona uğratıldığı neoliberal süreçte politikleşerek öne çıkmıştır. Bu kapsamda tıpkı diğer (barınma, ulaşım, sağlık, eğitim, enerji, çalışma, sosyal güvence vb.) yaşam ihtiyaçları ve alanlarında olduğu gibi iletişimin de temel bir hak olduğu vurgulanmakta ve yeni iletişim ortamının köklü bir eleştirisi gerçekleştirilmektedir.

1970'lerin sonunda Yeni Dünya Enformasyon ve İletişim Düzeni (NWICO)⁴ çabasının başarısızlığının ardından, enformasyon toplumu paradigmasının güçlenerek tartışma alanına hakim olması, iletişim alanında da önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. Bu süreçte 'iletişim, kitle iletişimi' gibi kavramlar yeniden biçimlenmiş ve sadece teknik olarak değil ekonomik, kültürel ve politik olarak da önemli bir dönüşüm yaşamışlardır.

Neoliberal küreselleşmeyle birlikte 1980'ler ve 1990'lar bilginin özel mülkiyet alanına sokulması mücadelesi olarak geçmiştir. Bu kapsamda hayata geçirilen deregülasyon politikalarıyla birlikte, tüm temel hizmet alanlarında yaşandığı gibi kamusal iletişim ve yayıncılık politikalarında da önemli bir alt üst oluş yaşanmış, bu alanda da kamunun belirleyici, denetleyici konumu sermaye lehine bozulmuştur. Bu durum iletişimi toplumsal bir pratik olmaktan çıkardığı gibi; iletişim araçlarının konumu, bilginin üretilmesi ve dağıtılması gibi süreçleri de doğrudan özel mülkiyetin konusu ve yatırım alanı haline dönüştürmüştür. Bu maddi değişimin tetiklediği yeni kültürel atmosfer, teknoloji kullanım biçimlerinde ve toplumsal ilişkilerde de önemli değişikliklere yol açmıştır (Kejanlıoğlu vd., 2001: 9). Bilgi ve iletişime dair toplumsallık algısı tüm kültürel kodlarıyla birlikte çözülmeye uğramış; iletişim, kamusal-toplumsal bir 'hak' olmaktan öte, talep edilen ve ticari faaliyete konu olan, böylece herkesin kendi ticari-toplumsal gücü oranında erişebildiği bir "ürün" haline getirilmiştir. Böylece iletişim, toplumsal olarak avantajlı grupların yönetebileceği bir 'stratejik mecra' halini alırken, içeriği de hegemonik kalıplar doğrultusunda üretilen, denetlenen ve yönlendirilen bir 'programa' dönüştürülmüştür. Bu nedenle ana akım kuramcıların enformasyon toplumu diye kutsadığı süreç temelde, 'iletişimin endüstrileşmesi' olarak isimlendirebileceğimiz bir dönüşümü ifade etmektedir. Bu süreç içerisinde iletişimin kamusal ve kolektif yapısı parçalanmıştır. Kapitalist toplumlarda iletişim yapısı, bir 'merkez-çevre ağı' gibi yapılandırılmakta ve aynı doğrultuda hegemonik bir içerik taşımaktadır. İletişim yapısının yalnızca biçimi ya da pratikleri değil, sahip olduğu (hatta olmadığı) tüm içerik de hegemonik yapının dinamiklerine göre şekillenmektedir. Bu ilişki yapısı,

⁴ Yeni Dünya Enformasyon ve İletişim Düzeni (NWICO), siyasal olarak bağımsızlığına kavuşan üçüncü dünya ülkelerinin, dünya düzeninin hala eski sömürgeci ülkelerle onların müttefikleri tarafından kontrol edilmekte olduğunu, bu durumun, dünyadaki enformasyon-haber akışında ve sistemlerinde de aynı eşitsizliği yarattığını vurgulayarak UNESCO bünyesinde başlattıkları alternatif süreci ifade etmektedir. Bu süreç, 1976-78 yılları arasında süren uluslararası bir toplantılar dizisini ve sonucunda 1980 yılında yayımlanan McBride Raporu'nu içermektedir.

yalnızca 'bilgi'nin değil, 'bilme ve düşünme süreçleri'nin de belli bir şekilde örgütlenmesini gerektirir. Bu örgütlenme alternatif bilme biçimlerini dışlarken, bilginin örgütlenmesi sürecini de seçkin bir azınlığa bahşeder. Böylece iletişim ve bilginin örgütlenmesi oldukça profesyonelleşmiş ve kendi kapalı kodlarını oluşturan bir seçkinler grubuna teslim edilmektedir. Bu durum, toplumsal yaşamın pek çok alanındaki bilgi türlerini kapsayabilir. Bunun örneği, iktisadi alandaki kapalı kodlarda ya da politik alandaki teknokratik bilgi ve yönetim süreçlerinde veya gazeteciliğin günümüzde geldiği durumda bulunabilir.

Ayrıca WSIS (World Summit of Information Society)⁵ gibi süreçlerle, iletişimin sermaye ile olan içiçeliği giderek kurumsallaştırılmakta, küresel şirketler iletişim alanını gerek altyapı, gerek donanım, gerekse de üretim ve dağıtım gibi yönlerden giderek daha fazla kontrol altına almaktadırlar. Buna karşı sermaye dışı unsurlar iletişim sürecinden giderek daha fazla oranda dışlanmaktadır. İletişim ürünlerinin toplumsal yaşamın ve gündelik hayatın her alanını kaplamasıyla iletişim üzerindeki denetim ve mücadele, uluslararası mecraların yanı sıra toplumsal katmanlarda da belirginleşmeye başlamıştır. Toplumdaki dezavantajlı gruplar iletişim sürecinden dışlanmış, gerek erişim, gerek temsil olanakları önemli ölçüde kapatılmıştır. Toplumsal olarak iletişimle kurulan ilişkinin yapısı dönüşmüştür ve bilme biçimleri giderek daha fazla oranda bu endüstrileşmiş iletişim süreçlerine ve pratiklerine göre şekillenmektedir.

Günümüzde iletişim sisteminin yapısı, ekonomik, siyasal ve toplumsal alanlarda, yalnızca kendiyile sınırlı olmayan, tüm toplumsal yaşam için belirleyici olan bir dizi derin sorun yaratmaktadır. Çünkü toplumsal bilginin önemli bir bölümü, iletişimin dolayımlanması yoluyla oluşmaktadır ve günümüzde hem iletişim hem de bunun dolayımlanması süreçleri tamamen denetim altında bulunmaktadır. Böylesi bir duruma dikkat çeken Hamelink (2003) de mevcut iletişim sisteminin sorunlarını sıralamaktadır. Ona göre bugün ifade özgürlüğüne ilişkin siyasi denetim ve müdahaleler sorunu temel kaygı olmayı sürdürmektedir.

⁵ WSIS, 2000 yılı sonrasında BM bünyesinde Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (ITU), Dünya Bankası, IMF ve Çokuluslu Şirketler ile devletlerin temsilcilerinden oluşan bir toplantılar dizisidir. İletişim alanının sosyal-politik bir alan olarak UNESCO bünyesinden çıkarılıp ekonomik ve stratejik bir pazar olarak ITU ve şirketlerin eline aktarılmasını sağlayan süreç olarak da okunabilir. Aynı zamanda iletişime dair algı ve düzenlemelerin neoliberal çağda nasıl bir nitelik içerisinde olduğunu, iletişim ortamlarının geleceğini şekillendiren eğilimlerin hangi önceliklerle oluşturulduğunu gösteren önemli bir örnektir.

Medya yoğunlaşmasıyla birlikte, dünya hakkında bilgi edinmede medyaya bağımlılık daha da artan bir seviyeye ulaşmıştır. Aynı zamanda propaganda ve sansürün etkisi hiçbir zaman şimdiki gibi yaygın olmamıştır. Çok sayıda insan, demokratik siyasi süreçlerden dışlanmaktadır. Bunun yanında iletişim küresel bir ticari faaliyet haline gelmiştir ve küresel pazarın tamamı az sayıda dev şirket tarafından kontrol edilmektedir.

Dolayısıyla, doğası itibarıyla kolektif ve anonim bir yapısı olan iletişimin, geldiğimiz noktada sermaye tarafından bu kadar kuşatılmış ve hatta (tüm yapı, araç ve ilişkileriyle birlikte) yeniden belirlenmiş olması, onu kaçınılmaz olarak toplumsal mücadelenin içerisine oturtmaktadır. Zira (yukarıda da belirtildiği gibi) tüm bu sürecin pratik eleştirisi, hak temelli toplumsal muhalefet hareketlerinin içerisinden yükselmiştir. Bu hareketler içinde olgunlaşan “iletişim hakkı” kavramı en çok, toplumsal denetim uğruna verilen gündelik ve toplumsal mücadeleler ile ticari olmayan toplumsal bilginin üretimi için verilen alan kazanma savaşı içinde anlamlı hale gelmektedir. Böylece iletişim hakkı kavramı, iletişimin yeniden bir hak olarak talep edilmesini gündeme getirirken, kapitalist toplumsal yapının iletişimi hak olmaktan çıkaran eşitsiz, anti-demokratik ve sermaye odaklı yapısı etrafında siyasal-sınıfsal bir talep olarak şekillenmektedir. Bu talep, bir bütün olarak iletişim alanının sermaye tarafından kuşatılarak denetlenebilir-yönlendirilebilir olmasına karşı geliştirilmekte olan muhalif çaba ve pratikleri içermektedir⁶.

Bu anlamda iletişim hakkı kavramının hak hareketleri içerisinde ortaya çıkmasına ilişkin temelde iki neden sayılabilir. Bunlardan ilki, neoliberalizmin yarattığı toplumsal yıkımın doğrudan iletişim alanında da etkisini göstermesidir. İletişimin sermayeyle bütünleşmesinin hem ekonomik ilişkiler alanında hem de toplumsal ve ideolojik anlamda oldukça belirleyici ve tahrip edici etkileri bulunmaktadır. Ulusal iletişim yapılarının sermayeye devredilmesi, uluslararası sermaye örgütlerinin (DTÖ, IMF, DB) iletişim politikalarının karar verici aktörleri olarak sürece dahil edilmesi ve iletişimin her alanındaki çalışma ilişkilerinin sermaye lehine giderek erozyona uğratılması bu alanın ekonomik boyuttaki sorunları olarak sayılabilir. Bilginin ve iletişim yapısının ticarileşmesi, özellikle medyanın manipülatif

⁶Türkiye’deki iletişim hakkı mücadeleleri içerisinde, 2014 yılında yapılan yeni internet düzenlemesine karşı geliştirilen protesto hareketleri, sansür karşıtı kampanyalar, Gezi olayları sırasında yaşanan medya protestoları en güncel örnekler olarak gösterilebilir.

bir alan olarak kullanılması ile kamusal tartışma alanının kontrol altında tutulması ve genel olarak sermaye fikriyatının her türlü iletişim kanalı ve ürünüyle meşrulaştırılması ise politik ve ideolojik sorunların başlıcaları olarak değerlendirilebilir. Bu kapsamda, iletişim alanı başlı başına bir mücadele alanı olarak ortaya çıkmaktadır.

İkinci neden ise, mevcut iletişim ortamında kamusal tartışma zemininden dışlanan ve görünmez kılınan sınıfsal kesimlerin ifade özgürlüğü ve görünür olma talebiyle ilişkilidir. Bu hem toplumsal hareketlerin kendilerini var edebilme durumunu hem de farklı alanlarda süren mücadelelerin görünür kılınması ve sesinin duyulması talebini anlatmaktadır. Buradan yola çıkarak söylenebilir ki, iletişim hakkının toplumsal hareketler içerisinde ortaya çıkması bir taraftan iletişimin bir mücadele alanı olarak kurgulanmasıyla ilişkilidir. Diğer taraftan da tüm mücadele alanlarının hem birbirleriyle hem de toplumla olan ilişkisi açısından iletişimin vazgeçilmez bir köprü konumunda bulunmasıyla ilgilidir. Dolayısıyla toplumsal hareketler açısından iletişim alanını savunmak, bu iki nedenle ilişkili biçimde gerçek bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, söz konusu hareketlerin⁷ iletişim pratikleri de iki ana yol izlemektedir. İlki özellikle ana akım iletişim ortam ve pratiklerine karşı teşhir etme ve tepki göstermeye dayalı bir hareket tarzıdır, diğeri kendi iletişim mecralarını ve faaliyetlerini örgütlemek, iletişim ortamlarında alternatif araçlar ve kullanım biçimleri yaratmaktır.

Böylece iletişim hakkı tartışması, iletişim süreçlerini sıklıkla iktidar odaklı tanımlayan egemen yaklaşımların aksine, 'iletişim'i iktidar karşısında toplumsal dinamikleriyle ele almakta ve mevcut eşitsiz ilişkinin dezavantajlı kısmında bırakılan kitleler lehine iletişim ortam, süreç ve yapısını yeniden dönüştürmeyi hedeflemektedir. Bu çerçevede, "Enformasyon ve bilginin sahipleri kimlerdir?; Enformasyon ve bilgi üretim süreçlerini kimler denetim altında tutmaktadır?; Üretilen enformasyon ve bilgi kimlerin yararına dolaşıma girmektedir?; İletişim sürecinin kuralları kimler tarafından koyulmaktadır?; Üretilen bilgi ve

⁷ Çalışmada bahsedilen toplumsal hareketler, HES'lere karşı gelişen hareketlerden Tekel işçilerine, ataması yapılmayan öğretmenlerden iş güvencesi isteyen taşeron işçilere kadar geniş bir yelpazeye sahiptir. Bu hareketler belirli bir mücadele gündemiyle bir araya gelebilecekleri gibi daha yerleşik ve örgütlü çatılara (sendikalar, demokratik kitle örgütleri, politik yapılar vb.) da sahip olabilmektedir. İletişim alanında pek çok toplumsal hareket çok farklı biçimlerle mücadele etmektedir. Ancak Türkiye'de mücadelesini doğrudan "iletişim hakkı" olarak adlandıran tek toplumsal oluşum Halkevleri çatısı altında faaliyet gösteren "İletişim Hakkı Atölyesi"dir.

enformasyonu kimler, hangi amaçlarla kullanabilmektedir?” sorularının (Halkın Hakları Forumu, 2007: 360) yanıtlanması, ‘iletişim hakkı’ kavramına dair temel tartışma zemininin yaratılmasında önemli bir işleve sahip olmaktadır.

İletişim hakkı kavramı, telekomünikasyon ağlarının düzenlenmesinden, medyaya erişim ve katılım olanaklarına; temsil ve ifade özgürlüğünden basın emekçilerinin durumuna; tekelleşen medya yapısından internette denetime, toplumsal eşitsizliklerden yoksulluğa kadar oldukça kapsamlı bir alanda tanımlanabilmektedir. Hamelink’e (2003) göre de iletişim hakkı, karşılıklı, eşitlikçi ve ayrımcı olmayan enformasyonun ve fikirlerin, ticari ya da siyasi çıkarlardan ziyade insani gereksinimlere bağlı olarak özgürce akması görüşünü temel almaktadır. Ona göre iletişim hakkı, özgürlük, kapsayıcılık, çeşitlilik ve katılımçılık ilkeleri üzerinde yükselmelidir.

İletişim hakkının ayrılmaz bir parçası, onun diğer tüm temel haklarla kesişen özelliklerinin bulunmasıdır. Bu konuda O’Siochru da, iletişim hakkının mevcut bir dizi insan hakkıyla ilişki kurulması bakımından kullanışlı bir kavram olduğunu vurgular. Ona göre ifade özgürlüğü temel bir insan hakkıdır. Bununla birlikte iletişim hakkının arkasındaki fikir, bu tip bir özgürlüğün sadece daha geniş, pek çok dallara ayrılan farklı hak biçimlerinin bir araya gelmesiyle mümkün olduğunu öne sürer. İletişim hakkı böylece bir kişinin kendi kültür ve diline katılım hakkını, bilimin faydalarından yararlanma hakkını, eğitim, yönetime katılım, mahremiyet ve daha pek çok hakkı da içerir. Bu nedenle O’Siochru, herkesin iletişim hakkına sahip olduğu iddiasının güçlü bir iddia olduğunu belirtir ve rakiplerin bu kavramın tarihini yıkmaya yönelik girişimlerinin, bu hakkın kullanımı yönündeki cesareti kırmaması gerektiğinde ısrar eder. Bu nedenle iletişim hakkının anlaşılması yönündeki çaba ile herkesin iletişim hakkına sahip olduğunun garanti altına alınması yönündeki talepler birbirini bütünleyen unsurlardır (2005: 21). Ansh’ın’a göre de iletişimin hammaddesi olan enformasyon yalnızca ekonomik güçler tarafından düzenlenen pazarlanabilir bir mal olmaktan çok, toplumsal bir nesne olarak kabul edilmelidir. İnsanlar, tıpkı diğer temel toplumsal ihtiyaçlar gibi enformasyona da ihtiyaç duyarlar (1991:220). Bu nedendir ki, insanların eşit ve özgürce iletişim kurabilmelerinin temel bir insani hak olarak benimsenmesi aynı zamanda temel toplumsal hakların aranması için de ilerletici bir zemin sunabilir. Bununla birlikte, iletişim sistemi basit bir ekonomik kategori değildir. Kültürün

aktarımında ve sözün kamusal dolaşımında merkezi konumdadır. Böylece bireysel sınırları da aşarak toplumsal bir konuma yerleşmekte, toplumsal mücadelenin konusu olmaktadır. Fakat bu noktada açığa çıkmaktadır ki, çağdaş toplumlarda iletişimin büyük potansiyeli tanınırken, iletişim haklarının tanınmasına dair de büyük sorunlar vardır (Hamelink, 2003). Bunun nedeni, tam da iletişimin “büyük potansiyelini” elinde bulunduranların ekonomik ve politik çıkarları ile iletişim haklarını talep edenler arasındaki toplumsal çelişkidir. Çünkü O’Siochru’nun belirttiği gibi bizler, güce farklı seviyelerde erişim imkanı olan bireyler olarak yaşıyoruz. Eğitim malzemelerini karşılayamıyor ya da telefon ve internet gibi temel iletişim araçlarına sahip olamıyorsanız; iletişim araçlarınız gözetleniyorsa vb, bunların hepsi güce erişimde eşitsizliğin semptomlarıdır (2005: 22). Dolayısıyla “iletişim”i bir hak olarak tanımlamak, aynı zamanda iletişimin merkezi işlev gördüğü toplumsal sistemi de göz önüne almayı ve mevcut toplumsal ilişkilerin eleştirel bir değerlendirmesini yapmayı da gerektirmektedir. Bu durum da iletişim hakkı talebinin yükseldiği zeminin sınıfsal doğasına işaret etmektedir.

Böylece tüm bu sorunlar karşısında iletişim hakkını kavramsallaştırmanın, genel olarak; iletişim alanında manipüle edilmemiş bilgi ve enformasyonun dolaşıma girmesi ve kamu yararı anlayışının hakim kılınmasını; içerikte demokratikliğin (çoğulculuk, çeşitlilik, farklı olanın da görünür kılınmasının) sağlanmasını; iletişim ortamına erişimde eşitliği; iletişim alanında çalışan emekçilerin çalışma ve üretme koşullarının demokratikleştirilmesi ve örgütlü hale getirilmesini; alternatif iletişim süreçleri yoluyla muhalif kamuların örgütlenmesi ve harekete geçirilmesini; kamusal iletişimin toplumsal hafızayı etkilemesi ve yer yer belirlemesi bakımından, kamusal bilme süreçleri üzerindeki denetim ve mücadele mekanizmalarını; bilginin ticari olmayan üretim ve paylaşım sürecini; mevcut iktidar blokunun kendini yeniden üretmek üzere kullandığı bir alan olarak iletişim ortamının eleştirel bir değerlendirmesini; fikir ve ifade özgürlüğünün hayata geçirilmesini; sansür ve denetim uygulamalarının kaldırılmasını; gerçek bir kamu yayıncılığı talebi ve mücadelesini; hem etik hem de politik olarak sorumlu bir gazetecilik talebini; demokratik iletişim süreçleri önünde bir engel olarak medya mülkiyeti ve kontrolü tartışmalarını; telekomünikasyon ağlarının kamu yararı gözetilerek düzenlenmesini; iletişim politikalarının sermaye öncelikleri yerine toplumsal önceliklere göre belirlenmesini; ucuz ve nitelikli bilişim hizmetlerini; uluslararası iletişim sürecinin

eşitsiz gelişimi ile yeni emperyal-sömürü ilişkileri arasındaki bağın sergilenmesini ve en genel haliyle iletişim ortamının sermaye odaklı yapısının dönüştürülmesini kapsadığı söylenebilmektedir.

İletişim hakkı mücadelesi aynı zamanda, kamusal ve siyasal alandan dışlanmışların yeniden görünür olma ve temsil edilme mücadelesidir. Çünkü iletişimin giderek daha merkezi ve asimetrik bir hale bürünmesi; yalnız iletişimin niteliğini değil, iletişim sürecindeki kitlelerin konumu ve rolünü de önemli ölçüde biçimlendirmekte, iletişimi sistem içinde 'daha hiyerarşik biçimlerde dahil olunacak' bir merci olarak donatmaktadır. Böylelikle hem iletişim sürecini kitleler için, hem de kitleleri iletişim süreci için birbirlerine dışsal unsurlar haline getirmektedir. Bu duruma karşı, iletişim hakkı kavrayışı temelde geniş halk kitlelerinin söz, eylem ve ifade hakkı için daha eşitlikçi ve demokratik bir kamusal alan ile toplumsal ilişkiler ağını talep etmektedir.

Sonuç

Bu tartışmalar neticesinde söylenmelidir ki, iletişim hakkı kavramı, neoliberal kapitalizm koşullarında iletişimin politik bir sorun olarak ele alınmasının gerekliliğini anlatır. Bu nedenle iletişim hakkı kavramı sınırları sertçe çizilmiş statik bir tanımlamadan ziyade, toplumsal sınıflar arasındaki çelişkilerden yola çıkılarak oluşturulmuş ve iletişim alanını da buradan bakarak anlamlandırmanın gerekliliğini vurgulayan bir genel perspektifi ifade etmektedir. Bu perspektif, bütün bir iletişim alanının (ortam, süreç, ürün ve yapısıyla birlikte) sermaye tarafından kuşatılmış olması karşısında, iletişimin işçi sınıfı tarafından bir toplumsal hak olarak yeniden sahiplenilmesini, bu kapsamda iletişim süreçlerinin demokratikleştirilmesini, sınıfın kendi ifade kanallarının yaratılmasını ve bunun mücadelesinin üretilmesini ifade etmektedir. İletişim alanına bir hak olarak bakmak, bu alanı oldukça kapsamlı bir şekilde tanımlama olanağı vereceği gibi bir yandan da iletişime dair pek çok konuyu bu çerçevede içerisine toplumsal bağlarıyla dahil edebilme genişliğini kazandırabilmektedir.

İletişimi bir hak olarak tanımlamak aynı zamanda iletişimin merkezi işlev gördüğü toplumsal sistemi de kaçınılmaz olarak göz önüne almayı ve mevcut toplumsal ilişkilerin eleştirel bir değerlendirmesini yapmayı gerektirmektedir.

Dolayısıyla hak hareketleri içerisinde iletişim hakkının, iletişim sorunlarını toplumsal bir bağlama oturtarak siyasal bir talep haline getirebilmekte ve bunları toplumsal mücadele etrafında tanımlayabilmekte bütüncül bir işleve sahip olduğu söylenebilir.⁸

Tüm bunlar ışığında, neoliberal kapitalizm koşulları altında haklar üzerine mücadele yürütmenin bugün çok daha belirgin bir biçimde sınıfsal bir pratik olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Bu nedenle de günümüzde iletişimin “hak” kavramsallaştırması çerçevesinde ele alınmasının, onun bir sınıf mücadelesi mecrası ve bileşeni olma özelliğini kavramaya daha fazla olanak tanıdığı düşünülmektedir.

⁸ İletişim hakkı kavramsallaştırmasının bir başka katkısını da iletişim alanındaki akademik üretim açısından düşünmek mümkün görünmektedir. Bu perspektif, iletişim çalışmalarını yalnızca medya alanına sıkıştırmaktan kurtarabileceği gibi, iletişimin medya dışı alanlarını da önemli bir çalışma sahası olarak görüş alanımıza sokabilecektir. Böylece çoğunlukla “medya eleştirisi” olarak şekillenen akademik üretimleri “iletişim (düzeni) eleştirisi” şeklinde genişleterek okumak da mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

Akbulut, E. (1989). *İnsan Hakları İnsani Toplumun Ürünü Olacaktır*, <http://www.urundergisi.com/10eylul/makale/insan-haklari-insani-toplumun-urununu-olacaktır>, Erişim Tarihi: Nisan 2011.

Ansah, P. A. V. (1991). “Uluslararası İletişimde Haklar ve Değerler Mücadelesi”, Yusuf Kaplan(der. ve çev.). *Enformasyon Devrimi Efsanesi*, Kayseri: Rey: 199-231.

Bayramoğlu, S. (2011). “Burjuvaziye Not; ‘Gülümse Kaderine’: Olağanüstü Hal ve Haklar”, Yalçın

Bürke, vd. (Ed.), *Kuramsal ve Tarihsel Boyutlarıyla Hak Mücadeleleri I*, Ankara: Notabene: 187-206.

Boratav, K. (2011). “Hak Mücadeleleri ve Ekonomi”, Yalçın Bürke, vd. (Ed.), *Kuramsal ve Tarihsel Boyutlarıyla Hak Mücadeleleri I*, Ankara: Notabene: 153-164.

Bulut, N. (2009). *Sanayi Devriminden Küreselleşmeye Sosyal Haklar*, İstanbul: Oniki Levha Yayıncılık.

Bürke. Y., Özüğurlu, M. (2011). “21. Yüzyılda Toplumsal Hak Mücadelelerinin Sınıf İçeriği”, Yalçın

Bürke, vd. (Ed.), *Kuramsal ve Tarihsel Boyutlarıyla Hak Mücadeleleri I*, Ankara: Notabene: 15-50.

Coşkun, V. (2006). *İnsan Hakları: Liberal Açıdan Bir Tahlil*, Ankara: Liberte Yayınları.

Engels, F. (1995). *Anti-Dühring*, Kenan Somer (çev.) Ankara: Sol Yayınları.

Freeman, R. (2006). *The Great Doubling: The Challenge of the New Global Labor Market*, http://eml.berkeley.edu/~webfac/eichengreen/e183_sp07/great_doub.pdf, Erişim Tarihi: Haziran 2013.

Halkevleri, (2008). *Halkın Hakları Forumu Kitabı*, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayınları.

Hamelink, C.J. (2003). *The Right to Communicate in Theory and Practice: A Test for the World Summit on the Information Society*, <http://www.com.umontreal.ca/spry/old/spry-ch-lec.html>

Kaboğlu, İ. (2004). *Özgürlükler Hukuku*, Ankara: İmge.

Karabacak, Y. (2007). *Sosyalistler ve Burjuva Hukuku*, <http://www.devrimyolundakurtulus.net/03/07hukuk.htm>

Karatepe, U. (2011). “Sermaye Egemenliğinin İzdüşümü Olarak Dinsel Hayırseverlik”, Yalçın Bürkev, vd. (Ed.), *Kuramsal ve Tarihsel Boyutlarıyla Hak Mücadeleleri I*, Ankara: Notabene: 207-240.

Kejanlıoğlu, D. B. Çelenk, S. Adaklı, G. (Der.) (2001). *Medya Politikaları*, Ankara: İmge.

Lebowitz, M. (2011). “Sermaye Karşısı Bütün Mücadelelerde Birleştirici Unsur, Herkesin Sahip Olduğu Tam İnsani Gelişim Hakkıdır”, Yalçın Bürkev, vd. (Ed.), *Kuramsal ve Tarihsel Boyutlarıyla Hak Mücadeleleri I*, Ankara: Notabene: 109-122.

Lenin, V.I. (1992). *Burjuva Demokrasisi ve Proletarya Diktatörlüğü*, Muzaffer Erdost (çev.) Ankara: Sol Yayınları.

Marx, K. (1993). *Kapital I*, Alaattin Bilgi (çev.) Ankara: Sol Yayınları.

Marx, K. (1997). *Yahudi Sorunu*, Muzaffer İlhan Erdost, vd. (çev.) Ankara: Sol Yayınları.

Marx, K. (2012). *Grundrisse Ekonomi Politikin Eleştirisi İçin Ön Çalışma*, Sevan Nişanyan (çev.), Ankara: Sol Yayınları.

O’Siochru, S. (2005). “CRIS Campaign: Assessing Communication Rights”. *World Association for Christian Communication. A Handbook*, London: Waac.

Özdek, Y. (2011). “Marksizm ve Haklar”, Yalçın Bürkev, vd. (Ed.), *Kuramsal ve Tarihsel Boyutlarıyla Hak Mücadeleleri I*, Ankara: Notabene: 51-108.

Özdemir, A.M. Aykut, E. (2011). “Liberalizm ve Haklar”, Yalçın Bürke, vd. (Ed.), *Kuramsal ve Tarihsel Boyutlarıyla Hak Mücadeleleri I*, Ankara: Notabene: 297-310.

Özügürlü, A. (2011). “İnsani ihtiyaçlardan Haklara: Sermaye Birikir ve Emekçiler Kendilerini Yeniden Üretirken”, Yalçın Bürke, vd. (Ed.), *Kuramsal ve Tarihsel Boyutlarıyla Hak Mücadeleleri I*, Ankara: Notabene: 123-152.

Özveri, M. (2011). “Sosyal Haklar”, Yalçın Bürke, vd. (Ed.), *Kuramsal ve Tarihsel Boyutlarıyla Hak Mücadeleleri II*, Ankara: Notabene: 209-232.

Peker, B. (1999). “İnsan Haklarının Hukuksallaştırılması ve Kaybolan İnsan Kimliği”, *Birikim*, 118, Şubat, 18-24.

The McKinsey Global Institute (2012). *The World at Work: Jobs, Pay and Skills for 3.5 Billion People*. http://www.mckinsey.com/insights/employment_and_growth/the_world_at_work, Erişim Tarihi: Temmuz 2015.

FORUM

AGİT'İN 7 HAZİRAN 2015 MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMİNE İLİŞKİN 28 MAYIS 2015 TARİHLİ ÖN RAPORUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Hasret ÇOMAK¹

(AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu Sınırlı Seçim Gözlem Heyeti Türkiye Cumhuriyeti Milletvekili Genel Seçimi, 7 Haziran 2015)

Giriş

5 Ocak tarihinde Yüksek Seçim Kurulu (YSK) milletvekili genel seçiminin 7 Haziran'da yapılacağını duyurmuştur. Meclisin 550 üyesi, nispi temsil sistemine uygun olarak siyasi partilerin kapalı listeleri ve bağımsız adaylar ile 85 çok üyeli seçim bölgesinde seçilecektir. Mecliste sandalye hakkı kazanabilmek için partilerin geçerli oyların yüzde 10'luk kısmını alarak seçim barajını aşmaları gerekmektedir. 9.861 adaya sahip olan yirmi parti ve 165 bağımsız aday seçimler için kayıt olmuştur.

Toplam kayıtlı seçmen sayısı yurt içinde 53.741.838 ve yurt dışında 2.866.940 kişidir. Kamuya açık bir askıda kalma süresini takiben, kesin seçmen listeleri 8 Nisan tarihinde YSK tarafından ilan olunmuştur. YSK 73.988.955 oy pusulasının basılacağını ilan etmiştir. Yurt dışında oy kullanımı, 54 ülkede 8-31 Mayıs tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Yurt dışı seçmen kütüğüne kayıtlı

¹ Prof. Dr. İstanbul Arel Üniversitesi İİBF

seçmenler, 7 Haziran tarihine kadar 33 gümrük noktasında da oylarını kullanmışlardır.

İnceleme

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu Sınırlı Seçim Gözlem Heyeti (AGİT/DKİHB SSGH) Ülkemizde, 7 Haziran'da yapılan seçimler ile ilgili 28 Mayıs'ta bir ön rapor yayınlamıştır.

Raporda özetle; YSK kararları yargısal incelemeye tabi olmadığı, Cumhurbaşkanı'nın seçim kampanyası faaliyetlerinin anayasal tarafsızlık yükümlülüğünün ihlali olduğu ve bunların basın yayın organları tarafından geniş çaplı yayınlanmasının fırsat eşitliğine yönelik düzenlemelerinin ihlali olduğu belirtilmektedir. Bu kapsamda YSK'ya bir takım şikâyet başvurularında bulunduğu ve YSK'nın tüm bu şikâyetleri reddettiği vurgulanmaktadır. Seçimle ilgili farklı hakların ihlali hakkında Anayasa Mahkemesi'ne de çeşitli bireysel başvurular yapıldığı, Mahkemenin bu davaları seçim günü öncesinde sonuçlandırmadığının belirlendiği ifade edilmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti yetkililerinin daveti üzerine ve 14-17 Nisan tarihlerinde çalışmalarını tamamlayan İhtiyaç Tespit Misiyonu'nun (İTM) tavsiyeleri doğrultusunda, AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu (AGİT/DKİHB) tarafından 6 Mayıs tarihinde bir Sınırlı Seçim Gözlem Heyeti (SSGH)'nin Türkiye'de görevlendirildiği belirtilen Raporda; SSGH'nin başkanlığını Büyükelçi Geert-Hinrich Ahrens tarafından yürütüldüğü, Heyetin Ankara'da görev yapacak 11 uzmandan oluşan ana ekibin yanı sıra, ülke çapında görev alan 18 uzun dönemli gözlemciden oluştuğu, Heyet üyelerinin AGİT üyesi olan 18 ülkeden geldiği belirtilmiştir.

DKİHB'nin metodolojisine uygun olarak, Heyet tarafından seçim günü faaliyetlerinin sistematik ya da kapsamlı bir şekilde gözlemi yapılmayacak, Ancak, Heyet üyeleri seçim günü süreçlerini takip etmek için birtakım oy verme merkezlerini ziyaret edeceklerdir. Raporda; Seçimler temel olarak 1982 Anayasası, 1961 tarihli Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun (Temel Hükümler Hakkında Kanun), 1983 tarihli Milletvekili Seçimi Kanunu,

1983 tarihli Siyasi Partiler Kanunu ve YSK tarafından alınan kararlar ve yayınlanan düzenlemeler ile yürütüldüğü vurgulanmaktadır.

Anayasanın, temel medeni ve siyasi hakları düzenlediği, ancak geniş kapsamlı güvenceler sunmak yerine, devleti korumaya yönelik yasaklar ve kısıtlamalar üzerine yoğunlaştığı tespiti raporda yapılmaktadır. Bazı seçimle ilgili haklar da dahil olmak üzere, temel özgürlükler Anayasa ve geniş kapsamlı hukuki çerçeve tarafından belirli bir ölçüde sınırlandırılmıştır.

Seçim Kampanyaları ile ilgili olarak raporda;

Seçim kampanyası finansmanı konusundaki düzenlemelerin yetersizliği ve vatandaşların ve uluslararası gözlemcilerle ilgili düzenlemelerin mevcut olmaması dahil olmak üzere, bir takım boşluklar ve anlam karmaşaları içermesine rağmen, seçimle ilgili yasal çerçeve demokratik seçimlerin yapılabilmesi için gerekli olanakları genel olarak sağlandığı görüşüne yer verilmektedir.

Yasal Çerçeve, 2014 yılında “1961 tarihli Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun (Temel Hükümler Hakkında Kanun)’da yapılan ve herhangi bir dilde ya da lehçede seçim propagandası yapma olanağı tanıyan değişiklik gibi, temel özgürlüklerle ilgili yakın zamanda yapılan birtakım değişiklikleri de kapsamaktadır.

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu’nda 2015 yılında yapılan değişiklikler kamuya açık toplantılara katılanlara daha geniş sınırlandırmalar getirildiği ve orantısız güç kullanımı için yasal yetki sağlandığının belirtildiği raporda ayrıca, Cumhurbaşkanının, kamu görevlileri ile yan yana, başta kamu işlerine ait resmi açılışlar olmak üzere, ülke genelinde birçok kamuya açık etkinliğe katıldığı belirtilmektedir. Bu açılışlar sırasında; mevcut hükümetin başarıları vurgulanmış, Cumhurbaşkanı güçlü bir başkanlık sistemine geçiş için değişiklik istemiş ve genellikle doğrudan AKP’nin adını kullanmaktan kaçınarak hükümet partisi için destek çağrısında bulunmuş, muhalefet partilerini eleştirmiştir.

Cumhurbaşkanının seçim kampanyasına dahil olması ile ilgili çeşitli şikayet başvurularında bulunduğu belirtilen raporda özetle; Anayasanın, Cumhurbaşkanına parti ile ilişkisini kesmesi ve görevlerini önyargısız bir şekilde

yerine getirmesi konusunda yemin etme mecburiyeti getirdiği vurgulanmaktadır. Raporda, Cumhurbaşkanının, ülkenin siyasi geleceği hakkında kamuoyu önünde alenen konuşma hakkını halk oyuyla doğrudan seçilmiş olması temeline dayandırdığını iddia etmektedir.

Basın İle İlgili Düzenlemeler

AGİT/DKİHB SSGH tarafından görüşme yapılan kişilerin, medya patronlarının, kamu görevlilerinin ve siyasi kişilerin doğrudan müdahalelerinin bağımsızlığı azalttığı ve oto-sansüre yol açtığı yönündeki kaygılar olduğu gündeme getirilmiştir.

Özellikle Basın Özgürlüğü ile ilgili olarak; Anayasada, Ceza Kanunu'nda, Terörle Mücadele Kanunu'nda ve İnternet Kanunu'nda ifade özgürlüğü konusunda usulsüz kısıtlamaların olduğu belirtilmektedir. Seçim kampanyası döneminde basın ve yayın kuruluşları tarafından yapılacak olan yayınlar Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun (Yayıncılık Hakkında Kanun), Temel Hükümler Hakkında Kanun ve YSK kararları ile düzenlenmektedir.

Basın ve yayın kuruluşları yayıncılık yaparken doğruluğu ve tarafsızlığı sağlamakla yükümlüdür. Raporda, Parti liderlerinin katılımı ile gerçekleştirilecek açık oturumların öngörülmediği vurgulanmaktadır

Ayrıca raporda; Propaganda dönemi sonundaki yedi günlük süreçte seçime katılan partilere devletin basın-yayın organı olan Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu'nda (TRT) serbest yayın süresi temin edildiği, Tüm partilere on dakikalık ikişer yayın dilimi hakkı sağlandığı, Mecliste grubu bulunan tüm partilere ve de iktidar ve ana muhalefet partilerine ilave zaman hakkı verildiği vurgulanmıştır.

Bağımsız adayların serbest yayın süresi hakkı mevcut olmadığı belirtilen raporda; Tüm basın ve yayın kuruluşlarında bedelli reklamlara izin verilmiştir.

Ulusal yayın kuruluşlarını izleyen ve YSK'ya haftalık raporlar sunan Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK)'nun bulunduğu belirtilen raporda; YSK'nın basın ve yayın ile ilgili şikayetleri gözden geçirme ve ulusal yayın kuruluşlarına

ceza uygulama yetkisine sahip olduğu, yerel yayın kuruluşlarını yargılama yetkisinin ise İl ve İlçe Seçim Kurullarının yetkisinde olduğu bildirilmektedir. 25 Mayıs itibariyle RTÜK tarafından hazırlanmış olan ihlal raporları temel alınarak YSK tarafından 96 karar yayınlanmıştır; bunlardan 32 tanesi reddedilmiş, 55 tanesi uyarıyla ve 9 tanesi ise yayın durdurma ile sonuçlanmıştır. Ek olarak, bazı siyasi partiler ve milletvekilleri, YSK'ya ve Anayasa Mahkemesi'ne Cumhurbaşkanı'nın basın ve yayın organlarında yer alması konusunu içeren şikâyetlerde bulunmuştur, tüm şikâyetler ya reddedilmiştir ya da bekleme aşamasındadır.

Sonuç

2012 yılı itibariyle Anayasa Mahkemesi'ne temel özgürlüklerin ihlali ile ilgili konularda bireysel başvuru yapılabilmektedir. Bugüne kadar Anayasa Mahkemesi tarafından seçimle ilgili YSK kararlarının bireysel başvuru sürecinin konusu olup olamayacağı yönünde bir karar alınmamıştır. Anayasa Mahkemesi'ne yapılan seçimle ilgili çeşitli başvuruların karara bağlanması beklenmektedir.

Vatandaş ve Uluslararası gözlemcilerin konumu ile ilgili olarak Vatandaşların ve uluslararası gözlemcilerin hakları yasa tarafından belirlenmemiştir. Bunun için düzenleme yapılmasının çok yararlı olabileceği değerlendirilmektedir.

Temel Hükümler Hakkında Kanun, yalnızca siyasi partilerin temsilcilerinin ve bağımsız adayların gözlemcilerinin seçim sürecini izlemesini sağlamaktadır. Bazı sivil toplum örgütleri akreditasyonlarından faydalanarak gözlem yapabilmek için siyasi partiler ile işbirliği yapmalarının seçimin güvenliği açısından çok iyi olabilecektir.

İki sivil toplum örgütü tarafından seçimleri gözlemek için akreditasyon verilmesi istemiyle YSK'ya başvuruda bulunulmuştur. YSK, akreditasyon verilme talebi reddedilmiştir. Buna rağmen, bu sivil toplum örgütü grupları seçim sürecini gözleme niyetinde olduklarını ilan etmişlerdir. Bu konuda da düzenleme yapılmasını çok yerinde olacağı değerlendirilmektedir.

YAZARLAR İÇİN KILAVUZ

Toplumsal bağlamda anlamlı bir iletişim konusu veya önemli sorunla ilgilenen her hangi bir kuramsal yaklaşımdan hareketle hazırlanmış eserler İletişim Çalışmaları Dergisi'ne sunulabilir.

Eseri hazırlayan yazar, alanında meşhur biri olabileceği gibi bilinmeyen biri de olabilir. Dergi unvanlara göre değil, bilimsel içeriğe göre bir makalenin basılmasına karar veren bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla, basılmaya değer gördüğü bir yapıtı (yazısı, eleştirisi, enformasyonu, değerlendirmesi) olan herkes dergiye yazı gönderebilir.

Gönderilen makalelerin reddedilme oranını azaltarak basılma olasılığını artırmak için editör ve hakemler makale değerlendirmelerinde yol gösterici ve makaleyi, mümkünse, basılabilir duruma getirici öneriler sunarlar. Düzeltme çabalarından sonra, kabul edilmeyen bir makalenin yazarının yöntembilimsel eksiklerini tamamlayarak kendilerini geliştirmesi ve yollarına devam etmesi beklenir.

Makale orijinal bir araştırma olabilir, var olan bir bilgiyi, yöntemi, ölçmeyi eleştirel olarak analiz edebilir; kuram inşası veya kuramsal tartışma sunabilir; bir iletişim ürününün, olayının veya deneyimin doğasıyla ve sonuçlarıyla ilgili bir tasarım olabilir; iletişim politikaları ve uygulamalarıyla ilgili durum veya tarihsel analiz yapabilir. Makalenin odaklandığı konu/sorun ne olursa olsun, her makale var olan bilgiden hareket ederek bir bilimsel inşa oluşturmalıdır.

Birikmiş bilgiye başvurmayan, gerekçeli bir tasarım sunmayan ve ilgili alanda bilginin gelişmesine katkıda bulunmayan keşfedici, tanımlayıcı, betimleyici (sadece durumu, olanı, sürecin ne olduğunu anlatan; bir ölçme aygıtının promosyonunu yapan; "rating", promosyon, reklam ve pazarlama araştırması karakterinde olan; sosyo-demografik değişkenleri keyfi olarak birbiriyle karşılaştıran) makaleler akademik/bilimsel karakterden yoksun olduğu için bu iletişim dergisine uygun değildir.

Makale iyi Türkçe veya Amerikan İngilizcesi ile yazılmalıdır.

Dergi aşağıdaki türde yazıları kabul etmektedir:

Makale bölümü için, iletişim kuram ve araştırmaları makalesi (6 000 kelime ve üzeri) Makale bölümü için iletişim kuram ve araştırmalarıyla ilgili alanında otorite olan akademisyenlerden davetli makale (6 000 kelime ve üzeri).

Forum bölümü için iletişim konularıyla ilgili akademik konuşmalar, yorumlar, eleştiriler, yorum ve eleştirilere yanıtlar, fikirlerden oluşan yazılar (<3 000 kelime)

Araştırma notları ve raporlar bölümü için özlü araştırma notları ve iletişimle ilgili çeşitli raporlar (<2 000 kelime)

Değerlendirme bölümü için kitap, belgesel ve diğer filmler, videolar, televizyon programları ve sanat sunumları gibi iletişim ürünleriyle ilgili kısa yazılar. Tek ürün değerlendirme (<1000 kelime) yapılacağı gibi birkaç ürünü karşılaştıran değerlendirme makalesi (<3000 kelime) de olabilir. Değerlendirme yazıları yeni ürünler veya az bilinen klasikler üzerinde olmalıdır. Değerlendirmelerin temel yapısı en azından aşağıdaki gibi olmalıdır.

- Değerlendirilen ürünün ne üzerinde durduğunun belirtilmesi
Üzerinde durulan konuyu işleme bağlamında, temel anlatı inşasının nasıl yapıldığının açıklanması
- Konuyu ele alış ve işleyiş biçiminin, sunduğu analiz ve sentezlerin doğası ve bunun sonuçlarının irdelenmesi
- Ürünün alana ve toplumsal olana katkısının değerlendirilmesi.

İletişim ve sosyal bilimler alanındaki faaliyetlerle ilgili "haberler" bölümü için toplantılardan akademik personel gereksinimlerine kadar çeşitlenen özlü bilgilendirmeler yer alacaktır. (<2 000 kelime)

Bir değerlendirme yazısı yazmak isteyenlerin, işe başlamadan önce, değerlendirecekleri materyalin uygun olup olmadığına karar vermek için İletişim dergisinin editörüne başvurması gerekmektedir

Metnin Düzenlenmesi

Kapak Sayfası

Sadece makalenin başlığından oluşur. Buraya başka hiç bir bilgi veya isim yazılmaz. Başlık makalenin içeriğini yansıtmalıdır ve 10 kelimeyi geçmemelidir. Kısaltmalardan kaçınılmalıdır.

Başlık Sayfası

Bu sayfa sırayla şunlardan oluşur: başlık; yazarın/yazarların isimleri; bağlı oldukları kurumlar; mektup adresleri; telefon numaralan ve e-mail adresleri; yazar birden fazlaysa, yazışma yapılacak yazarın belirtilmesi

Özet ve Anahtar Kelimeler (Abstract and Keywords) Sayfası

Özet ve Abstract: Bu sayfada 175 kelimeyi geçmeyen Türkçe ve İngilizce zet sunulur (ikisi birlikte 350 kelimeyi geçmemeli). zet bir makalenin kullandığı bilimsel araştırma tasarımı türünün temel akış sırası takip etmelidir: ne yapıldığı, nasıl yapıldığı (araştırma türü; veri toplama ve değerlendirme süreci) ve en temel bulgu/bulgular (eğer ampirik tasarımısa), en temel sonuç/sonuçlar ve gerekiyorsa öneriler sunulur.

Anahtar Kelimeler/Keywords: Özetten sonra en fazla dört tane anahtar kelime konmalıdır. İngilizce anahtar kelimelerde "of, at, on, in, and" kullanılmamalıdır. Bu ve sonraki sayfalarda, yazar/yazarların isimleri ve yazarların kimliği hakkında ipucu veren herhangi bir belirleyici "gösteren" konmamalıdır.

Hem zette hem de ana metinde ampirik tasarımın temel akış sırasını veya ampirik olmayan bir tasarımın mantıksal yapısını içermeyen makale editörden geçip hakemlere gönderilmeyecek, dolayısıyla ilk aşamada kabul edilmeyerek, yazara gerekli düzeltmeler yapması için geri gönderilecektir.

Kısaltmalar:

Alanda standart olmayan kısaltmalar özetle ilk kullanılışında tanımlanır. Makalenin tümünde kısaltmaların tutarlı kullanılmasına dikkat edilir.

Metin Sayfaları:

Makalenin kendisini içerir. Ampirik makaleler en az dört ana bölüme ayrılır: Giriş, Yöntem, Bulgular ve Sonuç. Bulgular bölümü bulgular ve tartışma, bulgular ve değerlendirme gibi isimlerle isimlendirilebilir. Her ana bölüm gerekirse alt bölümlere ayrılabilir.

Ampirik olmayan makaleler en az üç ana bölüme ayrılır: Konunun gerekçeli olarak sunulduğu giriş, konunun işlendiği analiz (analiz ve değerlendirme veya analiz ve tartışma), analizle bilgi birimini ilişkilendiren sonuç. Bu ana bölümler ve alt-bölümler araştırmanın doğasına göre farklı isimlendirilebilir.

Tasarıma, gerektiriyorsa, öneriler başlığı altında bir bölüm eklenebilir.

Her bölüm ve alt-bölüm başlığı tek bir satırda sunulmalıdır. Örneğin:

1. seviyede başlık: GİRİŞ

2. seviyede başlık: Problem (bold)

2. seviyede başlık: Amaç ve önem

1. seviyede başlık: YÖNTEM

1. seviyede başlık: BULGULAR VE TARTIŞMA

2. seviyede başlık: General demografik özellikler

2. seviyede başlık: İlişkisel analizler

3. seviyede başlık: Hipotez /

3. seviyede başlık: Hipotez II

Üç seviyeden fazla başlık olmamalıdır.

Forum ve değerlendirme bölümlerine yazı sunumu için önceden editörle haberleşmek gerekmektedir.

Metnin yöntembilimsel İçeriği:

Giriş: Ne tür bilimsel tasarım olursa olsun, bir giriş başlığı olmalıdır. Giriş başlığı giriş, sorun, konu, sorun, amaç ve önem gibi başlıklarla sunulabilir. Gerekirse alt başlıklar konabilir. Girişte gerekçeli olarak ne yapıldığı belirlenmeli; yazarın ele aldığı konu/sorun ile ilgili bilgi birikimine başvurularak ne yapıldığı, amaç ve önem belirlenmelidir. Amaç asla ne yapıldığı değildir, neyin neden yapıldığıdır. İlle ki "amaç şudur", "önem şudur" demeye gerek yoktur; gerekçeler kendiliğinden amacı ve önemi ortaya koyuyorsa, ayrıca amaç ve önem cümlesi kurmaya gerek olmayabilir. Girişte sadece ne yapıldığı gerekçelendirilir; asla veri toplamayla ve değerlendirmeye ilgili tek bir kelime bile yazılmaz. Giriş bölümünde, gerekçelerle yapılan sunum asla birbiriyle çelişkili kuramsal yapılar getirmemelidir; yani konu\sorunun inşasında, kesinlikle kuramsal tutarlılık olmalıdır; birbiriyle çelişen veya birbirine ters düşen iki kuramsal açıklamaya dayanan bir tasarımı bilimsel karakterden yoksundur. Bu tür tasarım olmayan tasarıma "eklektik tasarım" denmez, bilimsel tasarımı bilmeme denir. Eklektik tasarım kendi içinde mantıksal ve süreçsel tutarlılık taşıyan tasarımdır.

Araştırmacı giriş bölümünde kuramsal bir çerçeveyi açıkça bir paragrafta veya alt-başlıkla sunsun veya sunmasın, sunumda sunduğu gerekçeler ve yaptığı inşadan tutarlı ve geçerli bir kuramsal çerçeve inşa edip etmediği belli olur. Dolayısıyla, araştırmacı, incelemesinde inşa ettiğinin kuramsal yapısına dikkat etmelidir.

Yöntem: Giriş bölümünü yöntem bölümü takip eder. Yöntem bölümünde "yöntem, metod, veri toplama ve değerlendirme süreçleri" gibi başlık kullanılabilir. Bu bölümde araştırmacı, tasarımının türü, araştırmanın kapsamı hakkında bir veya birkaç cümlelik açıklama getirmelidir. Veri kaynağını/kaynaklarını belirtmeli; erişim soruları varsa, açıklamalı; verileri (değerlendirme yapmak için gerekli işlenmiş veriyi veya değerlendirmesine

kaynak olarak kullandığı enformasyonları/bilgileri) nasıl topladığını ve değerlendirdiğini açıklamalıdır. İçerik analizi yapıldı veya metin analizi yapıldı gibi cümleler yetersizdir. Bunların nasıl yapıldığı açıklanmalıdır. Bunu yaparken, metin analizi veya söylem analizi nedir, türleri nelerdir, nasıl yapılır, gibi açıklamalar asla yapılmalıdır. Önemli olan, yazarın kendi tasarımında kullandığı veri toplama ve değerlendirme süreçlerinin ne olduğunun açıklanmasıdır. Tasarım ampirik bir tasarım ise, tasarımın parametrik olup olmadığı belirtilmelidir; nüfustan başlayarak örneklem almaya kadar gelen, ve örneklem almayı da içeren gerekli süreçler açıklanmalıdır. Evren kavramı tanımlanmamış nüfustur, tanımlanmamış bir şeyden örneklem asla çıkartılamaz, dolayısıyla, ampirik veri toplama ve analiz süreci uygun bir şekilde kullanılmalıdır. Pozitivist içerik analizinde kesinlikle birimler belirlenmeli ve ölçme biriminin nasıl ölçüldüğü açıklanmalıdır. Deneysel veya deneysel olmayan ampirik tasarımda kesinlikle araştırma sorulan veya hipotezler gerekçeli olarak belirlenmeli; değişkenler bu araştırma soruları ve hipotezlerden çıkartılmalı; gerekiyorsa, bu değişkenlerin işlevsel tanımlamaları (operational definitions) yapılarak ölçülebilir hale getirilmeli ve nasıl ölçüldükleri açıklanmalıdır. Her araştırma sorusu veya hipotezle ilgili olarak yapılan ölçmede ne tür bir istatistik analiz yapılacağı, gerekçesiyle açıklanmalıdır: Örneğin, bu parametrik incelemede, "A hipotezini oluşturan iki değişken, isimsel seviyede ölçüldüğü için ki-kare testi yapıldı"; veya "iki grup karşılaştırması yapmak için gurupların A karakteri isimsel olarak ölçüldüğünden dolayı ki-kare ve B karakteri mesafeli olarak ölçüldüğü için t-testi" yapıldı. Ya da, "bu parametrik olmayan incelemede, A hipoteziyle ilgili karşılaştırma non-parametrik testlerden B testi kullanılarak yapıldı" denmelidir. Keyfi olarak faktör analizi veya herhangi bir analiz yapılmaz. "SPSS 13 kullanılarak testler yapıldı" sözü hiçbir anlama gelmez, gereksiz fazlalıktır. "Gerekli istatistikler yapıldı" demek de anlamsızdır, çünkü "gerekli" sözü hiç bir şey anlatmaz. "A, B ve C istatistikleri kullanıldı" demenin de bir anlamı yoktur: hangi ölçmeler için hangi istatistikleri kullanıldığı belirtilmelidir. Sosyo-demografik değişkenlerle diğer bir değişkeni/değişkenleri karşılaştırmanın hiçbir bilimsel anlamı yoktur: Bir karşılaştırma yapılacaksa, bununla ilgili olarak gerekçeli bir hipotez veya araştırma sorusu çıkartılmalıdır. Aksi takdirde "çöplük koy, çöplük al" türü her şeyi ölçme ve karşılaştırma ortaya çıkar ki bu pozitivist ampirizmin doğasına aykırıdır. Betimleyici/keşfedici tasarım yapılabilir, ama bu tür tasarım da bilgi birikimine dayanarak, özellikle bilgi birikiminin eksikliği durumunda, yapılar ve ciddi mantıksal

bağlar kurmanın bir sonucudur. Nedensellik bağları asla bir istatistiksel sonuçta hareket ederek kurulmaz; istatistik bize ilişki hakkında bilgi verir; nedensellik bağı sunmaz. Nedensellik bağı, önceden, kuramsal bir çerçeveden hareketle veya kuramsal bir çerçeve inşa ederek kurulur. Dikkat: Asla "kavramsal çerçeve" alt-başlığı kullanmayın, çünkü yanlışdır: Kuramsal çerçeve olur; kavramsal çerçeve olmaz; kavramın tanımı olur ve bu tanımlardan hareket ederek varsayımlar veya kuramsal çerçeveler inşa edilebilir veya tam tersinden, kuramsal bir inşanın varsayımlarından veya kavramlarından hareket ederek test edilecek hipotezler üretilir. Kültürel incelemeler gibi bir tasarımda, o tasarımın doğasına uygun olarak verilerin nasıl toplandığı ve değerlendirildi açıklanmalıdır. "Söylem analizi yapılacaktır" gibi bir söz asla yeterli değildir. "Her şeyin sürekli olarak değiştiği, dolayısıyla, kuramsal bir açıklama getirilemeyeceği, çünkü bir anı açıkladığımız an, o an gitmiş ve değişmiş olacaktır" diyen, postpozitivist, postmodern, veya postmodernimsi açıklamayla gelen ve tekrarlanan kalıpların vb. olmadığını iddia eden bir sunum elbette olabilir; çünkü düşünen insan, örneğin materyal ilişkiler gerçeğine çeşitli kılıflar örebilir. Bu tür sunumların İletişim Çalışmaları Dergisi'nde yayınlanması için, araştırmacının sunduğu şeyin sistemli ve tutarlı bir karakter taşıması gerekir. Zaten sistemlilik ve tutarlılık inşa edildiği an postmodernimsilik veya postmodern ve postpozitivist vb. anlayış kendi kendini çökertecektir. Bu dergi, akla gelebilen her varsayımı gerekçeli olarak öne süren ve inceleyen/irdeleyen tutarlılığa açıktır; yeter ki okuyucu yazarın ne dediğinin farkında olduğunu görebilsin; yeter ki ne yapıldığı ve nasıl yapıldığı hakkında yeterli açıklama getirilsin. Yöntem bölümünde gerekiyorsa, araştırmanın sınırlılıkları (sınırları değil) belirtilebilir; sınırlılık metodolojik sorunlarla ilgilidir.

Bulgular (veya analiz) ve Tartışma: Tasarımın üçüncü bölümü bulgular, bulgular ve sonuçlar, bulgular ve değerlendirme, sonuç, analiz ve değerlendirme gibi isimlerle, tasarımın karakterine uygun bir şekilde isimlendirilebilir. Tasarımın üçüncü ana bölümü, ampirik tasarımda bulguların sunulduğu ve değerlendirildiği/tartışıldığı bölüm olmalıdır. Ampirik olmayan tasarımda ise, tasarıma uygun bir başlık kullanılmalıdır. Bu başlık, gerekiyorsa, alt başlıklara ayrılmalıdır. Ampirik tasarımda, bulgular yorumsuz sunulmalı ve sonra değerlendirme veya yorum yapılmalıdır.

Sonuçlar: Makalede bu ana bölüm kesinlikle olmalıdır. Sonuç sunulurken kesinlikle var olan bilgi birikimi, tasarımın kuramsal gerekçeleri,

soruları/varsayımları/hipotezleri ve bulguları arasında bağ kurulmalıdır (Hipotez sayılan/hesaplanan bir şey olmadığı için veya saymayla ilgili olmadığı için veya işlevsel tanımlanması sayısal olarak yapılan ifadelerden oluşmadığı için, "sayılı" değildir; hipotez en az iki şey arasında ilişki sunan veya nedensellik bağı kuran ifadedir). Bilgi birikiminden faydalanmayan, onu irdelemeyen ve bilgi birikimiyle bulgularını ilişkilendirmeyen bir tasarımın bilimsel karakteri ciddi şekilde eksiktir. İstatistiksel dağılım ve istatistiksel sonuç sadece bulgudur, sonuç değil; bir şeyin yüzde dağılımını sunmak veya anlamlı bir ilişki olduğunu belirtmek sonuç değildir; bulguyu sunmaktır. Dolayısıyla, ampirik tasarımda bulgu ile sonuç karıştırılmamalıdır: Sonuç dağılımın doğasıyla ilgili bulgunun, araştırma sorusu/hipotez ve var olan bilgi birikimiyle ilişkilendirilmesiyle çıkartılır.

Öneriler sunulacaksa, beşinci bölüm olarak sunulabilir.

Değer yargıları öne süren, etik konularını farklı normatif çerçevelerden ele alan bir araştırmacı, bunun bilincinde olmalı ve tasarımının normatif bir tasarım olduğunu kesinlikle belirtmelidir. Normatif olmayan tasarımda, normatif ifadeler kullanılmamalı veya kullanılacaksa, bilinçli bir şekilde kullanılmalıdır.

Bu dergi öznel çıkarılara hizmet eden yönetsel incelemelere de açıktır. Fakat araştırmacı yönetsel bir inceleme yaptığının farkında olmalıdır ve bunu tasarımında belirtmelidir. Yönetsel inceleme (administrative Research, applied Research, operational Research, case study vb), örneğin sadece dağılıma bakan ve bazı korelasyonlar yapan bir siyasal kampanya, bir pazar araştırması veya bir yoksulluk araştırması seviyesindeyse, siyasal partiler, bilinç yönetimi, ve psikolojik savaş operasyonları yürütenler veya şirketler için faydalı olabilir, fakat bilimsel bir değeri yoktur. Dolayısıyla, yönetsel araştırmada, araştırmacının kuramsal gerekçeler getirerek ve bilgi birikiminden faydalanarak tasarımına bilimsel karakter kazandırması zorunludur. Bir ölçeğin, testin, değer analizi yapacak bir ölçmenin, "auditing" sürecinin kullanılması bir bilimsel araştırma değildir. Bir yöntemin, ölçeğin veya standart testin açıklanması da asla bilimsel bir girişim değildir. İzleyicilerin hangi programları tercih ettiklerini veya tüketicilerin hangi ürünü seçtiklerini belirleyen bir araştırma, yoksullukla mücadele araştırması diye yoksulları çok çocuk yapmayla ve eğitimsizlikle suçlayan sorularla dolu bir bilinç ve davranış yönetimi araştırması, akademik/bilimsel bir araştırma değildir. Yönetsel

incelemenin tasarımı da, kesinlikle tasarımın doğasına uygun bilimsel ve süreçsel inşa ile gelmelidir. Bu tür incelemelerin hemen hepsi pozitivist-ampirik metodolojiyi araç olarak kullandıkları için, pozitivist epistemolojiye ve ampirizmin kurallarına ve süreçlerine uygun tasarım yapmalıdır.

Bir tasarım yapılmış ve bitmiş bir ürün olduğu için, dilinde "dili" vey "mişli" geçmiş zaman kullanılmalıdır.

Teşekkür

Bu bölüm, ancak gerekirse kullanılır ve makale yayın için kabul edildikten sonra eklenmelidir.

Dipnot:

Dipnot ek bilgidir; çok zorunlu olmadıktan sonra kullanılmamalıdır. Kullanıldığında da sayfa altına numaralandırarak verilmelidir.

Kaynakça:

•Yazarlardan alışmalarında APA formatını kullanmaları istenmektedir. Daha ayrıntılı bilgi için Manual of the American Psychological Association (APA Manual <http://www.apastyle.org>)'a bakmaları önerilir. Elektronik kaynaklar konusunda daha ayrıntılı bilgi edinmek için <http://www.apastyle.org/elecref.html> web adresini ziyaret ediniz.

Tablolar ve şekiller:

Metin içinde sunulmamalıdır; ayrı sayfalarda sunulmalıdır. Metin içinde tablonun geleceği tahmini yere, iki paragraf boşluk aralık koyarak "tablo 1 buraya" yazılmalıdır. Tablo numaraları tablonun üstüne ve şekil numaralan ise şeklin altına yazılır. Numaradan sonra nokta koyup bir aralık verilir ve tabloyu/şekli tanımlayıcı başlık yazılır. Satırlar ve sütunlar başlıktaki ifadeye göre, biçimlendirilmelidir. Örneğin, "Tablo 1. Cinsiyete göre tercihlerin dağılımı" başlığını taşıyorsa, satıra cinsiyet konur. Eğer sayfaya sığmaması nedeniyle, cinsiyet sütuna konacaksa, dağılım yüzdeleri sütuna göre verilir, satıra göre değil.

Makalede yazıyla bir dağılım anlatıldıktan sonra, örneğin % 40 yetişkin kadın, % 30 yetişkin erkek ve % 30 genç ve çocuklardan oluşmaktadır dedikten sonra, tabloya gerek kalmaz; tablo veya grafik asla sunulmaz. Ayrıca, okuyucuyu, birkaç dağılım okuması için tabloya yönlendirmemeli; açıklama yazıyla yapılmalıdır. Tablo ve grafik göz boyamak, imaj yapmak için verilmez; gerekli olduğu için verilir.

Makalenin Değerlendirme Süreci:

İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Çalışmaları Dergisi hakemli bir dergidir.

Sunulan her makale üç aşamalı süreçten geçerek değerlendirilir: Editörün değerlendirmesi, hakemlerin değerlendirmesi ve editörün kararı Editörün değerlendirmesi sırasında, editör makaleyi, araştırmacının kullandığı metodoloji bağlamında inceler ve metodolojik yapının doğruluğu/yeterliliği bakımından değerlendirir. Uygun olursa, hakemlere gönderir. Uygun değilse, metodolojik inşayı düzeltmesi için yazar eposta ile bilgilendirilir. Yazar isterse, metodolojisini uygun hale getirerek yeniden sunabilir ve bunu da gene editör değerlendirir.

Metodolojik uygunluk belirlenirse, makale en az 2 hakeme gönderilir.

Hakemlerin değerlendirmesi, editör tarafından, olası "ideolojik yanlı/tafaflı/haksız karar" (sadece olumsuz kararlar, olumlu olanlar değil) bazında gözden geçirildikten sonra, makalenin kabulü, değiştirilmesi/ düzeltilmesi veya reddine karar verilir.

Hiçbir makale yöntembilimsel ve ideolojik yönelimi nedeniyle ne editör ne de hakemler tarafından reddedilmeyecektir: Kullandığı kuramsal çerçeve ve metodolojik süreçler bağlamında içsel tutarlılığa sahip olan, bu yolla bilgi birikimine katkı sağlayan her makale basılacaktır. Makaleyle ilgili son karar eğer düzeltme veya red ise, o zaman editör ve hakemler, basılmaması için kılıf değil, bilimsel gerekçeler sunmalıdır. "İdeolojik bir broşür" veya "bir promosyon materyali" gibi içerikle ilgili gerekçeler, epistemolojik ve metodolojik dayanağa sahip değilse, geçersizdir; geçerli gerekçe araştırmacının kullandığı metodolojiyle, bu metodolojinin uygun kullanımıyla ve içeriğin tutarlılığıyla ilgili olmalıdır. İçerik kullanılan yöntembilimsel ve epistemolojik çerçeveye göre değerlendirilmelidir. Ampirik bir tasarım eleştirel

bir tasarım ve eleştirel bir tasarım ampirik bir tasarım açısından asla değerlendirilmemelidir. Değerlendirme, tasarımın epistemolojik ve metodolojik çerçevesi belirlenerek bu çerçeve içinde, bu çerçeveye uygunluğu bağlamında yapılmalıdır. Önemli olan, makalenin yazarının kullandığı metodolojiyi doğru kullanması ve bu kullanımla biçimlendirilen içeriğin tutarlı bir şekilde sunulmasıdır. Bu sunum mantıksal veya istatistiksel bağlar kurup sonuçlar çıkartması, bu sonuç çıkartmanın ve sonuçların, sonuçların çıkarıldığı süreçlerin, bu süreçlerde kullanılan gerekçelerin ve kuramsal varsayımların içsel tutarlılıkla gelen geçerliliği önemlidir. Örneğin anne ve babanın ölü ve canlı olmasıyla televizyon programının çocuklar üzerine etkisinde farklılık olacağı ile ilgili bir hipotez geliştirmek, ciddi ve geçerli gerekçeyi gerektirir; bu gerekçe getirilmeden veriler toplandıktan sonra istatistiksel karşılaştırma yapmak ve ilişki olduğunu ve olmadığını söylemek bilimsel hiç bir anlam ifade etmez. Bir sürü tabloları ve ilişki testlerini sunmak, bilimsel tasarım ve bilimsel girişim değildir. Söylem analizi veya ideolojik analiz yapıyorum diye, kuramsal hiçbir dayanağı ve tutarlılığı olmayan bir sürü "spekülasyonlar" sunmak ve bunları birkaç gazete haberi veya birkaç düşünürün sözleriyle süslemek de bilimsel bir girişim değildir.

Bir şirketin tek bir sorunu da ele alınıp incelenebilir, fakat bu inceleme girişte ele alınan sorunla ilgili bilgi birikimine başvurmuyorsa ve sonuçta bu bilgi birikimiyle ilişkilendirilen bir değerlendirme yapmıyorsa, bu makale ancak bilimsel karakteri olmayan basit bir yönetsel araştırma olur.

Bir makale olduğu gibi kabul edilebilir; düzeltmeler yapılması koşuluyla kabul edilebilir; olduğu şekliyle reddedilebilir, fakat yazarın yeniden yazması ve sunması önerilebilir; tamamen reddedilebilir. Editörün ve hakemlerin önerileri yazara/yazarlara yapacakları revizyonlarda yol gösterici olarak sunulur.

Makale değerlendirme süreci normal olarak üç ay alır. Yaz aylarında bu süre uzayabilir.

Telif Hakkı ve Orijinallik:

İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Çalışmaları Dergisi akademik bir dergidir ve fikirlerin özgürce ve açıkça tartışılması ve yayılması

yanlısıdır İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Çalışmaları Dergisi'nin ve makalelerinin, editör ve yazarından izin alınmadan ticari amaçlı kullanımı yasaktır.

Dergiye yayınlanmak için sunulan makalelerin başka bir dergide yayınlanmamış olması ve başka bir dergide yayınlanmaması gerekir. Özet biçiminde veya önceden basılmış konferans konuşması parçası veya bir tez olarak yayınlanmış olabilir. Fakat sadece başlığı değiştirilerek veya başlığında ve içeriğinde birkaç değişiklik yaparak yayınlamak veya yayınlanmış bir makaleyi bu şekilde yeniden biçimlendirerek yayın için sunmak akademik etik kurallarına aykırıdır.

Makalenin Dergiye Gönderilme Biçimi:

Makalenin bir kopyası dijital olarak editöre gönderilmelidir. Dijital kopya PC word formatında hazırlanmalı ve "idergisi@arel.edu.tr" adresine bir niyet mektubuna eklenerek gönderilmelidir. Editör makaleyi okuduktan sonra yazara önerisini sunar Basılı kopya A4 kağıt üzerinde, sayfanın tek tarafına, 1.5 aralıkla, köşelerden 2.5 cm aralık vererek, Times new roman 12 punto ile ve sayfalar numaralandırılarak hazırlanmalıdır. Metin içi referanslar, dipnotlar ve kaynakça kesinlikle Dergi'nin belirlediği kurallara uymalıdır.

Kabul Edilen Makalenin Düzeltme Süreci:

Kabul edilen makalede değişiklik yapılmaz. Düzeltmeler sadece İletişim dergisinin belirlediği formata uyma, yazım hataları, cümle hataları, anlatı bozuklukları bazında olmalıdır. Bir makalenin kabul edilmesi makalenin basmaya hazır olduğu anlamında değildir.